

En smertefull prosess

*En studie av hvordan innsattes pårørende barn opplever foreldrefengsling,
og hvilken innvirkning den har på deres liv*

Mina Aasgaard Jenssen

Masteroppgave

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Juridisk fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

HØST 2022

© Mina Aasgaard Jenssen

2022

En smertefull prosess. En studie av hvordan innsattes pårørende barn opplever foreldrefengsling, og hvilken innvirkning den har på deres liv.

<http://www.duo.uio.no/>

Sammendrag

Tittel: En smertefull prosess

Undertittel: En studie av hvordan innsattes pårørende barn opplever foreldrefengsling, og hvilken innvirkning den har på deres liv

Forfatter: Mina Aasgaard Jensen

Veileder: Peter Scharff Smith

Levert ved: Institutt for kriminologi og rettssosiologi (UiO), september 2022

Når voksne mennesker som er foreldre dømmes til fengselsstraff, går det også utover mange av deres barn. I de siste årene har innsattes pårørende familiemedlemmer, de «skjulte straffede», fått økt oppmerksomhet i forskningen og til dels i samfunnet. Likevel kan de fremdeles påstås å være en oversett gruppe. Tema for denne oppgaven er hvordan disse barna opplever sin situasjon med foreldres fengselssoning, og hvilken innvirkning det har på deres liv. Dette er undersøkt gjennom kvalitative intervjuer med åtte fagpersoner, som gjennom sitt arbeid i organisasjoner for nettopp innsattes pårørende, har erfaringer om hvordan det kan oppleves for barn og familier at en forelder må sone fengselsstraff.

Opgavens funn viser at foreldrefengslingen for mange av barna kan ses som en smertefull prosess. Det fordi den gir flere «referred pains», som for mange begynner allerede før soning, ved oppdagelse av lovbruddet eller straffen, som ved pågripelse, rettssak eller i tiden hvor man venter på soningen. For mange varer disse smertene, eller nye kommer til, gjennom soningen av straffen og også i tiden etter løslatelse. Smertene kommer av tilknytningen til forelderen, indirekte gjennom følelser og bekymringer rundt situasjonen, og mer direkte gjennom barnets egne erfaringer med straffen og fengselet. Det gjør at oppgaven konkluderer med noen følgende overordnede funn om barnas opplevelse av foreldrestraffen, og dens innvirkning. Opplevelsen av straffen er for mange preget av en rekke smertefulle reaksjoner og følelser rundt det som skjer og hva det innebærer for forelderen og dem selv. Det kan være psykiske og fysiske reaksjoner og plager, endret atferd, som også kan forsterkes av barns (begrensede) evner til å forstå og se mening i det som foregår. Barn som ønsker kontakt med forelderen under soning, får også direkte kontakt med fengselet og kontrollen det utøver. Det

gir foreldrefengslingen innvirkning på deres liv - både under fysiske besøk i fengselet, og i eget liv som styres etter premissene for når og hvordan de kan ha kontakt med forelderen. Denne kontrollen kan også få innvirkning på deres familieliv og relasjon til forelderen.

Oppgaven viser samtidig hvordan disse funnene kan variere og vil avhenge av en rekke faktorer i barna og familienes liv og relasjoner, det aktuelle lovbruddet og straffen, og mer. Det innebærer at foreldrestraff heller ikke alltid bare er negativt. For noen barn er deres situasjon mer sammensatt enn som så. Ingen familier er like, og det finnes ingen fasit på opplevelsen av foreldrefengsling og innvirkningen den får. Likevel er det i oppgaven tydelig at fengselsstraffen innebærer at mange barn påføres og gjennomgår en smertefull prosess. Avsluttende gis det noen diskusjoner om hva dette betyr i «et større bilde», og hvorvidt det bør tenkes noe annerledes om barnas situasjon.

Forord

Denne oppgaven markerer slutten på mine fem år som kriminologistudent, og hele min studietid. Det har vært noen fine år! Og det har vært hardt arbeid. Særlig bak denne oppgaven ligger mye jobb og tid, og det føles veldig bra at den endelig er ferdig. For det er det flere som fortjener en takk.

Først og fremst må jeg si takk til oppgavens deltakere, fagpersonene som tok seg tid til å dele sin kunnskap og erfaring med meg - og som gjør et viktig arbeid for pårørende familier og barn rundt om i landet. Og selv om hans intervju ikke fikk inngå i det endelige arbeidet, er jeg like takknemlig til den ene gutten som stilte til intervju og fortalte sin historie.

Takk til Røde Kors for støtte gjennom masterstipend til forskning på barn og unge i Norge som befinner seg i sårbare livssituasjoner. Her var vi enige om et behov for mer oppmerksomhet og forskning til innsattes barn.

Og selvfølgelig en stor takk til min veileder Peter Scharff Smith. Takk for all hjelp og gode innspill. Det har vært veldig betryggende å vite at man har en som vet hva han snakker om når det gjelder oppgavens tema.

Tusen takk til min fine familie som alltid støtter meg. Det har vært den beste avkoblingen å komme hjem til hele familien. Særlig takk til mamma for korrekturlesning på tampen, og til pappa for flyttehjelp midt i en masterinnspurt!

Til slutt går den største takken til Rikke. Å sitte sammen på lesesalen, diskutere oppgavene, og de lange lunsjpausene våre har gjort masterprosessen tusen ganger lettere. Tusen takk!!

Oslo, 16. september 2022

Mina Aasgaard Jenssen

Innholdsfortegnelse

1	INTRODUKSJON	1
1.1	Introduksjon	1
1.2	Problemstillingen	2
1.3	Oppgavens oppbygning.....	3
2	BAKGRUNN OG KONTEKST.....	4
2.1	Foreldrestraff og foreldrefengsling	4
2.2	Barn.....	4
2.3	Pårørende barn	5
2.4	Mor eller far i fengsel.....	5
2.5	Barn av innsatte i Norge.....	6
3	LITTERATURGJENNOMGANG.....	9
3.1	Internasjonal utvikling	9
3.2	Forskning og litteratur i Norge.....	10
3.2.1	Oppgavens bidrag	13
4	TEORETISK RAMMEVERK.....	14
4.1	«Referred pains of imprisonment».....	14
4.1.1	«Secondary pains of imprisonment»	14
4.1.2	«Secondary prisonization»	15
4.2	«Referred pains of imprisonment» som teoretisk rammeverk.....	16
5	METODE.....	19
5.1	Valg av metode – det kvalitative forskningsintervjuet	19
5.2	Rekruttering og utvalg	20
5.2.1	Rekruttering av intervjupersoner	20
5.2.2	Utvalg	21
5.3	Intervjuprosessen - forberedelse og gjennomføring.....	22
5.3.1	Forberedelse.....	22
5.3.2	Gjennomføring.....	23
5.4	Databehandling og analyseprosess.....	23
5.4.1	Transkribering	23
5.4.2	Tematisk analyse og tilnærming.....	24
5.5	Forskningsetiske overveielser	25

5.5.1	Informert samtykke.....	25
5.5.2	Anonymitet og konfidensialitet	26
5.6	Datakvalitet	27
6	ANALYSE AV OPPGAVENS FUNN	30
6.1	Individuelt og situasjonsbestemt	31
6.1.1	Ikke alltid bare negativt	33
6.2	Hemmelighold og barns «lange ører»	36
6.3	Før soning	39
6.3.1	Pågrepelse og varetektsfengsling	39
6.3.2	Rettssak.....	41
6.3.3	Å vente på soning	42
6.3.4	Barns reaksjoner og forståelseevner: Motstridende følelser, rett og galt og manglende mening.....	43
6.4	Under soning	46
6.4.1	Fysiske reaksjoner og plager	47
6.4.2	Psykiske reaksjoner og plager	48
6.4.3	Endret atferd og utagering	53
6.4.4	Kontakt og besøk	55
6.4.5	Forelder-barn-relasjonen	72
6.5	Etter soning	76
6.5.1	En ny usikker tid.....	76
6.5.2	Forventninger og bekymringer	76
6.5.3	Endringer i relasjoner og familiedynamikk	78
6.5.4	Skjør tillit og sår som må gro	81
6.5.5	Svar til forventninger og bekymringer	83
6.5.6	Å ønske kontakt til tross for skuffelser.....	85
7	OPPSUMMERING OG AVSLUTTENDE DISKUSJONER	87
7.1	Den smertefulle prosessen oppsummert	87
7.2	Konklusjon: Opplevelsen av foreldrefengsling og dens innvirkning.....	89
7.2.1	Opplevelsen av fengslingen.....	89
7.2.2	Fengslingens innvirkning	90
7.3	En større betydning	91
7.3.1	Å tenke annerledes.....	93
7.4	Ikke alltid bare negativt – en teoretisk begrensning	96
8	AVSLUTNING	99
8.1	Videre forskning	100

LITTERATURLISTE.....	101
VEDLEGG 1: GODKJENNELSE FRA NSD	108
VEDLEGG 2: INFORMASJONSSKRIV	110
VEDLEGG 3: INTERVJUGUIDE	112

1 Introduksjon

1.1 Introduksjon

Den moderne fengselsstraffen har vært i bruk i lang tid. Helt siden 1800-tallet har det vært generell praksis i store deler av verden å gjennomføre fengselsstraff på denne måten, ved å fjerne den straffedømte fra samfunnet bak lås og slå (Smith, 2014). Det innebærer å fjerne vedkommende fra sine nærmeste. Det skal oppgaven vise at de kan merke på smertefulle vis. Som pårørende er innsattes familiemedlemmer rettslig uskyldige mennesker. Straffen er ikke tiltenkt dem. Likevel risikerer de å lide en rekke sekundære følger gjennom sin tilknytning til den straffede (Condry, 2018). I tillegg møter mange et system som ikke nødvendigvis samsvarer med eller tar hensyn til deres oppfatning av rettferdighet (Smith, 2018), eller rolle som pårørende. Deres situasjon har ikke før nylig begynt å anerkjennes. I dag har det vokst frem et forskningsfelt om innsattes pårørende, «de skjulte straffede», som illustrerer hvordan også de gjennom sin tilknytning til den innsatte trekkes inn i straffesystemet, og rammes av dets smerter (Lanskey mfl., 2018; Condry og Smith, 2018). Etter 200 år med moderne fengselsstraff og enorm forskningsvilje på dens innvirkning på den innsatte, er det grunn til å stille spørsmål ved hvordan de pårørende kan ha vært oversett i så lang tid (Smith, 2014; Condry og Smith, 2018) – og fremdeles i en grad er det. Til tross for nyvunnet oppmerksomhet, har de pårørende i stor grad i praksis forblitt «i skyggen» av samfunnet.

Da jeg høsten 2019 tok emnet «Fengsel, fanger, samfunn» som valgfri del av min bachelorgrad i kriminologi, kom jeg over en pensumsetning om at familiemedlemmer som er pårørende til en innsatt, med god margin overstiger verdens fengselsbefolkning i antall. Og at det antakelig finnes like mange, om ikke flere, barn som har en innsatt forelder, enn det finnes innsatte. Det var Peter Scharff Smith (2018) som gjorde meg oppmerksom på innsattes pårørende familier, og særlig barn - og det faktum at de ikke er en marginal minoritet, men en betydelig gruppe i samfunnet. Det ble til en bacheloroppgave om nettopp disse barna - og nå en masteroppgave.

I 2009 estimerte foreningen For Fangers Pårørende og Statistisk Sentralbyrå at det i Norge er et sted mellom 6000 og 9000 barn i året som opplever å få en forelder fengslet (Smith og Jakobsen, 2010). Det er mange barn. Noen vil oppleve kortere soningsopphold, andre å fratas en forelder i flere år av sin barndom. Hva foreldrefengsling innebærer vil altså variere, men likevel har barna noe til felles: de har en forelder som har brutt loven og som for det dømmes til å

sone straff i fengsel. Hvordan oppleves det fra et barns perspektiv? Hvilken innvirkning får det på deres liv? Det er ikke vanskelig å se for seg at dette vil kunne være en stor og vanskelig opplevelse for et barn. Men det er også viktig å i så fall kunne forstå hvordan og hvorfor det oppleves som det gjør, og har de virkningene det har – og når det eventuelt ikke er sånn. Kunnskap og forståelse er viktig for å kunne løfte frem de pårørende barna, og gi dem den oppmerksomheten jeg mener at de fortjener.

1.2 Problemstillingen

Oppgavens problemstilling er relativt enkel:

Hvordan opplever innsattes pårørende barn foreldrefengsling, og hvilken innvirkning har den på deres liv?

Dermed er den også åpen og rommer mye. Formuleringen forsøker å treffe både hvordan foreldrefengsling for barna, fra et barneperspektiv, kan oppleves, men og hvilke innvirkninger den faktisk får for deres liv og hverdag. Det er nettopp et åpent spørsmål som rommer så mangt. Oppgaven forsøker å svare på spørsmålet ut ifra hva datamaterialet har vist av fagpersoners erfaringer av utfordringer som ofte følger med foreldrefengsling. Det innebærer også vidt forskjellige variasjoner. Derfor forsøkes det også å vise til faktorene og forholdene som kan spille inn og former opplevelsen og innvirkningen straffen får.

Oppgaven setter også søkelys på opplevelsen av foreldrestraffen som en prosess. Ved gjennomgang av datamaterialets funn går oppgaven gjennom forelderens straffeprosess, fra barnet blir kjent med lovbruddet og straffen, til den er ferdig sonet og livet skal gå videre. Argumentet er at pårørendes utfordringer ikke er begrenset til tiden forelderens soner, men at de, som forelderens, møter ulike utfordringer i fasene før, under og også etter soning. Slik følger de forelderens i sin egen smertefulle prosess. Dermed forsøker oppgaven også å svare på underproblemstillingene:

- *Hvordan opplever innsattes pårørende barn tiden før soning?*
- *Hvordan opplever innsattes pårørende barn tiden under soning?*
- *Hvordan opplever innsattes pårørende barn tiden etter soning?*

1.3 Oppgavens oppbygning

Oppgaven består av åtte kapitler, inkludert introduksjonskapitlet. Først gis det i **kapittel 2** bakgrunnsinformasjon og kontekst som er relevant for å forstå problemstillingen som belyses og temaet oppgaven dreier seg om. Det innebærer noen avklaringer om begreper og informasjon om de pårørende barnas situasjon i Norge i dag. I **kapittel 3** følges dette opp med en gjennomgang av litteraturen om innsattes pårørende, både dens internasjonale utvikling, og hva som er funnet og skrevet i Norge. Da gis også påstand om denne oppgavens bidrag.

Kapittel 4 presenterer det teoretiske perspektivet «referred pains of imprisonment» som er valgt som rammeverk for å belyse oppgavens funn. Det vises hvordan denne er basert på to teoretiske perspektiver satt sammen til ett, som forsøker å forklare de ulike negative opplevelsene av foreldrestraff og dens innvirkning på barns liv. Der presenteres begrepene som gjennom analysekapitlet anvendes for dette formålet. Deretter kommer oppgavens metodekapittel, **kapittel 5**. Der presenterer de metodiske valgene som er tatt gjennom prosjektet, og på hvilke grunnlag. Kapitlet går gjennom hele forskningsprosessen fra forberedelser og rekruttering av deltakere, til gjennomføring av intervju og behandling og analyse av datamaterialet. Det gjøres også noen bemerkninger om forskningsetikk og datakvalitet.

Presentasjonen av selve funnene fra datamaterialet og analysen av disse gis i **kapittel 6**. Det er oppgavens største del, som går gjennom en rekke funn og temaer. Disse og analysekapitlet er strukturert etter opplevelsen av fengselsstraffen som en prosess, med fasene før, under og etter soning. Dette gjøres med formål om å svare på oppgavens problemstilling om hvordan innsattes pårørende barn opplever foreldrefengslingen, og hvilken innvirkning den har på deres liv, i tillegg til underproblemstillingen om hvordan de ulike fasene oppleves. En oppsummering av funnene og svaret på dette gis i en konklusjon i **kapittel 7**. Der gis også noen avsluttende diskusjoner rundt en større betydning av disse funnene og hvorvidt man bør forsøke å tenke annerledes om barnas situasjon. I tillegg diskuteres en begrensning i det anvendte teoretiske perspektivet, når det ikke kan forklare positive sider av straffen. Deretter kommer oppgavens avslutning i **kapittel 8**, som helt til slutt gir noen anbefalinger for videre forskning.

2 Bakgrunn og kontekst

I dette kapittelet presenteres bakgrunnsinformasjon og kontekst som relevant for å forstå problemstillingen som skal belyses og området den befinner seg innenfor. Her gis noen avklaringer om sentrale begreper om foreldrefengsling og -straff, barn og pårørende. Deretter gis det en kort bemerkning om mulige forskjeller i om det er barns mor eller far som soner, før noe kontekst om pårørende barn av innsatte og deres rettigheter i Norge presenteres.

2.1 Foreldrestraff og foreldrefengsling

I oppgaven brukes begrepet foreldrestraff om å oppleve at en forelder soner straff i fengsel. For noen kan det handle om en person som ikke er biologisk forelder, men som likevel er en omsorgsperson – for eksempel en steforelder. Barn kan også oppleve at andre i familien må sone fengselsstraff, og at et storesøsken eller en bestefar må i fengsel vil kunne ha likhetstrekk til foreldrestraff. Samtidig har en forelder normalt en helt særegen relasjon, rolle og ansvar for sine barn. Derfor er fokuset i denne oppgaven utelukkende på når en *forelder* soner straff i fengsel. Videre kan barn oppleve foreldrefengsling uten at det er foreldrestraff. Varetektsfengsling er et eksempel på dette. Her foreligger ingen dom, men personer fengsles på grunnlag av mistanke om straffbare forhold. Det innebærer at noen vil oppleve å bli feilaktig og uskyldig fengslet, og ikke senere dømmes til straff og videre soning. Disse fengslingene kan ramme barna og familiene like hardt. Pågrepelse og varetekt nevnes i oppgaven i forbindelse med tiden før soning eller når forelderen forsvinner i fengsel. Utover dette siktes det i hovedsak i denne oppgaven til foreldrefengsling som straff, blant annet fordi vi skal se at det kan ligge noen særlige utfordringer i det å vite at forelderen er funnet skyldig i og dømt for lovbrudd.

2.2 Barn

FNs barnekonvensjon fastslår at definisjonen barn gjelder frem til personer fyller 18 år (Bendiksen og Haugli, 2018, s. 19). Det betyr at personer av alder til og med 17 år er å regne som barn. Barn utvikler seg naturligvis mye frem til dette, og det vil være stor forskjell på hvordan et ungt og et eldre barn opplever situasjoner. Men felles for mange er at de uansett barnealder er mer eller mindre avhengige av sine foreldre for omsorg. Når begrepet foreldrefengsling brukes om alle som opplever at en forelder må sone straff før fylte 18 år, har de til felles at det

mest sannsynlig også vil ramme dem i sitt eget unge liv. Det kan selvfølgelig også være at man som 18 år eller eldre opplever at en forelder må sone straff. Man er like fullt pårørende til sin forelder. Men som utgangspunkt er det opplevelser i barnealder oppgaven omtaler. Der mer konkret alder anses å ha betydning for hvordan sider av straffen oppleves og forstås, vil det adresseres.

2.3 Pårørende barn

Psykiater Anne Kristine Bergem skriver i sin bok «Barn som er pårørende» (2018) at barn er pårørende når en av foreldrene, en annen nær omsorgsperson eller et søsken blir syk eller skadet, har en funksjonsnedsettelse, et rusproblem eller dør. Og, legger hun til, når en forelder eller et søsken blir satt i fengsel. Når barn blir pårørende kan det oppstå noen spesielle utfordringer. Spesielt kan det handle om omsorgssituasjon og barnas avhengighet og tilknytning til den som kan bli mindre tilgjengelig for barnet, som under fengselssoning. I tillegg gjelder barns reaksjoner på og evner til å forstå det som foregår. Barn som opplever foreldrefengsling har mange av de samme reaksjonene som barn i andre krisesituasjoner (Bergem, 2018, s. 127). Det vil særlig si fysiske og psykiske helseplager, som oppgavens funn vil vise. Det er også viktig å tenke på at barn kan være pårørende til flere forhold på samme tid. Psykisk sykdom, rusproblemer og kriminalitet er forhold som *kan* henge sammen hos foreldre, og gi pårørende sammensatte utfordringer.

Videre kan barn oppleve å være i en posisjon hvor de innehar flere «roller» utover å være pårørende. Noen lever i hjem med store problemer, og kan risikere å bli vitne til lovbrudd, for eksempel til vold i nære relasjoner eller narkotikavirksomhet. Dessverre er det også noen barn som opplever å bli ofre for sine foreldres handlinger. Disse kombinasjonene av tilknytning og opplevelser kompliserer naturligvis barnas sak ytterligere. Alt dette vil tas opp i oppgavens analysekapittel.

2.4 Mor eller far i fengsel

1. januar 2021 var det 3651 personer som satt i fengsel i Norge (Statistisk Sentralbyrå, 2022). Det gjelder sånn omtrentlig til enhver tid. Av disse utgjør kvinner 6 %, som vil si at det til enhver tid soner et sted mellom 200 og 300 kvinner (Hellebust mfl., 2021, s. 5). Dermed er omtrent 94 % av innsatte menn, og klart flere fedre enn mødre soner fengselsstraff. Hvilken

betydning det har vil trolig avhenge individuelt, men studier har tatt for seg «paternal» eller «maternal» foreldrefengsling og sett på barn med utelukkende mødre eller fedre i fengsel. Shona Minson skriver; «A child with an imprisoned mother is likely to suffer more negative effects of parental imprisonment than a child with an imprisoned father» (2019, s. 520). Det begrunnes med at det i Storbritannia er vanligere at mor er primær omsorgsperson, og at når en mor soner fengselsstraff blir kun 9 % av barna tatt hånd om av sin far. Med det er argumentet at flere barn blir stående uten en forelders omsorg og får sin bo- og omsorgssituasjon radikalt endret når det er mor som soner. Brittnie Aiello og Jill McCorkel (2018) gir samme argument: mens 89 % av innsatte menn i USA rapporterer at deres barn under soning bor med den andre forelderen, gjør kun 37 % av innsatte kvinner det samme. De legger til at de begrensede soningsanstaltene for kvinner øker risikoen for at de plasseres langt unna sine barn. Minson legger til at syn på hva en kvinne og en mor skal være bidrar til en forståelse av at en fengslet mor har gjort noe «dobbel» galt og fortjener sin straff. Granja, da Cunha og Machado (2015) viser hvordan mødre i fengsel ikke kan innfri idealet om at en god mor følger opp barn tett og med alt det måtte kreve. Dette kan gjøre barns stigmatisering verre og sorg vanskeligere å håndtere (Minson, 2019). På grunn av kvinne- og morsrollen, og det lave antallet kvinner som soner fengselsstraff, kan det altså muligens oppleves mer skamfullt å ha en mor i fengsel, enn en far.

Dette er noen viktige poenger, som er fint å være klar over. Hvor overførbare funnene er til norske forhold er ikke helt enkelt å si, da Norge er kjent for å ha en relativt utbredt likestilling mellom mors- og farsrollene. Samtidig så vi at det også her er enorme kjønnsforskjeller i fordelingen av innsatte. I oppgavens datamateriale er det fortellinger om pårørende til både mødre og fedre i fengsel. Det har imidlertid med dette datamaterialet ikke vært mulig å si noe meningsfullt om mulige forskjeller i opplevelser etter kjønn.

2.5 Barn av innsatte i Norge

Det føres ingen systemisk oversikt over barn som er pårørende til foreldrefengsling i Norge, og derfor er det ingen visshet om nøyaktig hvor mange de er. Foreningen for Fangers Pårørende estimerte sammen med Statistisk Sentralbyrå imidlertid i 2009 at et sted mellom 6000 og 9000 barn årlig opplever at en forelder fengsles i Norge (Smith og Jakobsen, 2010). I tillegg kommer barna som opplever andre former for straff. Disse skal ikke glemmes, men fokuset i oppgaven er altså på foreldrefengsling. 6000-9000 barn i året er et betydelig antall.

Likevel kan det argumenteres for at disse i stor grad overses i samfunnet. Det har også vært uttalt av FNs komité for barns rettigheter. De har oppfordret Norge til å ta mer hensyn til barn med foreldre i fengsel (Barneombudet, 2010). Hvordan tar det norske samfunn og stat hensyn til pårørende barn av innsatte og deres rettigheter?

Soning av straff er i Norge regulert i Lov om gjennomføring av straff (2001). I lovens § 3 står det at barns rett til samvær med sine foreldre skal tillegges særlig vekt under gjennomføring av straff. I § 31 om besøk, står det at fengselet skal tilrettelegge for gjennomføring av besøk av barn på en skånsom måte. I retningslinjer til loven står det at dette skal foregå i barnevennlige besøksrom eller andre velegnede lokaler, blant annet med tilbud om leker og spill for ulike aldre (Barneombudet, 2010). Straffegjennomføringsloven er også fulgt opp med nærmere bestemmelser i en egen forskrift (Forskrift om straffegjennomføring, 2002). I denne er § 1-3 titulert «Barns rettigheter som pårørende til innsatte og domfelte». Den sier at kriminalomsorgen skal legge vekt på hensynet til barnets beste, at barns rett til samvær og kontakt med sine foreldre skal særlig vektlegges, og at barn har rett til å uttale seg i saker som angår dem. I tillegg sier den etter endring i 2015, at «Kriminalomsorgen skal ha funksjonen barneansvarlig ved alle enheter. De barneansvarlige skal koordinere kriminalomsorgens arbeid overfor barn under 18 år som pårørende, og sikre barneperspektivet».

I Kriminalomsorgsdirektoratets rundskriv med retningslinjer for funksjon som barneansvarlig (2015) kan man lese at rollens formål er å sørge for at hensynet til barn vurderes og vektlegges i samsvar med gjeldende regelverk, og at barns møte med kriminalomsorgen oppleves så positivt som mulig. Innføringen av barneansvarlig i alle norske fengsler og friomsorgsenheter var et virkemiddel for å sikre dette, og slik ivaretagelse av barneperspektivet ved gjennomføring av straff. Blant arbeidsoppgavene som oppgis for barneansvarlige er å fremme barneperspektivet ved utvikling av praksis og rutiner, å bistå med informasjon, råd og veiledning ovenfor pårørende barn, og å arbeide for best mulig rammer rundt besøk.

Men hva skjer da når et barn blir pårørende til en forelder i fengsel? På en konferanse arrangert av kriminalomsorgen region nord, foreningen For Fangers Pårørende og Trondheim kommune (2021), fortalte representanter fra kriminalomsorgen at de får kjennskap til barna gjennom arbeid med den straffede forelderens situasjon i begynnelsen av straffegjennomføringen. Det gjør dem oppmerksomme på at innsatte har barn, men det er altså ingen systematisk måte å fange opp alle barn som er pårørende til innsatte, og dermed ikke automatisk igangsetting av noen form for tilbud for disse. Derimot finnes det i dag en del frivillige tilbud til pårørende

barn og familier, som de selv kan kontakte og benytte seg av. Blant disse er foreningen For Fangers Pårørende og tiltak under Kirkens Bymisjon, som er representert i oppgavens intervjuutvalg. De gjør viktig og variert arbeid, med både støtte og informasjon til pårørende gjennom samtaler, praktisk hjelp som følge til samvær i fengsel, fellesaktiviteter sammen med andre i samme situasjon, og arbeid med å spre informasjon og løfte de pårørendes stemme i samfunnet. Dette er imidlertid frivillige organisasjoner som baserer seg på at deltakere får kjennskap til og selv oppsøker dem. Det ble i intervjuer fortalt om flere måter pårørende kommer over tilbudene, men flere fagpersoner fortalte at de opplever det som en utfordring å nå frem til barna og familiene som trenger hjelp, og at det tydelig er et udekket behov.

Samvær mellom barn og innsatte foreldre og hvordan barn opplever dette er altså tydelig fokusert på i loven og retningslinjer for fengslene. Innføringen av barneansvarlige var helt klart et signal om å tydeligere løfte frem hensynet til barna. Hvor bra barna faktisk opplever kontakten med forelderen og møtet med straffen er blant det som gjennomgås senere i oppgaven.

3 Litteraturgjennomgang

Men hva vet vi om gruppen innsattes pårørende barn fra eksisterende forskning og litteratur? Her gjennomgås først utviklingen innen forskning på innsattes pårørende og helt kort hva den har undersøkt. Deretter gis en gjennomgang av det som har vært undersøkt, funnet og skrevet om innsattes barn i Norge. Det tegner samtidig et bilde av et begrenset forskningsmateriale om og oppmerksomhet til gruppen her til lands. Det følges opp med hva som påstås å være denne oppgavens bidrag.

3.1 Internasjonal utvikling

Lenge var pårørende barn og familier av straffedømte et lite utforsket område sammenliknet med forskning på straffedømte. Forskningsinteressen var stor for kriminalitet og fengselsstraff, men de pårørende måtte vente lenger. Den første systematiske studien om straffedes familier kom i 1965 med Pauline Morris' «Prisoners and their families» (Hansen, Arvesen og Tonholm, 2013). Morris gjorde omfattende intervjuer med fengselsinnsattes koner i England og Wales, som avdekket problemene de og deres barn møtte. Kanskje mest slående var studiens funn av problematisk atferd hos barna. De neste tiårene ble det gjort noe mer forskning på innsattes familier, men forskere var så sent som i 2005 enige om at området fremdeles var lite utforsket. Etter dette oppsto imidlertid en kraftig vekst av internasjonal forskning (Condry og Smith, 2018). I dag er det flere som studerer fengselsstraffens virkninger for familier og barn, som av mange forskere anses som en «punishment beyond the legal offender» (Lanskey mfl., 2018, s. 181), med bred enighet i oppfatningen av at den rammer mange pårørende på smertefulle vis.

Innunder denne enigheten har forskere undersøkt mange problemstillinger. Noen har forsket på familier generelt, andre på barn spesielt. Alle disse er for omfattende til å gjennomgå, men Rachel Condry og Peter Scharff Smith (2018) hjelper oss med en kategorisk oversikt over hva som internasjonalt er studert og funnet om fengselsstraffens virkninger på pårørende familier. I forsøk på å gi en enkel inndeling av forskningsfeltets funn av fengselsstraffens virkninger, deler de dem inn i økonomiske og materielle konsekvenser, forandringer i familieforhold og -kvalitet, helseproblemer, atferdsforandringer hos barn, innvirkning på skolegang og utdanning, og sosial ekskludering og ulikhet. Samtidig tilbyr de kategorier av «mediators» og «moderators», hvor de forsøker å sette fingeren på faktorene forskningen har trukket frem som

mulig avgjørende for fengslingens innvirkning på de pårørende familiene. «Mediators» er forhold som er knyttet til straffen og er med på å skape og gi mulige effekter av den. «Moderators» er på sin side faktorer som kan indikere motstandskraft eller sårbarhet for risiko, og dermed forverre eller dempe effektene av straffen. Mulige «mediators» er følelser av stigmatisering, skam og skyld, lovbruddet til grunn for fengslingen, politipraksiser, og fengselsregime, -programmer og -forhold. Disse *kan* altså ifølge forskning være med på å forme hvordan straffen preger familiene. Blant «moderators» som trekkes frem er familiens og individers «motstandsdyktighet», kjønn, etnisitet og alder, velferdstjenester, og støtte fra organisasjoner og andre. Disse kan altså ifølge forskning enten forsterke eller dempe noen av fengselsstraffens negative effekter for pårørende. Noen av faktorene fra begge disse kategoriene omtales under analyse av oppgavens funn.

Condry og Smith (2018) tar i sin gjennomgang også opp at forskningen ikke utelukkende har vist at fengselsstraffen alltid er negativ for familiemedlemmer. Forskere har kommentert at fengselsstraffen også kan ha positive virkning, for eksempel i tilfelle ved overgrep eller rusmisbruk. Eksempelvis fant en studie (Granja, 2016) at fengselsstraff kan bryte opp destruktive mønstre i usunne relasjoner, og i visse tilfeller ses som en mulighet for å endre kurs og skape bedring. Dette er et viktig poeng, men som kan argumenteres ikke å ha vært undersøkt nok. Også under nevnte konferanse med For Fangers Pårørende og Kriminalomsorgen Trøndelag (2021) ble forskning på når foreldrefengsling ikke bare er negativt etterlyst. Dette skal også jeg komme inn på senere i oppgaven.

3.2 Forskning og litteratur i Norge

I Norge har ikke forskningen fulgt den internasjonale utviklingen på fagfeltet. Til tross for at det i Europa, også i Skandinavia, finnes relativt mye forskningslitteratur om gruppen, er det langt større mangel her til lands. Beveger man seg litt utenfor det vitenskapelige fagfeltet finner man likevel bidrag som viser at noen har vært opptatt av familiene og barna.

Den kanskje største undersøkelsen i norsk sammenheng er foreningen for Fangers Pårørendes (FFP) landsomfattende spørreundersøkelse av pårørendes helse og livskvalitet, gjennomført i 2005. Undersøkelsen besto av svar fra 223 pårørende, hvor de fleste deltakende var innsattes partnere og mødre. I tillegg svarte foresatte på spørsmål på vegne av 110 barn. Blant de sentrale funnene presentert i et sammendrag (Hamsund og Sandvik, 2009), var en opplevelse av å

få sin livssituasjon dramatisk endret og vonde følelser som sorg, savn og bekymringer knyttet til situasjonen. 47 % av deltakerne opplevde også følelser av skam og fordømmelse fra andre. 43 % svarte at de holder fengslingen skjult for noen av sine nærmeste, inkludert deres barn - ifølge foresatte visste kun 55 % av barna med en forelder i fengsel om fengslingen. Videre fant undersøkelsen at en stor andel av de pårørende opplever utfordringer med økonomi som følge av fengselsstraffen. Det knyttes både til tapt inntekt i husholdningen under soningstiden, og til utgifter i forbindelse med rettssak, besøk, støtte til den innsatte, og mer. Rapporten viser at dette for mange fører til redusert levestandard, som å måtte flytte til billigere bolig og ikke lenger ha råd til ferier og aktiviteter for barna. Også oppfatninger av fengsel og kriminalomsorgen var tema i undersøkelsen. Deltakerne opplevde å bli møtt på en god måte av fengselets ansatte, men mange opplevde usikkerhet og ikke å bli forstått. Et annet viktig funn i undersøkelsen handlet om de pårørendes helse. Hele 48 % svarte selv i undersøkelsen at de hadde fått dårligere helse etter fengslingen, og på spørsmål om konkrete fysiske og psykiske symptomer viste 75 % en forverring. Fysiske plager kunne være søvnproblemer, hode- og magesmerter, og blant psykiske plager var angst, depresjon og tanker om å ta sitt eget liv. Over halvparten av undersøkelsens deltakere hadde opplevd å sykemeldes etter fengslingen. Rapporten forteller at mange av de nevnte utfordringene også henger sammen og kan hope seg opp, slik at det å være pårørende for noen samlet gir svært store belastninger.

Undersøkelsens resultater er også inkludert i en publisering kalt «Utenfor muren. En håndbok for deg som er pårørende» (Hamsund og Sandvik, 2021). Her gis mye informasjon for de som opplever at en nær dem må sone straff. Det innebærer informasjon om fengsel og straffegjennomføring, om besøk og kontakt, en egen del om barn som opplever foreldrefengsling, litt om hva som skjer etter løslatelse, og tilbud som finnes til pårørende.

I 2004 publiserte Redd Barna et hefte om barn av innsatte kalt «De skjulte straffede», etter en studie av Marit Egge, bygget på fortellinger fra barn. Den er utformet som et informasjonshefte tiltenkt alle som har noe å gjøre med pårørende barn, og som støtte til barna og deres foreldre. Blant Egges funn var hvordan barn på ulike måter og tidspunkter får vite om straffen og hva som har skjedd. Foreldre oppfordres til å fortelle barna nok til at de slipper å lure eller skape egne historier, som ofte var verre enn virkeligheten. Barna har ulike behov for og reaksjoner på informasjon, men det viktigste er ifølge Egge måten barna får vite, og at de blir snakket *med* fremfor *til*. Hun viser også at flere barn virker å oppleve at det er bedre å være åpen om situasjonen utad, og slippe å bære på en hemmelighet og frykte at den kommer ut.

Videre kommenteres at besøk i fengsel oppleves ulikt, og at besøksforholdene og tilretteleggingen for dem varierer. Barna ønsket seg mindre kontroll, flere muligheter for aktiviteter og bedre tid ved besøk. At forelderen kommer hjem på permisjon ble av flere trukket frem som bedre enn besøkene i fengselet (Egge, 2004). Egge skriver også om straffens innvirkning på barna, der flere kjente på endrede rutiner, dårligere familieøkonomi, og vonde følelser av sorg, sinne, ensomhet og bekymring for forelderen. Flere av barna opplevde å finne støtte i personer innenfor familien, ansatte i skolen eller venner, men de fleste holdt situasjonen for seg selv, eller opplevde å ikke få hjelp. For noen barn blir også utvisning av forelderen fra landet en ekstra konsekvens, enda verre enn soningen. Det resulterer ofte i familiesplittelse. Barna i studien som opplevde dette slet med savn, fortvilelse og sinne mot de som hadde bestemt dette. «Tenk å ødelegge så manges liv på en gang!» (Egge, 2004, s. 26).

I 2008 etablerte Barneombudet (2010) en ekspertgruppe på fire barn i alderen 9-11 år, som hadde opplevd å ha en far eller stefar i fengsel. Her var det barna selv som delte personlige erfaringer og synspunkter om foreldrefengsling. Ekspertgruppen var enig i at foreldre må fortelle barna sine om situasjonen etter kort tid. Barna hadde også meninger om besøk i fengselene. De ønsket alle kontakt med foreldrene som sonet, men mente dårlige besøksforhold gjorde dette vanskelig. Ekspertgruppen var også på besøk i Oslo fengsel, hvor de vurderte besøksforholdene som uholdbare. Barna mente lokalene var lite trivelige og ikke tilstrekkelig godt tilrettelagte for godt samvær mellom barn og foreldre. Gruppen kommenterte også at det bør være en passende ansatt med ansvar for besøksrommet. Flere hadde erfaring med ødelagte leker og spill i besøksrom, og ønsket seg utendørs samvær og det å kunne ha med eller lage mat på besøk. Mange og tilsynelatende unødvendig eller uforståelige regler var også noe barna trakk frem, og deres råd var spesielt å forklare barn *hvorfor* ting skjer - da blir det lettere å akseptere. Til slutt var barna opptatt av nok telefonkontakt med den innsatte, og å få svar i god tid på om forelderen får innfridd permisjon eller ikke.

I 2006 gjennomførte og publiserte Gunnar Vold Hansen en rapport om det nyoppstartede fengselsprogrammet «Pappa i fengsel» i Bastøy fengsel. Programmet tar sikte på å gjennom kursing gjøre innsatte fedre bedre rustet til å utøve farsrollen. Hjelp til fedre er ment å bidra for relasjonen mellom far og barn, men og situasjonen til barn på utsiden. Blant annet peker Hansen på hvordan mange innsatte beskriver problematiske oppvekstforhold som en rot til utfordringer og kriminalitet. Å styrke innsatte i foreldrerollen blir da et tiltak for å bedre deres

barns oppvekst, for å forhindre liknende utsatthet for dem. Rapporten inneholder gjentatte intervjuer med programdeltakere for å måle opplevd utbytte av deltakelse.

I de fagfelleverderte artiklene «Pappa i fengsel – hvordan ivaretas familien?» (Hansen, Arvesen og Tonholm, 2013) og «Pappaopplæring i fengsel – økt kompetanse for farsrollen?» (Hansen, 2016) vurderes programmet til å ha positive virkninger. Intervjuene viste at programmet bidro til at fedrene tok større ansvar for barnas situasjon, fikk bedre kompetanse til å følge dem opp, og at kontakten og forholdet dem imellom ble bedre. Samtidig peker førstnevnte artikkel på at programmet ifølge fedrene ikke treffer de utfordringene som rammer barna og familiene verst mens han soner. Flere trakk frem økonomiske utfordringer under soningen, samt problemer for barna på skolen og sosialt – problemer den innsatte ikke kan løse under soning. Videre etterlyste flere bedre løsninger for familiene på utsiden, som ofte ikke var klar over hjelpetilbud eller selv hadde evne til å initiere dette. Dårlige besøksmuligheter og muligheter til å utøve farsrollen godt ovenfor barna under soning var også tema. Evalueringen konkluderer derfor med at det er behov for en bredere tilnærming til familiens problemer, og at ulike aktører i samfunnet må arbeide sammen for å avdekke behovene (Hansen, Arvesen og Tonholm, 2013).

3.2.1 Oppgavens bidrag

I likhet med mitt eget arbeid er det også tidligere skrevet masteroppgaver om foreldrefengsling fra faglige innfallsvinkler som barnehagepedagogikk, spesialpedagogikk, og kriminologi. Oppsummert er det altså flere som har vært opptatt av barna som opplever foreldrefengsling også i Norge, med varierende innfallsvinkler, fokus og funn. Blant de som er særlig opptatt av dette er naturligvis organisasjonene som jobber med innsattes pårørende. Disse sitter også på en mengde viktige erfaringer og kunnskap fra sitt direkte arbeid med menneskene som opplever fengselsstraff i familien. Derfor mener jeg at denne oppgavens bidrag er å ha utviklet og sammenfattet en bit av denne kunnskapen, som nå skal forsøkes formidles. Dette er ikke vitenskapelig kvalifisert og fagfellevurdert forskning. Men det er over ett års arbeid og stor innsats nedlagt, i et forsøk på å bidra med det innsynet jeg har fått, og å med det si noe meningsfullt som også andre kan få tilgang til og dra nytte av. Når det er sagt, vil jeg oppfordre andre til å rette videre oppmerksomhet mot barna som lever i den smertefulle prosessen oppgaven viser at det er å få sin forelder straffet med fengselssoning.

4 Teoretisk rammeverk

Etter at forskningen altså for alvor begynte å illustrere hvordan fengselsstraffen ikke er begrenset til de som soner bak muren, har man også sett ulike måter å teoretisere disse funnene. Forskere fra fagfelt som kriminologi, sosiologi og psykologi har hatt søkelys på ulike problemstillinger, og belyst dem med ulike teoretiske perspektiver. Blant dem er teorier om stigmatisering, ekskludering, tilknytning, traume, «strain», modellering og sosial læring, og stempling og stigma (Condry og Smith, 2018). I denne kriminologiske oppgaven er formålet å vise hvordan foreldrefengslingen kan oppleves av og påvirke barn. Oppgaven er ikke et forsøk på å kritisere bruken av fengsel som straff i seg selv, å mene noe om hvordan det går med barna gjennom deres liv, eller hvorvidt straffen setter dem i høyere grad av risiko for senere problemer enn andre barn, slik andre studier har gjort. Formålet er heller å vise hvordan det kan være å være barn i Norge og oppleve at en forelder må sone fengselsstraff. Da må teoretisk rammeverk være et som kan belyse det barna opplever rundt straffen, og utfordringene det skaper for dem selv. Valget falt på «referred pains of imprisonment».

4.1 «Referred pains of imprisonment»

Når funnene skal presenteres i oppgavens analysedel, vil «referred pains of imprisonment» anvendes i forsøk på å belyse funnene. Med begrepet «referred pains» - henviste smerter – mente Caroline Lanskey, Friedrich Lösel, Lucy Markson og Karen Souza i «Prisoners' Families, Penal Power, and the Referred Pains of Imprisonment» (2018) å vise hvordan innsattes pårørende påføres utfordringer og smerter gjennom en annens fengselsstraff. Grunnen til at de pårørende påføres smerter er deres tilknytning til den straffede. Smertene oppstår både indirekte gjennom emosjonell tilknytning til og bekymring for den straffede forelderen, og mer direkte gjennom personlige erfaringer med straffen og fengselssystemet, der de gjennom den innsatte også knyttes til straffen han eller hun soner. «Referred pains of imprisonment» er bygget på de to eksisterende teoretiske perspektivene «secondary pains of imprisonment» og «secondary prisonization».

4.1.1 «Secondary pains of imprisonment»

Begrepet «secondary pains of imprisonment» ble introdusert av Craig Haney, som refererte til fengselsstraffens utilsiktede konsekvenser for familier som «indirect or secondary forms of

prison pain», der uskyldige familiemedlemmer lider som følge av sin relasjon til den innsatte som soner straff (Lanskey mfl., 2018, s. 183). Haneys begrep om de pårørende er basert på det mer kjente begrepet og perspektivet om «pains of imprisonment», fra Gresham Sykes' «The society of captives» (1958/2007). I sin studie av innsiden av det amerikanske New Jersey State Maximum Security Prison, gjorde Sykes flere funn om fangesamfunnet og dets psykologi. Han mente at det moderne fengselet innebar psykologiske frustrasjoner og smerter langt utover frihetsberøvelsen. Disse smertene handlet for Sykes om fem fundamentale ting man frarøves ved å låses inn og bort, som tærer på menneskers psyke og oppleves smertefullt. Disse var frihet, ønskelige varer og tjenester, heteroseksuelle forhold, autonomi og sikkerhet. Sykes nevner også spesifikt frarøvelsen av frihet til kontakt med familie og venner. For «secondary pains of imprisonment» snus dette på hodet, og ses fra de pårørendes ståsted, med smertene de gjennomgår når den innsatte soner under slike restriksjoner. Sykes' «Pains of imprisonment» var også til inspirasjon for det andre perspektivet «secondary prisonization».

4.1.2 «Secondary prisonization»

I arbeidet bak Megan Comforts «In the tube at San Quentin» (2003) og «Doing time together» (2008) ble observasjoner av og intervjuer med kvinner som besøkte sine partnere i det amerikanske fengselet San Quentin til en påstand om at disse gjennomgikk en prosess som fikk navnet «secondary prisonization». Inspirert av Donald Clemmers «The prison community» fra 1940 (1958) og teorien om «prisonization», og også Sykes' «pains of imprisonment», skapte Comfort det som har blitt omtalt som en av de mest innflytelsesrike bidragene for å forstå hvordan fengselsstraffen påvirker familier (Condry og Smith, 2018). Hun mente at måten innsatte preges og endres av fengselsinstitusjonen også på selvstendig vis gjelder deres pårørende. Deres tilknytning til og kontakt med den innsatte produserer «pains», og trekker også dem inn i straffens verden (Comfort, 2008).

Clemmer innførte «prisonization»-begrepet om fangesamfunnet og måten innsatte over tid sosialiseres inn i og tilegner seg livet og kulturen i fengselet. Det innebærer å akseptere straffens innhold og organisering, rutiner og krav. Det innebærer at menneskene endres av livet i fengselsinstitusjonen. For de pårørende mente Comfort dette foretar seg på en annen, men fremdeles kraftig måte. Gjennom kontakten med innsatte havner også de i kontakt med straffen og dens kontroll. «Secondary prisonization» er prosessen hvor de pårørende gjennomgår en endring og tilegner seg vaner, strategier og evner som lar dem opprettholde forhold til de på

innsiden (Comfort, 2003). Slik bindes frie mennesker til straffesystemet, og får sine personlige og sosiale liv preget, forhold og interaksjoner formet, og til og med atferd og væremåte endret – pårørendes egne «pains of imprisonment» (Comfort, 2008, s. 14).

Familiene må håndtere to verdener – sitt eget liv på utsiden, og livet med den straffede på innsiden. Først var Comfort opptatt av hvordan de pårørende kvinnene selv får smake fengselets «pains» og det å være gjenstand for systemets kontroll i den direkte kontakten med fengselet under besøk (2003). Senere la hun til at dette også rammer dem på utsiden i deres egne liv. Der utsettes de for «secondary prisonization» gjennom institusjonell kontroll, fordi å holde kontakt med den innsatte krever at de avgir sitt privatliv som et utvidet område for straffe-kontroll. Å støtte den innsatte ved å vente på telefoner, dra på besøk og skrive brev blir noe kvinnene må organisere sin hverdag rundt (Comfort, 2008). De pårørende må altså både i den direkte kontakten og i sin egen hverdag forholde seg til fengselets rutiner, regler og kontroll dersom de ønsker kontakt med den innsatte. I begge tilfeller regulerer fengselssystemet deres familierelasjon og kontakt, når de aksepterer straffen og dens vilkår som premiss for å tillates kontakt. Dermed blir straffen og fengselsinstitusjonen en del av deres liv, og de prisoniseres.

Hvordan «secondary prisonization» rammer barn spesifikt har også vært i fokus. Shona Minson (2019, s. 525) skriver om britiske barn av innsatte mødre: «I suggest the pervasiveness of incarceration reaches into the lives of children whose mothers are imprisoned, when they visit the prison and in their daily routines». Det mener hun hovedsakelig skjer gjennom forandringer barna må gjennomgå i sine liv med bo- og omsorgssituasjon (spesifikt for studien, der barna trengte nye omsorgshjem når mor måtte sone), og gjennom forandringene straffens reguleringer av kontakt gir for relasjonen mellom barn og deres mødre. Brittnie Aiello og Jill McCorkel (2018) beskriver hvordan pårørende barn av innsatte mødre i deres amerikanske studie opplevde «secondary prisonization» i møte med fengselet og dets kontroll. De mener at barna på besøk i fengsel blir disiplinert gjennom kontroll og regler, og at det utfra deres forståelser som barn kan ha implikasjoner for hvordan de forstår seg selv, sine følelser og forholdet til forelderen.

4.2 «Referred pains of imprisonment» som teoretisk rammeverk

I Caroline Lanskey, Friedrich Lösel, Lucy Markson, og Karen Souzas britiske studie (2012) av pårørende partnere og barn ved foreldrefengsling, var konklusjonen at fengsling er en

familiebegivenhet. De viser hvordan familiemedlemmer påvirkes av smertene knyttet til fengslingen av en de har kjær. Dette belyser de ved å sette begrepene «secondary pains» og «secondary prisonization» sammen til «*referred pains of imprisonment*» (Lanskey mfl., 2018). Det gir et teoretisk konsept som omfatter de personlige og sosiale vanskelighetene barn og familier opplever gjennom tilknytning til forelderen - både indirekte gjennom sin relasjon og emosjonelle tilknytning til den som soner, og gjennom mer direkte kontakt de selv får med straffesystemet. For dette innføres distinksjonen «vicarious» og «direct pain».

I sine undersøkelser fant forfatterne at noen av plagene og følelsene de pårørende opplever med straffen er «vicarious». Disse skriver de at stammer fra barnas emosjonelle tilknytning til forelderen, og en bekymring rundt hvordan han eller hun har det på innsiden av fengselet. Her velger jeg å utvide bruken av begrepet noe. I tillegg til at barnas rammes gjennom medfølelse og bekymring, karakteriserer jeg også funnene av hvordan de opplever andre vonde og vanskelige følelser og smerter som «vicarious». I engelske ordbøker defineres ordet «vicarious» som å oppleve noe gjennom eller som følge av en annens opplevelser. Man gjennomgår ikke selv selve aktiviteten, men man føler noe rundt at en annen gjør det. Jeg mener at også andre smerter som omhandler barnas vanskeligheter med at forelderen dømmes til og gjennomfører straffesoning, derfor også kan kalles «vicarious». Barnas opplevelse vil ofte være sammensatt. De kan føle på bekymring for hvordan forelderen har det, men samtidig oppleve å selv rammes negativt av at forelderen har gjort noe galt og midlertidig fjernes fra deres liv. Kilden til alle disse utfordringene er den samme – forelderens straff. Derfor blir «vicarious pains» i denne oppgaven måter barn opplever smerter rundt det at forelderen må sone straff i fengsel, og hvordan de opplever det det innebærer for dem begge. Så er andre plager og følelser «direct». De er en konsekvens av pårørendes direkte møter med straffemakten, slik som når de gjennom kontakt med den innsatte selv utsettes for kontroll og reguleringer. De direkte plagene tilsvarer Comforts «secondary prisonization». Da er det ikke lenger snakk om plager barna opplever gjennom noe forelderen gjennomgår, men noe de *selv* opplever gjennom å tvinges i kontakt med straffesystemet. Samtidig skyldes også dette tilknytningen til den innsatte forelderen, som er utgangspunktet for den direkte kontakten.

En ytterligere inndeling av «referred pains» som enten «acute» eller «chronic» dreier seg om hvordan forskerne fant at smertene kan utvikle seg over tid, gjennom ulike faser av straffen. Påstanden er at smertene umiddelbart kan være akutte og intense, men med tiden vil kunne avta eller ta ny form. De kan også blir mer kroniske og vedvarende byrder som preger de

pårørende over lengre tid. Noen av smertene beskrives som særlig aktuelle i tidlig fase av straffeprosessen, ved pågripelse, rettssak eller påbegynt soning, mens andre kan vare gjennom hele soningen og også utover løslatelsen.

Lanskey mfl.s (2018) teoretiske bidrag var altså konseptet «referred pains», som gir en inndeling av alt det vi her har sett, for hvordan de pårørendes smerter kan skilles etter «vicarious» eller «direct» opprinnelse, i kortere eller lengre tidsperspektiver og form som «acute» eller «chronic». Dette er det teoretiske rammeverket som anvendes i oppgavens analysedel. «Referred pains» egner seg godt til å belyse funnene fra datamaterialet. Basert på de to inspirasjonsteoriene evner den som et helhetlig konsept å belyse både frustrasjoner og utfordringer i opplevelsen til de som bryr seg om en innsatt forelder, og hvordan også de trekkes inn i og kontrolleres av den. I tillegg gir den begreper i tråd med analysens oppbygning av straffen som en prosess med ulike utfordringer over tid.

Det er tydelig at «pains» er et sentralt begrep i de teoretiske perspektivene. De ulike kategoriseringene av dette taler sammen om en prosess full av smerter, og «smertefull» blir et sentralt alternativt norsk begrep som benyttes. Likevel beholdes bruken av «pain» når det i oppgaven henvises til begrepene fra det teoretiske rammeverket. Det gjøres for å bevare forbindelsen til nettopp den teoretiske betydningen og innholdet som ligger bak.

5 Metode

Oppgaven bygger på et datamateriale av intervjuer med ansatte fagpersoner som arbeider og kommer i kontakt med familier og barn av innsatte foreldre. De har som en annenhåndskilde delt sine til sammen omfattende erfaringer med hvordan pårørende barn opplever foreldrefengsling og hvilke utfordringer familiene møter. Her presenteres prosessen av valgene som er tatt for å komme frem til et materiale som kan svare på problemstillingen; om metode, rekruttering og utvalg, forberedelser som ble gjort, gjennomføring av intervjuene og behandlingen av og den analytiske tilnærmingen til datamaterialet. I tillegg presenteres noen forskningsetiske overveielser om prosessen, og noen bemerkninger om kvalitet.

5.1 Valg av metode – det kvalitative forskningsintervjuet

Formålet med forskningsprosjektet er å få innsyn i hvordan det er for barn å oppleve at en forelder må sone straff i fengsel. Selv om den konkrete problemstillingen og måten den belyses og besvares har blitt til underveis, har dette formålet hele tiden vært sentralt. Det har hatt betydning for utformingen av prosjektet. Alle valg i prosessen er tatt med tanker om hva som er mest hensiktsmessig for dette. Det innebærer valg av metode; hvilke forskningsmetoder kan best føre frem til denne informasjonen?

Med et slik forskningsformål ble det naturlig å se til kvalitative forskningsmetoder. Disse brukes ofte med formål om å utvikle en dyptgående forståelse av et sosialt fenomen, og egner seg godt for å studere personlige og sensitive temaer i menneskers liv (Thagaard, 2018). Den kvalitative metoden vurdert til å best kunne gi slik informasjon om barna og deres opplevelser, var den mest utbredte metoden innenfor kvalitativ forskning - det kvalitative forskningsintervjuet (Tjora, 2021). Det er det sosiale fenomenet foreldrefengsling og hvordan barn opplever det som studeres. Det semistrukturerte intervjuet, eller dybdeintervjuet, legger til rette for at fagpersoner kan dele sine erfaringer og refleksjoner om dette, fra deres til sammen omfattende erfaringer over tid og på nært hold med gruppen.

I oppgaven brukes begrepene *datautvikling* og *intervjupersoner* eller *deltakere* for å beskrive prosessen med intervjuene og personer som er intervjuet. Det er basert på et interaksjonistisk perspektiv på intervjumetoden, der intervjuet ses som et samarbeid mellom forsker og den som intervjues, om å utvikle en forståelse av erfaringene (Thagaard, 2018, s. 28, 46).

5.2 Rekruttering og utvalg

5.2.1 Rekruttering av intervjupersoner

Til å begynne med, og i lang tid, var utgangspunktet å rekruttere barn, eller personer som nå var voksne, som selv hadde opplevd å ha en forelder i fengsel som barn. Pårørende mennesker kan være vanskelig å «lokalisere», og det er derfor lurt å henvende seg til noen med tilgang på personer som inngår i gruppen, som kan bidra med å presentere prosjektet for potensielle deltakere (Hennink, Hutter og Bailey, 2020). Fremgangsmåten ble derfor å kontakte organisasjoner og foreninger som jobber med pårørende. En annen metode var å oppsøke straffedømte personer, slik at de kunne videreformidle til sine pårørende, eller selv være aktuelle for deltakelse. Det ble sendt forespørsler til hjelpeorganisasjoner og tjenester for tidligere straffedømte, og søknader til regioner i kriminalomsorgen om bistand fra fengsler og friomsorgsenheter. Rekrutteringen av personer som har opplevd foreldrefengsling viste seg imidlertid svært utfordrende. Etter lang tids forsøk ble resultatet gjennomført intervju med ett barn.

Mye kunne vært sagt om denne tidkrevende og omfattende prosessen med å rekruttere barn, som krevde særlige tillatelser, retningslinjer og hensyn. Etersom det ble nødvendig å gå bort og videre fra dette arbeidet, er det lite hensiktsmessig å inkludere alt dette. Jeg nevner likevel det som nettopp beskrevet, for å vise at hensikten lenge var å høre fra de som selv har opplevd og sitter på svaret på oppgavens problemstilling. Formålet var, og er, å belyse *barns* erfaringer med og opplevelser av foreldrestraffen. Metoden som best kan gi denne informasjonen er åpenbart å høre fra barna selv. Det mener jeg fremdeles. Men når det ikke lar seg gjøre innenfor prosjektets rammer, blir det nødvendig å se til alternative metoder. Hvem andre kan gi den ønskelige informasjonen?

Det nevnte rekrutteringsarbeidet innebar kontakt med personer i organisasjonene som daglig i sitt yrke jobbet med tidligere straffedømte og eller pårørende til straff, kriminalitet og rus. Deres arbeid gir dem derfor et innsyn i livene og opplevelsene til mennesker som blant annet opplever foreldrestraff. Neste fremgangsmåte ble derfor å forespørre de ansatte om å selv delta og dele sine erfaringer i intervju. Det ga svært positiv respons. Flere stilte umiddelbart til intervju, i tillegg til at de videreformidlet til kolleger og personer i andre stillinger som de anså å ha særlig relevante erfaringer. Slik ble også snøballmetode for rekruttering anvendt, der deltakere bidrar med å identifisere og rekruttere flere deltakere (Hennink, Hutter og Bailey, 2020). Med slik positiv respons kunne rekrutteringen av ansatte fagpersoner trolig fortsatt og

gitt et enda større utvalg. Vurderingen av å omsider avslutte rekrutteringsarbeidet var basert på at omfanget av utvalget ikke bør være større enn at det er mulig å gjennomføre solide analyser med tilgjengelig tid og ressurser, samt at det oppnådde antallet intervjupersoner og datamaterialet fra disse var å regne som tilstrekkelig (Thagaard, 2018) – de var omfattende nok til å kunne gi en forståelse av barns opplevelser av fenomenet foreldretraff.

Resultatet av rekrutteringsprosessen kan sies å være et tilgjengelighetsutvalg, da selvseleksjon og deltakeres vilje til å delta var avgjørende, også for endringen og tilpasningen av utvalget, og dermed oppgavens endelige datamateriale. Selv om målgruppen for intervjupersoner ble tvunget til å endres, er det fremdeles gjort en strategisk utvelging av personer som har egenskaper eller kvalifikasjoner nyttige for problemstillingen og fenomenet som skal forstås (Thagaard, 2018). Mer om dette under vurdering av datamaterialets kvalitet.

5.2.2 Utvalg

Fordi rekrutteringen av barn kun resulterte i intervju med én gutt, ble dette intervjuet bestemt utelatt av forskningsetiske årsaker som presenteres lenger ned. Prosjektets utvalg ble derfor bestående av 8 ansatte fagpersoner i organisasjoner som på litt ulike vis jobber med pårørende barn av innsatte. Deres erfaringer med barn som opplever foreldretraff er egenskapene og kvalifikasjonene for deltakelse i intervju. Her vil jeg introdusere dem, men på en begrenset måte som ikke setter barna og familiene de omtaler i risiko for å kunne gjenkjennes.

De intervjuede fagpersonene er ansatt i to ulike landsdekkende organisasjoner – foreningen For Fangers Pårørende (FFP) og Kirkens Bymisjon. Førstnevnte er et landsdekkende tilbud til pårørende, med hovedkontor i Oslo. Derfra stilte to personer med lang tid i foreningen. Disse hadde erfaring både med direkte arbeid, aktiviteter og samtaler med innsattes familier og barn, og med arbeid som handler om å spre informasjon og fremme gruppens posisjon og stemme i samfunnet. Organisasjonen navngis på bakgrunn av sitt omfattende arbeid som strekker seg langt og bredt, både bakover i tid og i omfang med antall pårørende og hvor disse geografisk tilhører. Med andre ord er det ikke mulig å identifisere barna som er omtalt. Kirkens Bymisjon er en ideell organisasjon som arbeider med et stort område av temaer og oppgaver. De seks personene intervjuet herfra arbeidet i litt ulike undergrener av organisasjonen, i ulike tiltak i flere byer på Øst- og Sørlandet. De konkrete tiltakenes navn utelates her på bakgrunn av at de vil kunne avdekke sted, og særlig der det er snakk om mindre byer, betraktelig øke

muligheten for identifisering av deltakere. Også disse tiltakene var rettet mot innsatte og eller deres pårørende. Arbeidet inkluderer også her variasjoner av samtaler og aktiviteter med pårørende, og praktisk hjelp som følge til samvær i fengsel. Noen av tiltakene og deres ansatte jobbet mer direkte med barna enn andre. Dette er tatt høyde for i bruken av datamaterialet i oppgaven, der utsagn basert på direkte erfaring med barna er tillagt mer vekt. Hvorvidt utvalget arbeidet med familier og barn før og etter soning varierte noe. Noen var involvert i disse fasene, mens andres uttalelser var basert på hva pårørende selv hadde fortalt om dem. En av de intervjuede fagpersonene hadde også egenerfaring fra å tidligere ha sonet fengselsstraff som forelder til små barn. Nå arbeider han med andre i samme situasjon, og bidro i intervju med erfaringer både fra arbeidet og egen situasjon.

I oppgavens analyse- og diskusjonskapitler 6 og 7 vil intervjupersonene fra utvalget omtales som *fagpersoner*. Samtidig er de navngitt med pseudonymer der sitater fra intervjuene presenteres. Fiktive navn brukes for å holde dem anonyme, men likevel personliggjøre dem noe og enklere kunne skille dem fra hverandre (Kvale og Brinkmann, 2015). Dermed er det i oppgaven snakk om intervjuede fagpersoner når *Mona, Helen, Nina, Cathrine, Stig, Siv, Tone* og *Hege* omtales og siteres. De utgjør oppgavens utvalg.

5.3 Intervjuprosessen - forberedelse og gjennomføring

5.3.1 Forberedelse

En viktig del av forberedelsene til intervju innebar rådføring fra Norsk senter for forskningsdata (NSD). Prosjektet mottok på forhånd føringer om hensyn som måtte tas allerede ved innhenting av informasjon. Så ble intervjuene planlagt som semistrukturerte intervjuer med bruk av intervjuguide. Det betyr at det ble utformet noen spørsmål på forhånd, som en slags mal og utgangspunkt for å sikre at de ulike intervjuene dekket noen felles grunnleggende temaer. På den måten ville det sikres materiale fra alle deltakere om temaene, som vi skal se at er viktig for den valgte analytiske tilnærmingen tematisk analyse. Men intervjuet skal være *semistrukturert*, ikke fullstendig bundet. Det skal være mulighet for oppfølgingsspørsmål til svar, og samtale om andre relevante temaer intervjupersonen måtte ta opp. Guiden besto av både større, overordnede temaer og mindre mulige spørsmål under disse, med hensyn til fleksibilitet ovenfor intervjupersonenes utsagn (Thagaard, 2018). Temaene for spørsmålene var basert på oppgavens forskningsformål og tidligere internasjonale forskningsfunn om barn av innsatte, inkludert de teoretiske perspektivene «secondary prisonization» og «secondary pains

of imprisonment» brukt til å belyse straffens innvirkning på pårørende. I tillegg var de inspirert av det gjennomførte intervjuet med en gutt, som ga ideer til videre utforskning. Hans intervju var slik en del av prosessen. Intervjuenes temaer kan leses i vedlagt intervjuguide. Guiden ble også justert imellom intervjuer, der fagpersoner kom med refleksjoner av også andre temaer som ble tatt med videre til neste intervju.

5.3.2 Gjennomføring

Gjennomføring av intervjuene med fagpersoner ble gjort over telefon og video, av flere årsaker. En av dem var Covid19-pandemien, som fremdeles var aktuell under denne perioden. Videre vurderte jeg telefon- og videoavtaler, grunnet tidspresset som hadde oppstått og nødvendigheten for å komme videre med arbeidet, som en mer effektiv løsning for travle fagpersoner, meg selv, og for geografisk avstand. Intervju over telefon har en del påståtte svakheter, som manglende mulighet til å lese kroppsspråk, eller at intervjupersoner kan oppleve det som vanskelig å dele erfaringer med en fremmed over telefon. Dette vil imidlertid avhenge av hvem man intervjuer (Tjora, 2021). For fagpersonene i dette prosjektet er det rimelig å anta at de gjennom sitt yrke er vant til og trygge på å snakke om sitt arbeid også over telefon. De har heller ikke en like følsom og personlig tilknytning til temaet som barna det gjelder. Alt i alt vurderte jeg intervjuer over telefon og video som gunstig. Opplevelsen med gjennomføring var også at det var det.

Jeg oppholdt meg i lukket rom under intervjuene for trygg og uforstyrret, privat gjennomføring. Intervjuene ble tatt opp med diktafon, som er en trygg måte å sørge for å få med seg alt intervjupersonene deler, uten å måtte vie all konsentrasjon til det under intervjuet (Tjora, 2021). Intervjupersonene var informert om at det ble tatt lydopptak. Varigheten på intervjuene var fra en drøy halv time til nærmere en og en halv time hver. Alle ble intervjuet en og en, foruten de to ansatte i FFP som ble intervjuet sammen over video.

5.4 Databehandling og analyseprosess

5.4.1 Transkribering

Etter at intervjuene var gjennomført begynte prosessen med å bearbeide og systematisere det utviklede materialet, for at det skulle kunne analyseres. Det første steget mot dette var transkribering, som ble gjennomført i transkriberingsprogrammet F4. Ved å lytte gjennom og

omgjøre intervjuene til skriftlig materiale, fikk jeg både produsert en mer oversiktlig samling datamateriale og gjennomgått alt innholdet. Allerede her begynte den analytiske prosessen, da jeg fortløpende merket meg interessante utsagn og funn. Transkriberingen ble gjennomført fortløpende etter intervjuer. Gjennomgangen ga rom for å oppdage og gjøre endringer frem til neste intervjurunde. Gjennomføringen av alle intervjuene og transkriberingen over en kort, intensiv periode, ga svært god kjennskap til materialet jeg hadde utviklet. Det forenklet neste steg av arbeidet med å systematisere funnene.

5.4.2 Tematisk analyse og tilnærming

Den analytiske tilnærmingen for dette var en tematisk analyse av funnene i det nedskrevne materialet. Her gjennomgikk og kodet jeg alle intervjuene – det vil si å betegne problemstillinger, temaer eller konsepter i teksten med beskrivende kodeord (Hennink, Hutter og Bailey, 2020). Eksempler på koder som ble brukt for innhold om barns besøk og kontakt med forelderen er «besøksforhold», «besøksstid» og «regler». Deretter kategoriserte jeg disse i overordnede, mer generelle temaer. Disse kodene ble, sammen med alle andre som omhandlet hvordan barn opplever kontakten med forelderen under soning, til en overordnet kategori «kontakt/besøk». Denne type kategorisering og tematisk analyse og var egnet for denne oppgavens datamateriale fordi funnene, som sentrale deler av barns opplevelser av foreldres fengselsstraff og hvilke utfordringer den medfører, naturlig lar seg kategorisere etter tema. Så går man i dybden inn i de ulike temaene, ved å sammenlikne dataen om dem fra alle intervjuene. Fylldige beskrivelser av disse fra samtlige gjør det mulig å analysere både fellestrekk og variasjoner innenfor dem (Thagaard, 2018). Der kommer kodene til hjelp, ved å raskt identifisere innholdet i delene av materialet.

Som nevnt begynte utformingen av den tematiske analysen allerede med intervjuguiden, der det ble brukt eksisterende kunnskap og teori fra feltet for å bestemme noen temaer som felles grunnlag for utforskningen. Fordi den på forhånd var strukturert tematisk, dekket også det endelige datamaterialet dens temaer og har likhetstrekk til denne tidlige inndelingen. Her kan det sies å ha vært anvendt en deduktiv tilnærming til prosessen. I det ligger at begrepene og forståelsen som knyttes til dataene og funnene er forankret i eksisterende teori (Hennink, Hutter og Bailey, 2020). Funnene ble utviklet etter en forforståelse av feltet, som også ble brukt til å forstå dem. Samtidig var den eksisterende kunnskapen kun et utgangspunkt, som det ikke var ønskelig å låse seg til. Jeg var oppmerksom også på andre temaer som dukket opp, og det

ble gjort oppdagelser som førte til uforutsette funn. Blant dem var fagpersoners opplysninger om at mange barn lever i familier med sammensatte bekymringer som ikke bare handler om fengselsstraffen, og pårørendes situasjon med utfordringer ikke bare under soning av straffen, men også før og etter. Førstnevnte ga tanken om oppgavens søkelys på at straffen ikke alltid bare er negativt, og sistnevnte ledet til underproblemstillingens inndeling av fasene før, under og etter soning, som gir analysens struktur. Så ble dette igjen undersøkt nærmere og belyst med eksisterende litteratur og teori. Det gjorde at den analytiske prosessen også inneholdt en mer induktiv tilnærming, der funn oppstår utfra datamaterialet (Hennink, Hutter og Bailey, 2020). Funnene som legges frem i analysen er altså et resultat av både deduktive og induktive metoder. De er delvis utformet etter eksisterende kunnskap og teori, men innebærer også funn som er oppstått fra datamaterialet, og deretter belyst med faglitteratur (Thagaard, 2018).

5.5 Forskningsetiske overveielser

Under forberedelse og gjennom hele prosjektet er det gjort forskningsetiske overveielser i forbindelse med datautviklingen og -behandlingen. Overordnet handlet de om informert samtykke, anonymisering og konfidensialitet. Noen av disse var rådet av NSD. Deres godkjenning av prosjektet før igangsettelse og på nytt etter endringer, betydde at prosjektet ville være forskningsetisk forsvarlig dersom det ble gjennomført på forespeilet måte. Her presenteres disse forbeholdene og andre relevante refleksjoner.

5.5.1 Informert samtykke

Prinsippet om informert samtykke handler om å respektere menneskers autonomi og selvbestemmelse. For forskeren betyr det å sikre retten til selv å bestemme å delta i forskning eller ikke, og at valget tas basert på tilstrekkelig informasjon. Det informerte samtykket skal være frivillig, informert, uttrykkelig og dokumenterbart (Haugen og Skilbrei, 2021). Dette ble fulgt ved at fagpersoner sammen med forespørselen om å delta ble tilsendt informasjonsskriv med informasjon om formålet med intervjuet, hva deltakelse ville innebære og presisering av frivillighet. Slik kunne de ta en informert avgjørelse om å eventuelt delta. Skjemaet er vedlagt i oppgaven. For fagpersoner som deltar med sine profesjonelle erfaringer, vil det ikke først og fremst være de som eventuelt opplever det vanskelig å delta. Det informerte samtykket handler her om å være klar over hvordan informasjon de deler om barna som tredjepersoner skal brukes. De ansatte har selv et ønske og ansvar for å beskytte barna, og det var viktig å være

tydelig ovenfor dem om retningslinjene for å gjennomføre på forskningsetisk måte. Før hvert intervju ble den viktigste informasjonen repetert muntlig, med oppfordringer om å utelate viss informasjon. Fordi avtaler ble gjort over e-post og intervjuer over telefon- og video, var det uttrykkelige og dokumenterbare samtykket der de over e-post samtykket til deltakelse.

5.5.2 Anonymitet og konfidensialitet

Det finnes også forskningsetiske retningslinjer for når tredjepersoner omtales i intervju. Når det er snakk om fagpersoner som deler sine erfaringer fra mange anonymiserte barn og familier, blir disse ikke direkte omtalte tredjepersoner og får rettigheter. I hovedsak er det snakk om fagpersoners generelle opparbeidede erfaringer. Når det tidvis gis illustrerende eksempler om barn de ansatte har vært i kontakt med, blir det særlig viktig å være oppmerksom på de forskningsetiske prinsippene om anonymitet og konfidensialitet. Det handler om trygg deltakelse og forskerprosess, der det som deles ikke kan spores tilbake til dem det er snakk om, og informasjonen ikke deles med andre enn det som er informert på forhånd (Haugen og Skilbrei, 2021).

Dette var tema for rådene og forutsetningene for godkjenning som ble gitt av NSD i forkant av gjennomføring. Der ble det presisert at alle personidentifiserende opplysninger skulle unngås, og fagpersoner før intervjuene skulle minnes på dette. Dersom slike opplysninger likevel ble delt, skulle de av meg fjernes allerede ved transkribering. Dette ble blant annet gjort for detaljer rundt forelderens lovbrudd og straff, og alder på barn. Slik informasjon er i oppgaven omgjort til mer generelle betegnelser. Slik bevares noe av forholdenes betydning, uten at for detaljerte opplysninger deles. Det er også grunnen til at navn og geografisk tilhørighet på de konkrete tiltakene barna har vært tilknyttet utelates, og at pseudonymer anvendes for intervjupersonene – anonymisering av utvalget er også del av anonymisering av barna de omtales. Det ble avklart med intervjupersonene hvordan de i oppgaven ville omtales og informasjonen anonymiseres.

Også for oppbevaring av og tilgang til datamaterialet ble det tatt hensyn. Lydopptak ble gjort med egnet diktafon, før de ble lastet opp i et sikkert passordbeskyttet nettverksområde som kun jeg har tilgang til. I dette området ble også intervjuene transkribert i programmet F4, og oppbevart under prosjektet. Fordi personidentifiserende opplysninger ble anonymisert

fortløpende, og lydopptakene deretter ble slettet, fantes ikke lenger noen form for avslørende informasjon om intervjupersonene eller barna.

Som nevnt ble intervjuet med en gutt bestemt utelatt av forskningsetiske årsaker. Selv om man isolert sett anonymiserer datamateriale i oppgaven, betyr ikke det at konfidensialitet er tilstrekkelig ivaretatt. Den intervjuede gutten var rekruttert gjennom sin tidligere innsatte mor, som kjente til sønnens deltakelse. Det er ikke et problem i seg selv, da hun støttet deltakelsen. Det oppsto imidlertid et uforutsett problem da denne gutten ble eneste deltakende barn. Gutten hadde samtykket til å dele informasjon etter forespeilinger om konfidensialitet og hvem som skulle ha tilgang til dette. Det innebar at mor som tredjeperson var unndratt rettigheter til innsyn. Dersom han skulle blitt stående som eneste deltakende barn ville det likevel fremstå åpenbart at det anonymiserte materialet delt i oppgaven stammet fra han. Selv om det å utelate det eneste intervjuet med erfaringer direkte fra et barn som har opplevd foreldrefengsling opplevdes som et tap av verdifull informasjon og en svekkelse av datamaterialet, må hensyn til deltaker komme først. Denne forskningsetiske overveielser handlet også om å beskytte deltaker mot negative konsekvenser av å delta i prosjektet – et særlig viktig prinsipp når grupper som barn er involvert (Haugen og Skilbrei, 2021).

5.6 Datakvalitet

Det er vanlig å vurdere forskningens kvalitet på bakgrunn av reliabilitet (pålitelighet), generaliserbarhet (overførbarhet) og validitet (gyldighet) (Thagaard, 2018; Tjora, 2021). Noen bemerkninger kan gjøres om dette i datautviklingen og i det endelige datamaterialet.

Først er dette kapitlets gjennomgang av metodiske valg, fremgang og gjennomføring i seg selv en del av prosjektets kvalitetssikring og dets reliabilitet. Reliabilitet handler om sammenhenger internt i forskningsprosjektet og hvordan det synliggjøres (Tjora, 2021). Ved å åpent vise hva som er gjort for å komme frem til datamaterialet skapes en gjennomsiktighet (transparens) som gir andre mulighet til å vurdere prosjektet og kvaliteten (Thagaard, 2018). Videre forsøkte jeg selv å sikre reliabilitet i arbeidet, ved å eksempelvis skaffe kjennskap til feltet og fenomenet jeg skulle undersøke, slik at jeg som forsker kunne stille forberedt. Mye kunnskap om temaet kan være en fordel for å kunne stille intervjupersoner presise spørsmål. Samtidig kan det bli en ulempe dersom det gjør at man blir forutinntatt (Tjora, 2021). Som beskrevet

under forberedelser med utvikling av intervjuguide forsøkte jeg likevel å utforme åpne spørsmål og være klar over og mottakelig for funn utover egen kunnskap.

Når det gjelder generaliserbarhet er spørsmålet om funnene er overførbare til å også kunne si noe om andre i samme situasjon. Her kan blant annet rekruttering og utvalg basert på forskerens tilgjengelighet ha negativ betydning (Tjora, 2021). I mine øyne er det styrkende for generaliserbarheten at fagpersonene til sammen har lang og bred erfaring med mange ulike barn og familier, i ulike deler av landet. Samtidig handler deres datamateriale i stor grad om barn som har til felles å ha vært i kontakt med deres pårørendetilbud. De fleste barn som opplever foreldrefengsling mottar ikke slik hjelp. Om dette har forsker Marit Egge som selv har studert innsattes barn tidligere uttalt at «Å bruke en forening som rekrutteringsgrunnlag, vil alltid gi et skjevt utvalg. De som er der, vil sannsynligvis være dem som er mest engasjert, har mest ressurser, eller kan være dem med størst problemer. Altså følger en metodesvakhet av dette faktum» (Ekern, 2007). Egge snakker om skjev rekruttering av disse barna, men det samme gjelder fagpersoner som omtaler dem. Barna de kjenner til er altså typisk personer som er engasjert i sin egen situasjon, og som innad i foreningen er åpne om sine situasjoner – eller er de med størst problemer. Argumentet er at barna som aldri oppsøker eller mottar hjelp skiller seg fra disse. Dette er vanskelig å vite sikkert. I mine intervjuer kom det frem at det kan være ganske tilfeldig hvilke barn som fanges opp og tilbys hjelp. Uansett understreker Egge at åpenheten om slike opplysninger er viktig og sikrer kvalitet.

Samtidig kan det sies at det i kvalitativ forskning sjeldent er et mål om fullstendig generaliserbarhet. Likevel ønsker man å kunne si noe meningsfullt, og et mål kan være moderat generalisering. Da beskriver forskeren i hvilke situasjoner resultatene kan sies å gjelde (Tjora, 2021). Selv om analysen vil vise at innsattes barn er en heterogen gruppe med store variasjoner, er det gjort forsøk på å øke generaliserbarheten på en måte som minner om den moderate, ved å vise hvilke individuelle og situasjonsbestemte forhold som kan spille inn og forme effektene straffen har på barna og deres opplevelser av den.

Den siste kvalitetsvurderingen av validitet handler om gyldigheten av tolkninger og resultater. Spørsmålet her blir om intervjuer med fagpersoner kan brukes til å svare på problemstillingen om *barns* opplevelser, og dermed tolkes som gyldig. Som nevnt tidligere er det sentrale for dybdeintervjuet er at det tar utgangspunkt i subjektive opplevelser og ønsker å forstå og forklare et fenomen på grunnlag av perspektivet til de som studeres, slik de opplever det (Thaagaard, 2018). Når det da blir fagpersoner som forteller hvordan de opplever barna i sine

situasjoner, blir det de ansattes opplevelser man tar utgangspunkt i - ikke barnas. Med det er ikke datamaterialet lenger bestående av førstehåndskunnskap fra barn, men de ansatte fagpersonenes, som annenhåndskilde. Det kan påstås å svekke datamaterialets kvalitet og validitet. Samtidig er fagpersoners fortellinger også basert på og videreformidling av barns egne uttalelser. Som nevnt mener jeg også at det endelige datamaterialet fra fagpersoner er mer omfattende. I stedet for utgangspunkt i noen få livshistorier, ble mange ulike tilfeller, variasjoner og flere sider belyst. Det «kompenserer» ved å tilby mer reliabilitet. At et så bredt datamateriale fra ulike personer fra ulike områder viser variasjoner, men samtidig er så samstemte i sine erfaringer, kan også vitne om noe validitet. Til slutt kan også validitet vurderes ved sammenlikning med resultater fra andre forskningsprosjekter (Thagaard, 2018). Gjennom hele analysen av datamaterialet vises det til funn fra tidligere studier av innsattes barn. Disse er nesten utelukkende i tråd med denne oppgavens funn. Der de ikke er det påpekes det. Dette kan altså styrke resultatenes gyldighet.

6 Analyse av oppgavens funn

Funnene i datamaterialet viser hvordan pårørende barn av innsatte ifølge fagpersoner kan oppleve foreldrestraffen, og hvordan den påvirker deres liv på en rekke måter. Dette presenteres her. Datamaterialet viste samtidig at disse ikke er begrenset til tiden forelderen soner sin straff i fengsel. En vanskelig tid begynner for mange pårørende allerede før soningen, i påvente av den. Den slutter heller ikke nødvendigvis når soningen er over – for mange begynner da en ny fase med utfordringer. Det ga grunn til å se barnas situasjon som en prosess som følger den foreldrene gjennomgår med straffen. Analysen av funnene som skal svare på problemstillingen *Hvordan opplever innsattes pårørende barn foreldrefengslingen, og hvilken innvirkning har den på deres liv?* deles derfor inn etter denne prosessen, og svarer samtidig på underproblemstillingene om hvordan barna opplever tiden før, under og etter straffen. I realiteten er det ikke slik at alle nødvendigvis opplever foreldres straff som en prosess med tre faser, eller at de isolert knytter konkrete vanskeligheter til hver av dem. Samtidig var det tydelig i intervjuene at de ulike periodene for mange innebærer særlige fellestrekk.

Aller først vil noen forbehold om at opplevelsene er svært individuelle og situasjonsbestemte presenteres, med noen forhold som spesielt fremstår som sentrale for hvordan barn opplever foreldres straff og dens innvirkning. Det gjelder forhold ved selve straffen og lovbruddet som er begått, men også familiens situasjon og relasjon mellom barnet og forelderen. I dette inngår et viktig poeng om at fengsling av en forelder ikke vil oppleves utelukkende negativt hos *alle* barn, og introduksjon til en diskusjon om dette. Et annet avgjørende forhold er hva barnet faktisk får vite om situasjonen. Hemmelighold av straffen er ikke uvanlig blant foreldre, men noe fagpersonene mener kan gi barna ytterligere utfordringer. Hvordan voksne rundt barnet velger å håndtere situasjonen ovenfor dem vil i stor grad prege hele deres opplevelse. Disse forbeholdene er som resten av analysen basert på datamaterialet og supplert med eksisterende litteratur. De gjennomgås i forkant av funnene om «pains» knyttet til straffens ulike faser, fordi de anses som viktige for å forstå opplevelsene og innvirkningen foreldrestraff har.

Deretter presenteres de tre fasene av straffeprosessen med sine tilhørende funn. For å belyse disse anvendes det introduserte teoretiske rammeverket «referred pains» (Lanskey mfl., 2018). Jeg minner om begrepene «vicarious» og «direct pains» som peker ut smertenes opprinnelse, og «acute» og «chronic pains» som sier noe om deres form og varighet.

6.1 Individuelt og situasjonsbestemt

For veldig mange av spørsmålene som ble stilt fagpersoner som jobber med og møter barn som er pårørende til straffede, begynte svarene med at «*det er jo veldig individuelt*» eller «*det er vanskelig å si noe generelt om det*». Ofte ble det fulgt opp med mange ulike varianter av hvordan ting kan være, eksempler på helt ulike reaksjoner, og forklaringer på hva de kunne avhenge av. Det er nettopp fordi situasjonene og utfordringene familiene og barna står ovenfor er så ulike. Pårørende barn er en heterogen gruppe, og fenomenet straff eller foreldrestraff kan være og oppleves svært ulikt (Haugland, Ytterhus og Dyregrov, 2012).

For det første er det som allerede nevnt, stor forskjell på et spebarn og en 17-åring – som alle defineres som barn. Barnas alder og modenhet ble i intervjuer diskutert som særlig relevant for forståelsen og dermed opplevelsen til det enkelte barnet. Alder er en av de nevnte «moderators», som kan spille inn enten som beskyttende eller forverrende faktor (Condry og Smith, 2018). Det handler om at barnets psyke og utvikling vil ha betydning for hvordan det forstår og håndterer foreldrestraffen (Smith, 2014). For eksempel kan det være vanskelig for små barn å forstå hva som foregår. Større ungdommer forstår mer, men kan også få sterkere emosjonelle reaksjoner, og forsøke å fortrenge vonde følelser og trekke seg unna (Bergem, 2018).

Videre er det store forskjeller i hva straff og soning innebærer. Noen opplever at foreldre soner én kort dom i et antall dager. I en tabell over fengslinger i 2017 fra Statistisk Sentralbyrå kan man lese at gjennomsnittlig soningstid for ubetinget fengselsstraff i Norge var 198 dager. I Kriminalomsorgens årsstatistikk for 2018 oppgis det at blant straffedømte som ble løslatt fra ubetinget fengselsstraff dette året, hadde 20 % sonet under 30 dager, og hele 55 % (2260 personer) hadde sonet under 90 dager. Det innebærer at en del soner korte dommer, og mange barn får forelderen relativt raskt hjem igjen. Men det er også noen som opplever at en forelder låses bort i flere år av deres barndom. Statistikken oppgir også at 85 % av de løslatte hadde sonet under et år, mens blant de resterende 15% hadde 0,7 %, 37 personer, sonet mellom 5 og 10 år (Kriminalomsorgen, 2018, s. 5). Andre igjen opplever at straffesoning blir en gjentakende, tilbakevendende begivenhet. I tillegg er soningsforhold, hvilket sikkerhetsnivå det sones på, avstand, og regler og forhold for kontakt og besøk blant det som kan ha betydning for opplevelsen av straffen og innvirkningen den får (Sharratt, 2014). Med på å bestemme disse forholdene er også hva forelderen straffes for å ha gjort og dets alvorlighetsgrad. Det er også i seg selv sentralt for opplevelsen. Intervjuene fortalte om alt fra ulykker, til rusrelaterte lovbrudd, økonomisk kriminalitet, alvorlig vold og seksuelle overgrep.

Også familiene er ulike. Som Cathrine satt ord på det under intervjuet; «*Jeg har ikke møtt to familier som er like*». Blant forholdene som kan ha mye å si for hvordan barn opplever at en forelder må sone straff, er familiesituasjon og relasjon mellom forelder og barn *i forkant* av dommen (Smith, 2014). Relasjon og kontakten man har er på et vis hele grunnlaget for at straffen også rammer barna, fordi det skjer gjennom deres tilknytning til den straffede forelderen. Er tilknytningen sterk, vil man trolig merke straffen tydeligere. Dette var et hovedfunn da Lanskey mfl. introduserte «*referred pains*». Blant det de anså å i størst grad bidra til å forme opplevelsen var styrken på forholdet med den innsatte forelderen (Lanskey mfl., 2018). I tilfeller med rimelig fungerende familierelasjoner vil derfor foreldrefengsling ha en negativ effekt (Smith, 2014). Men relasjonen, og dermed opplevelsen av fengslingens negative effekt, varierer – også innad i familier. Også barn er individuelle mennesker som reagerer ulikt. Fagperson Nina fortalte i intervju om et søskenpars ulike relasjon og reaksjoner på at mor havner i fengsel: «*Og det er jo interessant der. For de er et søskenpar, og man ser hvor ulik relasjon de har til mammaen, og hvor ulike reaksjoner de har hatt til det som har skjedd*». Denne individualiteten og det situasjonsbestemte er også kommentert i tidligere pårørendelitteratur: «Hvert enkelt barn og hver enkelt familie må ses i lys av sine egne utfordringer, sine egne ressurser og ikke minst i lys av den sosiale sammenhengen de lever sine liv i» (Bergem, 2018, s. 18). Det innebærer også familiesammensetning. I intervjuene ble det fortalt at noen barn lever i tradisjonelle «*kjernefamilier*» med daglig kontakt og omsorg av begge foreldre, mens andre har foreldre med delt omsorg og derfor ikke til enhver tid ser begge. Noen har lite eller sporadisk kontakt med mer uforutsigbare foreldre, og noen har hatt foreldre i fengsel hele veien fra de var veldig små. Familiesituasjonen kan ha stor betydning også for hvordan barnet ivaretas under soning:

Noen har ingen til å ta vare på seg og havner i fosterhjem. Men så er det mange som har ressurssterke omsorgsforeldre tilbake heldigvis, som klarer å ivareta dem godt. Så igjen er det stor variasjon. Men det vanskeligste er når begge skal inn og sone, når begge blir dømt i samme sak og det skjer mye på en gang.

- Mona

Å oppleve at *begge* foreldre må sone fengselsstraff, eller at barnet på annen måte blir stående uten omsorg, gjør naturligvis at straffen får stor innvirkning. Andre opplever som vi ser omsorg og ivaretagelse. Her har barn svært ulike utgangspunkt. Fagpersoner mente videre at det var viktig å få frem at en del familier lever med utfordringer som handler om mer enn

fengselsstraff. Særlig var det snakk om rusavhengighet og det å leve et liv inn og ut av kriminalitet og rus. Det vanskeliggjør å være en stabil forelder for barnet. Noen barn er vant med å ikke alltid vite hvor forelderen er, eller at den iblant ikke møter til avtalt samvær. De kan være kjent med at forelderen har sine utfordringer og tar noen uheldige valg. I intervjuer ble det fortalt om barn som kunne si ting som at «*'Pappaen min er ikke frisk, for han bruker narkotika'*. Og det er barn som ofte har erfaring med at pappa ikke alltid dukker opp til samvær» (Nina). At forelderen får en straff, er kanskje dessverre i høyere grad «normalt» for disse barna.

Variasjonene i familiesituasjon og -relasjoner i forkant av straffen er altså store. De får betydning for hvordan soningen oppleves. Disse faktorene pekte Pauline Morris på allerede i sin tidlige studie (1965). Relasjonen før straffen ble vurdert som avgjørende, og blant konklusjonene i studien var nettopp at familier kan ha belastede relasjoner og slite med en rekke problemer allerede før fengslingen. Men og at fengselsstraff ikke nødvendigvis oppleves som en krise for alle familier. Morris mente at fengslingen både kunne trigge, forverre og lette på eksisterende vanskeligheter i hjemmet (Comfort, 2008). I en nyere forskningsartikkel om innsatts barn i ulike europeiske land kategoriserer Kathryn Sharratt (2014) variasjonene i eksisterende relasjon inn i tre grupper, og forklarer betydningen av det. Den største gruppen var barn med et positivt og sunt forhold til forelderen. Disse opplevde separasjonen ved straffen som vanskelig. For noen av barna som lever med slike sunne relasjoner, kan man også tenke at straffen vil kunne komme som en større overraskelse og et sjokk. Den andre gruppen barn i prosjektet hadde hatt et mer fragmentert og sporadisk forhold til forelderen, med en blanding av gode og vonde minner. Det kunne handle om erfaringer fra perioder med og uten rusmisbruk, slik mine intervjuer også fortalte om. Disse barna virket å være mindre preget av forelderens soning. Den siste gruppen besto av noen få barn som hadde et skadelig forhold til forelderen. Det hadde å gjøre med nettopp gjentatte opplevelser av soning, rusmisbruk, eller også å ha vært utsatt for vold eller overgrep fra forelderen. For disse kunne straffen og separasjonen være til deres beste, og slik Morris var inne på, lette på utfordringene.

6.1.1 Ikke alltid bare negativt

Da kommer vi inn på en viktig del av variasjonen og individualiteten i opplevelsen av foreldrestraff: det er ikke alle barn som utelukkende har vondt av forelderens fengselsopphold. En av grunnene til det kan altså være at barnet i tillegg til å være pårørende, også har andre

«roller» i forbindelse med forholdene forelderen er dømt for (eller for andre forhold som ikke er oppdaget eller straffet). Noen barn vil dessverre også være vitne til eller ofre for foreldres handlinger, som nevnt over. Det kompliserer naturligvis saken om straff, relasjon og kontakt ytterligere, og har betydning for hvordan barnet opplever det som har skjedd, og etterfølgene med straff. Blant annet ble det i et intervju til denne oppgaven fortalt om ei jente som hadde vært vitne til overgrepet faren ble dømt for. Selv om hun strevde med det som hadde skjedd, var hun svært tydelig i sin mening om at farens straff var riktig og viktig. Som allerede nevnt over, er dette også dokumentert i forskningen, da Morris mente at fengselsstraffen ikke oppleves som en krise i alle familier. I et senere arbeid påsto hun at noen familier utgjorde en gruppe med så stor ustabilitet at fjerningen av forelderen, i alle fall midlertidig, ville bedre situasjonen (Comfort, 2008). Peter Scharff Smith (2014) skriver hvordan det særlig vil være tilfelle i familier med foreldre som utøver vold eller misbruk i hjemmet, hvor fengselsoppholdet vil bidra til at forholdene roer og stabiliserer seg. I slike alvorlige situasjoner vil naturligvis ikke problemene fordufte ved fengslingen, men det kan tenkes, slik Morris påsto, at det gir familien i alle fall en midlertidig pause fra de verste hjemmeforholdene.

Men straffen kan også oppleves som «positiv» uten at det skyldes at barna utsettes for lovbrudd. Som nevnt over finnes det barn som har mer sporadiske relasjoner til foreldre, som er klar over at de har sine utfordringer, og som ofte ikke har helt oversikt over dem. Mange lever med en stadig bekymring for forelderen. Fagpersoner trakk frem eksempler der barn opplever at straffen gir dem en pause eller et «friminutt» fra dette usikre: *«Da vet de i alle fall hvor mamma eller pappa er. De vet at de lever. For noen tror jeg at det at pappa havner i fengsel roer situasjonen litt. Da er du ikke redd for å møte han ruset i byen. Det forstår jeg godt»* (Siv). Eller de forteller at det *«nesten er litt trygt at pappa sitter i fengsel, fordi da er ikke narkotikaen der»* (Nina).

Det ble også fortalt at soningen for noen gir rom for gjennomføring av samvær som ikke ellers blir gjennomført, fordi man da får en oversikt over hvor forelderen er, og fordi forelderen er tilnærmet rusfri under soningen. De kontrollerte forholdene i fengsel kan altså gi en arena for positive opplevelser for noen barn. Samtidig må det understrekes at selv om fengselsstraffen og det at forelderen fjernes eller at situasjoner roes ikke utelukkende er noe negativt, betyr ikke det at situasjonen i barnas liv er uproblematisk. Når rus eller andre usunne forhold gjør at det for et barn å ha en forelder i fengsel er bedre enn å ha vedkommende hjemme som omsorgsperson, vil det sannsynligvis for barnet uansett finnes store vanskeligheter og smerter

som pårørende. Igjen ser vi at noen barn lever med sammensatte utfordringer, der en fengselsstraff ikke alltid er hovedutfordringen. Det vil nok sjeldent være slik at straffen og det den representerer som sådan er positivt i ordets rette forstand.

Jeg tror man kan si generelt at alle dommer påvirker barn. På et eller annet nivå. Og de aller fleste ganger på en belastende måte. Selv om du får et friminutt om det er sånn, så tenker jeg uansett at det er belastende å vite at forelderen din ikke mestrer livet sitt og ikke har det bra. Så uansett er det ikke bra for barn når noe sånt skjer i familien.

- Tone

6.1.1.1 Ikke alltid bare negativt – en teoretisk begrensning

Til tross for at det nok alltid vil være et negativt preg over situasjonen, er det også tydelig at foreldrefengsling ikke alltid *bare* er negativt for alle barn. I arbeidet med oppgaven ble derfor også en begrensning i det introduserte teoretiske perspektivet tydelig: dette tar kun hensyn til de negative opplevelsene og følgene av straffen. Det kan ikke brukes til å belyse andre type erfaringer. Begrepet «pain» i teoriens sentrum signaliserer dette. Teksten der perspektivet presenteres viser selv til at det også finnes unntak der straffen er mer positiv. Deretter gjøres det ikke større nummer ut av dette, eller forsøk på å inkludere disse tilfellene i perspektivet. Litt undersøkelse viser at slik er det også i mye annen forskning. Man er klar over og nevner at det for noen barn vil være annerledes, men konsentrasjonen ligger i all hovedsak på utfordringene, på det negative. Det er bemerkelsesverdig at det i forskningen virker å være enighet i at foreldrefengsling ikke er en ren negativ hendelse for alle barn, men at dette settes til side som et avvik og ikke inkluderes i det teoretiske og analytiske. Av den grunn påstår jeg at det teoretiske rammeverket «referred pains», sammen med andre perspektiver og forskning på fagområdet, har sine begrensninger og ikke evner å belyse det fulle bildet av hvordan foreldrestraffen oppleves av og virker inn på barn. Dette argumentet vil legges frem i egen diskusjon i kapittel 7.4, etter at alle funn er gjennomgått og det teoretiske perspektivet anvendt.

6.2 Hemmelighold og barns «lange ører»

«De jeg noen ganger får mest vondt av er egentlig de barna som bare går og lurere og ikke vet» (Cathrine).

En annen faktor samtlige fagpersoner snakket om i intervjuene, og som får stor betydning for barnas opplevelser, er hva de faktisk får vite. Det er nemlig ikke uvanlig at foreldre velger hemmelighold eller løgn om situasjonen ovenfor sine barn (Bergem, 2018). I intervjuene var det tydelig at mange blir servert «dekkhistorier» for hvor forelderen er. Flere fortalte at det var relativt vanlig at barn får høre at forelderen er bortreist på jobb, ferie, eller annet. Dette stemmer med hva som kom frem i FFPs undersøkelse om innsattes pårørende. Der var det ifølge foresatte kun 55% av barna med foreldre i fengsel som visste om fengslingen (Hamsund og Sandvik, 2009). Det kan være mange grunner til at foreldre ikke ønsker å fortelle. Blant dem, som fortalt i intervju, er at foreldre skjønner at de har gjort noe som går ut over barna, og skammer seg. Men den grunnen som oftest ble trukket frem var at foreldrene ikke vil belaste barna med den vonde sannheten, eller at de tenker at barnet er for ungt til å høre og forstå slikt tungt alvor. Det kan være et forsøk på å skjerme barnet fra det vonde alvorret voksne har havnet utfor. Men det som fra voksne kan være et forsøk på å beskytte barna fra en vond virkelighet, kan slå feil og virke mot sin hensikt. Selv om barna skjermes fra sannheten, lever de fremdeles i den. Forelderen er borte, og en alternativ forklaring vil ikke alltid strekke til.

Fagpersoner fortalte at mange barn som ikke får vite om fengslingen forstår at det er noe som foregår som de ikke får ta del i. De har spørsmål til forklaringen og ting de opplever at ikke gir mening, de ser at mamma hvisker i telefonen og er lei seg, men de opplever en «hysj-hysj»-stemning hjemme og skjønner at det ikke skal snakkes om. *«Det er jo noen foreldre som kanskje virker litt naive når det gjelder hva barn får med seg og ikke. At de glemmer at barn har veldig lange ører, og barn er veldig oppmerksomme og intoner seg på foreldrene sine veldig kjapt» (Cathrine).* En fagperson som selv tidligere hadde sonet straff mens han hadde barn og stebarn viser et eksempel på opplevelsen av at noe ikke stemmer ved forklaringen om at han var bortreist på jobb:

Han lurte på hvorfor jeg måtte være så lenge på jobb, når ikke mamma eller pappa var det mer enn noen timer om dagen. At jeg ikke kom hjem på ettermiddagene, jeg var borte i flere måneder og kom ikke hjem i det hele tatt. Og når han var på besøk, så

var det jo ikke så langt unna hjemme. Så da skjønte han ikke hvorfor jeg ikke bare kunne komme hjem.

- Stig

Hege fortalte om ei jente som nå var blitt voksen, som hadde opplevd at straffen ikke ble snakket om da hun var barn. I stedet satt hun på sitt rom og gråt, mens hun hørte moren gråte på et annet rom. Hun fortalte at hun ønsket at de heller hadde kunnet snakket sammen, og grått sammen. Noen barn vet altså selv om de ikke blir fortalt. Barn plukker opp ting, og noen, som gutten i sitatet over, tør også å stille spørsmålene – men hva skjer når de får svar basert på en løgn, som ikke er god nok? Både for disse barna og de som ikke tør å spørre, kan resultatet bli at de blir gående i en usikkerhet med sine tanker og teorier om hva som egentlig har skjedd. I verste fall kan barnas fantasi være verre enn det som faktisk er tilfelle med fengselsstraffen (Bergem, 2018). Flere danske studier har vist hvordan barn som hadde fått en falsk forklaring på forelderens fravær følte mistenkelighet rundt det å ikke kunne få snakke med dem, og kunne gå urolige for om forelderen egentlig var død. Når de omsider ble informert om sannheten, ble den en lettelse (Smith, 2014, s. 67). For barn kan det å bli fortalt sannheten oppleves som å inkluderes, og gi trygghet. *«De får en lettelse. OK, dette var kjipe nyheter, men nå vet jeg i hvert fall hva som skjer. Det blir mer forutsigbart. Det tror jeg er veldig viktig for barn»* (Hege).

Det kan også være at barn får vite om fengselsstraffen, men kun det forelderen ønsker at de skal vite. Også det kan være for å beskytte barna mot det vonde, eller det kan være fordi de voksne skammer seg over situasjonen eller ikke vet hvordan de skal forklare den. Det kan også være i forsøk på å gi dem noe informasjon, nok til at situasjonen gir mening ut ifra deres alder og modenhet, men de kan også bli «feilinformert» om situasjonen.

Det er mange som ønsker å ikke fortelle akkurat det som har skjedd. Så pappa er i fengsel fordi han kjørte for fort. Hvor fort må man kjøre for å komme i fengsel da, kan mamma kjøre for fort og komme i fengsel? Det var et barn som hadde fått høre at pappa kom i fengsel fordi han hadde regnet feil på jobben. Han ble jo veldig stresset av det; kan mamma også regne feil, er det ikke mer som skal til for å havne i fengsel?

- Hege

Også en sannhet med modifikasjoner kan gi barna bekymringer og ubesvarte spørsmål. En kommentar fra samme fagperson oppsummerer hva foreldre burde fortelle barn: «*Det er jo den som har den daglige omsorgen for barnet som må vurdere hva som er til barnets beste. Som regel er det å fortelle*» (Hege). Samtidig kom det i intervjuene frem at noen foreldre faktisk også forteller for mye. Ikke alle klarer å se hva som er til det beste for barnet, og det ble fortalt om barn som hadde måttet be forelderen sin om å stoppe å fortelle, fordi de ikke ønsket å vite alt det som ble lagt frem. I noen familier kan søsken få ulik informasjon, og eldre barn kan få instruksjoner om å ikke fortelle yngre søsken. En opplevelse av å instrueres i å lyve kan tenkes å for barn oppleves som et etisk dilemma og en tilleggsbelastning. En fagperson fortalte om ei jente som ikke fikk fortelle lillesøsteren, fordi foreldrene anså henne som for ung til å vite. Hun opplevde det som svært slitsomt å hele tiden måtte passe på hva hun sa foran søsteren.

Hvordan en forelders fengselsstraff oppleves av barn vil altså variere ut ifra familiers individuelle situasjon med straffen og relasjoner seg imellom, og sentralt blir hvor mye og hva barnet får vite. Flere av fagpersonene fortalte om en generell regel i deres arbeid om at de aldri er med på en løgn. Et krav for at de skal bistå barn og familier, som ved å følge dem til samvær i fengsel eller ha dem med på aktiviteter, er at de skal kjenne til sannheten. Dermed er det også tilfellet for de fleste barna deres erfaringer er basert på. Det gjør at datamaterialet og funnene i denne oppgaven i utgangspunktet omhandler barn som har fått vite om straffen. Likevel har lang og bred erfaring gitt noen av fagpersonene møter også med barn som ikke vet, eller pårørende som ikke fikk vite før etter lang tid. I tillegg finnes erfaringer fra arbeid med foreldre som ikke har fortalt sine barn.

En smertefull prosess

Som nevnt ledet funn i intervjuene til å se foreldrestraffen slik den nå presenteres, som en prosess med tre faser – før, under og etter soning. Ved nærmere undersøkelse ble det tydelig at også tidligere studier (Smith og Jakobsen, 2010; Smith og Gampell, 2011; Condry og Smith, 2019) har understreket viktigheten av å undersøke hvordan familier involveres i ulike faser av straffeprosessen, for å forstå deres opplevelser gjennom dem, og hvordan de berøres i hver av dem. I det ligger at de kan oppleves forskjellig: «New responsibilities might emerge at each stage of the criminal justice process. It is important to look at the whole criminal justice process, rather than just focus on the effects of imprisonment on the family; relatives are often

very involved with each stage of the investigation and some cases can take years to process from discovery to sentencing» (Condry og Smith, 2019, s. 99). Mens forelderens som dømmes til fengselsstraff går gjennom sin egen prosess av vanskeligheter som følger med det, skal vi se at mange barn på sitt eget vis følger dem i dette. Forfatterne bak oppgavens teoretiske rammeverk skriver at de pårørende opplever smerter som kan sammenliknes med den innsattes. Noen likner de den selv opplever, som manglende kontakt eller bekymringer for straffens innvirkning på hverandre. Andre er unike for de pårørende, som forelderens fravær i livet på utsiden (Lanskey mfl., 2018).

6.3 Før soning

Hvorfor inkludere tiden før soningen av straffen har begynt? Intervjuene viste at perioden fra en domfelt dømmes til fengselsstraff og frem til soningen av den kan være tøff. Mange vil ta beskjeden om at forelderens har brutt loven og må i fengsel tungt. Forskerne bak «referred pains» skriver at barn i denne tidlige fasen av straffens prosess, om det er under pågrepelse, rettssak eller når forelderens fjernes, opplever ulike akutte smerter eller lidelser - «acute pains» (Lanskey mfl., 2018). For noen kommer beskjeden om straffen idet forelderens skal begynne eller har begynt soningen, mens andre opplever at foreldre blir pågrepet brått, kanskje foran dem, og kanskje uten at familien får informasjon om hvorfor eller hva som vil skje fremover.

6.3.1 Pågrepelse og varetektsfengsling

Pågrepelse og varetektsfengsling er ikke en del av foreldrestraffen, men blir for noen barn et første møte med forelderens fengsling, kriminalitet eller senere straffesoning. Dette var ikke hovedfokus i intervjuene, men det er likevel en del av opplevelsen for en del pårørende barn. Beskrivelser fra en mor, gjenfortalt av fagperson Nina, viser en utfordring i denne tidlige fasen. Det handlet om ransakelse og pågrepelse av far om natten mens barna sov. Fordi mor fikk overtalt partene til å gjennomføre i stillhet uten å vekke barna, ble de ikke vitne til pågripelsen - noe forskning har vist at kan være dypt traumatisk for barn å oppleve (Smith, 2014). Likevel viste hendelsen at det å oppleve at en forelder plutselig en morgen er borte kan være vanskelig. Denne familien hadde ingen kjennskap til fars involvering i kriminalitet, og fikk heller ingen informasjon ved pågrepelse. Barna forsto ikke hvorfor pappa var borte, og mor hadde store problemer med å forklare situasjonen for dem. Her kan man trekke frem det forskerne bak «referred pains» fant av akutte smerter tidlig i prosessen, hvor man vet lite. «The anxiety

generated from this lack of information was particularly acute in the early stages of the parent's involvement with the criminal justice system, when parents were 'taken away' suddenly and the partners and children outside had no one to contact» (Lanskey mfl., 2018, s. 185). I den tidligere omtalte helse og livskvalitet-rapporten til FFP (Hamsund og Sandvik, 2009) kan man lese at mange pårørende opplever fengslingen som en dramatisk endring av sin livssituasjon. Det kan gi sjokk og oppleves som en krise. Også flere britiske studier har vist at denne perioden kan preges av sjokk, stress, frykt, forvirring og ustabilitet, sinne og følelser av å ha blitt forlatt (Sharratt, 2014; Minson, 2019).

Pågrepelse og påfølgende varetektsfengsling er en spesiell situasjon, fordi politiet har særlig inngrepene muligheter for å avgrense den fengsledes kontaktmuligheter (Hellebust mfl., 2021). Dette gir i praksis en omfattende bruk av isolasjon i varetekt, som skandinaviske land inkludert Norge er kritisert for (Rua og Smith, 2019). I utgangspunktet har den pågrepne rett til en telefonsamtale for å informere pårørende. Utover det avhenger kontakten av hvor streng kontroll den pågrepne er underlagt i sin varetekt. For Fangers Pårørende (u.å.) skriver at det er relativt vanlig med brev- og besøkskontroll, og at det også kan gis forbud. I en norsk rapport om kvinner i fengsel fra 2021 (Hellebust mfl.) fortalte flere innsatte mødre om erfaring med besøks- og kontaktforbud uten noen mulighet for kontakt med sine barn. For at aktører som politi eller fengsel skal kunne dele informasjon med de pårørende, kreves det samtykke fra den fengslede. Slik skal det kunne være mulig å motta noe informasjon når det ikke er mulighet for kommunikasjon, men det vil avhenge av den fengslede forelderens ønsker og initiativ. Stig, som tidligere selv hadde sonet, fortalte i intervju at han under soning unnlot å informere om at han hadde barn og familie, fordi han ikke ønsket at de skulle vite. Der hører det med til historien at han på det tidspunktet og i en periode ikke aktivt var i deres liv. Familier kan uansett i en tidlig, akutt fase bli sittende uten informasjon og lure. Dette kan inngå som «mediator» i det Condry og Smith (2018) kategoriserer som fengselsregime, -programmer og -forhold. Det er i forskningen trukket frem som forhold ved straffen som kan virke inn og produsere risiko for negativ innvirkning. Manglende informasjon kan her være en faktor ved fengselsregimet som produserer smerte for de pårørende. Av grunnene nevnt her er perioden med varetektsfengsling i Danmark beskrevet av innsatte og pårørende som spesielt stressende og verre enn de forhold og regler som gjelder ved soning etter dom (Condry og Smith, 2019).

6.3.2 Rettssak

Andre barn omtalt i intervjuene ble informert om situasjonen av de rundt seg, for eksempel i forbindelse med kommende rettssak. Det gir bedre tid på å forberede seg på det som skal skje. Å bli informert før straffen begynner gir likevel ingen automatisk garanti for en lettere opplevelse. Tiden for avgjørelse av hva som vil skje med forelderen kan være vanskelig. Et sitat fra intervjuene viser hvordan følelser kan utspille seg hos barn som venter på og omsider får høre dom i rettssak.

Jeg ble introdusert for familien fordi skolen litt tilfeldig snapper opp at den ene gutten sier at 'stefaren min har vært i en sånn rettssak, og han får fengsel'. Og da reagerer de, fordi ungene har hatt utageringer på skolen. Under de dagene hvor denne rettssaken var hadde begge barna reagert på skolen på en sånn måte at lærerne har tenkt at det er noe som skjer. Så blir det nevnt i en bisetning at det har vært litt kjipt fordi pappaen har vært i rettssak.

- Nina

Vi ser hva det forelderen gjennomgår kan gjøre med barn som i tillegg må gå i skolen og fortsette hverdagen. Usikkerheten rundt rettssakens utfall og fremtiden kan være svært angstfremkallende for familier og barn (Murray mfl., 2014). Det samme gjelder når dommen omsider kommer. Igjen kan pårørende oppleve sterke «acute pains». Sitatet støttes igjen av observasjoner bak det teoretiske perspektivet: «The pains experienced at the early stages of the process—the arrest and sentencing in court—were often acute; shock was accompanied by intense sadness or anger» (Lanskey, mfl., 2018, s. 190). En videre vurdering av disse akutte smertene er at de er «vicarious». Barna opplever gjennom sin tilknytning til forelderen negative følelser rundt det som skal skje. Det kan slik vi så i teorikapittelet komme av bekymring rundt det de nå forstår at forelderen og de selv skal gjennom med straffesonen. Barn reagerer fordi de av medfølelse ikke ønsker at forelderen skal utsettes for dette, eller fordi de ikke ønsker at forelderen skal fjernes fra dem. Det kan også ha å gjøre med det de lærer at forelderen er skyldig i å ha gjort. Antakelig vil det begåtte lovbruddet og rettssakens utfall ha betydning for barnas opplevelse og grad av «pains», gjennom forhold som alvorlighet og straffens lengde, og hva det forteller dem om forelderen. Noen vil også oppleve det som et større sjokk enn andre; er dette den første straffen de opplever, eller har de vært gjennom flere runder med rettssaker og dommer tidligere? Begge deler kan oppleves vanskelig. Også den nevnte

relasjonen mellom barn og forelder vil være med å avgjøre hva barnet føler rundt situasjonen. I tillegg kan det tenkes at noen rettsaker også får oppmerksomhet i media eller utad, og at det kan gjøre opplevelsen enda vanskeligere.

6.3.3 Å vente på soning

Også tiden fra dommen frem til soning ble i intervjuer omtalt som en utfordrende tid for de pårørende. En fagperson var spesielt opptatt av dette:

De beskriver den tiden fra varetektsfengsling eller rettsak og frem til soningsstart som den verste tiden. [...] Jeg ser at det som også straffer barna og de pårørende er det uvisse. For det er jo ofte sånn at før dommen er rettskraftig går det litt tid før man blir kalt inn til soning. Det er en trøblete periode for ungene, det å ikke vite, det er noe som går igjen. Både domfelte og pårørende sier i samtaler med meg; 'hadde jeg bare kunne gått inn et sted og sjekket at saken lå til behandling, eller at 'du får svar om tre måneder'. Men i stedet går de hver eneste dag og sjekker postkassen, og lurere på om de kan planlegge noe. Nå er det vinterferie, skal ungen på SFO? Det er også praktiske utfordringer ved det å ikke vite.

- Nina

Det å vente og ikke vite når straffen skal sones er tydelig vanskelig for familiene. Igjen ser vi at mangel på informasjon gir en utfordring. Selv om praktiske utfordringer i størst grad blir de voksnes bekymring, tærer det også på barn å vite at forelderens skal i fengsel, men ikke når. En grunn til at det blir slik er utfordringen med soningskø i Norge. Det innebærer at domfelte i uviss tid venter på soningsplass. Kriminalomsorgen oppga på sine nettsider sommeren 2021 at de som på det tidspunktet satt i soningskø, gjennomsnittlig hadde gjort det i 78 dager (Kriminalomsorgen, 2022d). Dette er i forskning beskrevet av innsatte selv som en betydelig tung og usikker tid, som en «straff før straffen», der livet settes på vent (Laursen mfl., 2019). Dette kan også påstås for de pårørende, som gjennomgår den usikre ventetiden med den straffedømte. Tiden de må vente på å bli ferdig med prosessen blir også lenger. Helt omvendt fra disse funnene peker Smith (2014) på at rettsakens dom for noen kan gi klarhet i hva som skal skje fremover, og derfor slutt på usikkerheten. Det kan eksempelvis gjelde barn som allerede har gått og ventet på rettsak, kanskje med forelderens i varetekt. Det kan også gjelde barn som har opplevd å være vitne eller offer for forelderens handlinger, hvor det å få vite at den skal

være borte i en bestemt tid kan være en lettelse. Samtidig vil usikkerheten i å ikke vite når soningen skal begynne fortsatt kunne gjelde dem.

Det er altså flere situasjoner hvor fengselsstraffen kan påføre barn plager og smerter allerede før den begynner. Både brå pågripelse, rettssak og å vente på soning kan være klare kilder til «pains» for barna – som likner det den straffede selv går gjennom frem til soning. Utover dette vil jeg påstå at det også er noen særegne smerter for barn som opplever at en forelder skal sone fengselsstraff.

6.3.4 Barns reaksjoner og forståelseevner: Motstridende følelser, rett og galt og manglende mening

En del av barna får vite om forelderens straff i denne tidlige fasen før soning. En utfordring som ble diskutert i intervjuer var å da ta inn over seg det som skal skje, og at forelderen har havnet i en slik posisjon. For mange barn er dette vondt og vanskelig.

Jeg tenker mange er veldig såret. Eller forstår ikke da, hvordan kan man gjøre dette mot familien sin, eller hvorfor gjorde du det. 'Kunne du ikke bare', ikke sant, i barnas enkle verden. Kunne du ikke bare sagt sånn eller sånn. De prøver å finne forklaringer ut ifra sin verden. Og så opplever jeg at mange er like glad i foreldrene sine likevel. De savner dem og vil gjerne være sammen med dem. Men jeg har også barn som er veldig, veldig sinte. Og det er nok gjerne litt større barn, som er sinte fordi pappa eller mamma har utsatt familien for dette her.

- Mona

Barn har ikke de samme forutsetninger som voksne for å forstå kompliserte og alvorlige temaer som lovbrudd og straff. Mange har enkle forestillinger om fengsel og kriminelle (Bergem, 2018). Det at det er snakk om forelderen deres, en ansvars- og omsorgsperson som mange er helt avhengige av og veldig glad i, kompliserer ting ytterligere. Det kan gi både vonde og motstridende følelser. Vi har vært inne på at barn kan være bekymret for forelderen som må sone straff, men sitatet viser at de også kan bli såret eller sinte for hva han eller hun har gjort. Ambivalente og motstridende følelser var tema i intervjuene. Det er det også i faglitteratur. Anne Kristine Bergem (2018, s. 125) skriver om innsattes barn at «i tillegg til å leve

med usikkerhet, savn og bekymring, må barna takle å ha en forelder som har gjort noe galt». Det kan være spesielt vanskelig når man selv er glad i forelderen sin og opplever den som en god person. Smith (2014, s. 69) viser et eksempel fra en britisk studie, som fant at barn hadde sterke positive følelser for sin fengslede forelder, men samtidig sinne for at de hadde sviktet dem, og for situasjonen de hadde satt familien i. En annen amerikansk studie fant at en vanlig reaksjon hos barn var å distansere seg fra forelderen i forsøk på å unngå de mange og motstridende følelsene situasjonen fremkalte (Shlafer og Poehlmann, 2010). Uansett hvordan de reagerer, påføres disse barna «vicarious pain» gjennom forelderens handlinger. Det kan bli enda vanskeligere av å ikke nødvendigvis forstå hvorfor forelderen har gjort det den har gjort. Her får også hva forelderen dømmes for betydning. En fagperson nevnte at de forskjellige typene lovbrudd får forskjellige reaksjoner, og at særlig seksuallovbrudd er de vanskeligste både å forklare for barn og for barn å forholde seg til. Da er også alder avgjørende: mens yngre barn kan ha mindre forutsetninger for å forstå hva det handler om, kan andre som forstår mer bli sinte og ikke ønske å ha med forelderen å gjøre på en stund.

For barna kan det være flere lag ved å forstå og akseptere hva det betyr at mamma eller pappa har gjort noe ulovlig. Særlig yngre barn tenker kanskje at mamma og pappa alltid gjør rett og vet best. Derfor blir dette så vanskelig. Fagpersoner fortalte at det for barna er vanskelig å håndtere at forelderen har gjort noe galt, men helt naturlig at de blir sinte og skuffet. Hege påpekte at det er positivt at barna reagerer slik, fordi det betyr at de har et grep om rett og galt, som man jo ønsker. Men til tross for disse følelsene og det de vet at forelderen har gjort, kan barn være veldig glade i forelderen. Det ble i intervjuer påpekt at de også kan være ekstremt lojale. En kommenterte at det er utrolig hva barn kan tilgi: «*Fordi det er jo pappa*» (Cathrine). Her var flere opptatt av at de motstridende følelsene rundt situasjonen er normale og må få plass.

De mener jo ofte at det pappa har gjort er feil. [...] (Men) uansett om pappa sitter i fengsel, så har han jo gjort en del bra ting. Han er jo på mange måter fortsatt forbildet. Og det tenker jeg de må få lov til å synes. Ikke bare at pappa var en dust som kom i fengsel, men å ha lov til å tenke at pappa er en OK fyr på mange områder, selv om han har gjort dumme ting. 'Jeg har lov til å være glad i pappa.'

- Helen

For andre ligger utfordringen i å i det hele tatt forstå hvorfor forelderen må i fengsel, og hva det betyr. I flere intervjuer ble det fortalt at barn tenker at fengsel er for de slemme – så hvorfor er pappa der? Er pappa slem? «*De har foreldre som de har det veldig fint med, som også er gode foreldre. Samtidig har de gjort noe kriminelt og må ta straffen sin, og så blir det kjempevanskelig for de som sier at 'men mamma er jo ikke slem med meg'*» (Nina). Fagperson Stig, som opplevde dette etter å ha sonet straff, fortalte hvordan situasjonen ikke ga mening for hans barn. Han uttrykte å ha brukt mye tid i senere år, etter soningen, på å hjelpe dem å forstå at «*det ikke bare er slemme folk som sitter i fengsel. Det er folk som har gjort noe dumt, men som ikke er slemme i det hele tatt*». Vanskeligheter med å forstå og se mening i situasjonen kan også handle om at barn opplever at straffen går utover *dem*. Ei jente omtalt i intervjuene hadde spesielt vanskelig for å forstå at myndighetene kunne straffe pappaen hennes på en måte som også gikk utover henne.

Nina: Hun var i en periode også veldig sint på politiet. Hun sa 'Men pappa har sagt unnskyld. Da må han slippe. Og han har betalt tilbake penger.' Og hun sa sånt som at 'Men hvorfor skal de være slemme med meg? For de er slemme med meg når de putter pappaen min i fengsel'. Så hun mente at han kunne gjøre opp for seg, og han kunne ha fotlenke, bare han kunne være hjemme.

Intervjuer: Måter som ikke går utover henne?

Nina: Ja. Og der var det en mamma som valgte å si noe om at det som noen ganger er litt vondt, det er at når voksne gjør dumme ting, så må de få en sånn straff som gjør at de ikke har lyst til å gjøre det igjen. Og hvis pappa bare kunne betale tilbake for det, så hadde han kanskje gjort den dumme tingen en gang til. Og det er jo ikke bra, for det er ikke lov. Så derfor måtte pappa i fengsel. 'Jammen det går utover meg!' 'Ja, og det må pappa si unnskyld til deg for.' Og det er jo veldig vanskelig. Og så har hun helt rett. Det er urettferdig at det også går ut over henne.

Her identifiserer barnet selv at forelderens straff direkte påvirker henne, ved å ta faren fra henne. Hun opplever en følelse av urettferdighet og har vanskelig for å forstå hvordan de som straffer kan gjøre noe slikt mot henne og pappa som har sagt unnskyld. Denne følelsen er jenta ikke alene om. Tidligere forskning har pekt på at innsattes barn kan oppleve urettferdighet og forvirring når rettsstatens aktører, som er ment å være der for beskyttelse, blir de som fratar dem forelderen og slik påfører dem smerte. Særlig ved opplevelser av dramatiske

pågrepelser kan barn ha vanskelig for å se at politiet er «på deres side». De opplever en strafferett «snudd på hodet» (Smith, 2018). For noen kan dette skape frykt for eller mistillit til rettsstaten. Det diskuteres nærmere i en av oppgavens avsluttende diskusjoner.

De foregående sitatene viser utfordringer når det kommer til barn og deres evner til å forstå og se mening i det som foregår i en voksen verden. Også det støttes av tidligere forskning, der barns frykt forklares av manglende forståelse av hva som har skjedd med forelderen og deres manglende evne til å forandre det (Lanskey mfl., 2018). Jeg har nevnt at de pårørende barna på et vis følger forelderens straffeprosess, i sin egen prosess med «pains» som tidvis likner den innsattes. Her argumenterer jeg for at barna opplever en egen tilleggsutfordring som ytterligere vanskeliggjør deres prosess. Forelderens straff innebærer for barna en ekstra belastning nettopp gjennom at de er barn, i form av hva som foregår i hodet på dem når de opplever at forelderen deres har gjort noe galt og må sone en straff. De mange og kanskje motstridende følelsene rundt det de evner å forstå av hva som skjer kan gjøre denne fasen vanskelig og smertefull. Dette er akutte smerter som oppstår idet de lærer om forelderens handlinger og straff, men som like fullt kan bli vedvarende og «chronic» om de ikke avtar. For noen er disse smertene og utfordringene med også inn i og gjennom fasen med selve soningen av straffen.

6.4 Under soning

Prison is all about pain – the pain of separation and loss, the wrench of restricted contact in the context of often fragile relationships, of human failings and struggles.

(Liebling, 1999, 165).

Mye i dette sitatet om fengselsstraffen vil også gjelde barn som opplever den gjennom en forelder. Vi skal se hvordan den mest sentrale delen av forelderens straffeprosess, tiden under soning, påfører barna smerter ikke ulikt det sitatet tiltenkt innsatte viser. Selv om den vanskelige tiden i uvisshet for noen er over når tiden for soning kommer, fortsetter nok en del av bekymringene de pårørende kjente før soning. I tillegg inntreffer nye utfordringer når det man (eventuelt) har gruet seg til nå skjer, når forelderen faktisk forsvinner for å sone sin dom.

6.4.1 Fysiske reaksjoner og plager

Vi har sett at barn kan gjennomgå en rekke reaksjoner før soningen eller på det tidspunktet de blir gjort kjent med straffen – som for noen vil være når soningen begynner eller allerede har begynt. I forlengelse av dette var et av datamaterialets tydeligste funn at barn kan rammes hardt av fysiske og psykiske reaksjoner under soning, når forelderen fjernes fra dem. En fagperson fortalte at hun som forberedelse til intervjuet hadde gjennomgått alle barna hun hadde hatt kontakt med i jobben, og oppdaget at enten barnet selv eller forelder hos samtlige hadde rapportert om at foreldrestraffen hadde gjort noe med barnets fysiske helse. Om to søsken med en pappa som sonet på høysikkerhetsnivå utdypet hun:

Jeg ser at begge de barna får ganske sterke fysiske symptomuttrykk på at pappa plutselig er borte. Det er magevondt, de er slitne, slappe, det er hodepine. Den minste har begynt å bæsje på seg igjen, både hjemme og i barnehagen. Hun eldste er enten veldig urolig, eller helt utladet. Hun veksler i ytterkantene.

- Nina

Sitatet representerer det hun hadde sett hos de fleste barna. En annen fortalte at barna «går og lur, har vondt i magen, sover dårlig, spiser ikke, kjenner på vondter» (Cathrine). Her innebærer barnas opplevelse av foreldrestraffen faktiske fysiske «pains». Smertene kan i likhet med det noen opplever før soning være «acute», som en reaksjon på den brå overgangen til at forelderen er borte i den første tiden. I sitatet over som beskriver reaksjoner på at pappa plutselig er borte, ser det slik ut. Antakelig er denne første perioden for mange særlig vanskelig og vil kreve tilvenning. Samtidig omtalte flere fagpersoner fysiske plager som et vedvarende problem. Det er ikke gitt at de avtar med tiden. Kanskje roer de verste fysiske symptomene seg med tid, men det kan og tenkes at de vil endre form, gå opp og ned i perioder, eller bli værende som en konstant byrde i barns liv over mange år, dersom de opplever lengre soninger. Her snakker vi altså om «chronic pains». At barn blir gående med helseplager over tid er alvorlig. Opprinnelsen til disse smertene vil gjerne være «vicarious» - barnas reagerer fysisk på forelderens straff og det den innebærer for dem begge.

At barn opplever fysiske plager, er også funnet i tidligere undersøkelser. I intervju med fagpersoner fra FFP ble det også vist til deres tidligere undersøkelse av pårørendes helse og livskvalitet (Hamsund og Sandvik, 2009), som nevnt under oppgavens litteraturgjennomgang. Funnene om barn, gitt av foresatte på deres vegne, viste at 44 % hadde fått dårligere helse

med en forelder i fengsel, med fysiske symptomer som søvnproblemer og hode- og magesmerter. En faktor som ble pekt på i denne rapporten var at jo nærmere relasjonen til den innsatte er, jo verre er helsen. Det kan tolkes som at jo nærmere forhold man har, jo større innvirkning har det å «fratas» forelderen. Det ble også vurdert at helseplagene var mest fremtredende hos de som var pårørende til lengre soninger, slik at soningens lengde også kan antas å ha betydning for virkningene. De fysiske plagene viser at barna kan reagere med konkrete og kroppslige smerter på det som skjer. Det er også naturlig å se de fysiske helseplagene i sammenheng med og som symptomuttrykk for de psykiske.

6.4.2 Psykiske reaksjoner og plager

6.4.2.1 Tristhet, sinne og såre følelser

Vi har sett at barn kan reagere på forelderens handlinger og straff med ambivalente følelser, og vi har vært inne på at straffen for noen kan bli som en pause fra en slitsom hverdag. Men blant fagpersonene var det enighet om at de aller fleste barna som har et forhold til en forelder som må sone straff i fengsel opplever det som belastende. Overordnet kan man si at opplevelsen av straffen for mange er emosjonelt vanskelig, med mye tristhet og sinne.

Jeg hadde en samtale for ikke lenge siden med en mor og en sønn, hvor moren tok kontakt fordi sønnen var så sint på henne. Han hadde aldri vært det før. Men nå var pappa i fengsel og sønnen var liksom rasende på mamma hele tiden. [...] Og da tenker jeg at det foregår mye inni den gutten som han ikke klarer å kommunisere på andre måter enn å bli sint på mamma.

- Hege

Andre fortalte om «*mye såre følelser*» (Siv) og savn. Igjen kan det være en kombinasjon av alle slags følelser, som vi så for reaksjoner på å få vite om straffen. Hvilke og i hvilken grad barna kjenner på disse følelsene under soning vil igjen avhenge av situasjonen og relasjonen til forelderen i forkant av straffen. Dersom man hadde et nært forhold og til vanlig så hverandre daglig, kan man anta at soningen og en overgang til å ikke se forelderen vil gi sterkere reaksjoner enn dersom man i utgangspunktet ikke så forelderen så ofte. Barna gjennomgår tydelig «*vicarious pains*» når forelderens soning innebærer at de har det vondt og vanskelig.

At barn som har et positivt forhold til forelderens sin opplever følelser som tristhet, sinne og savn, er også dokumentert i FFPs rapport (Hamsund og Sandvik, 2009). Der var hele 67 % av de 110 barna omtalt av foresatte preget av å være mye triste og lei seg. 16 % var også plaget med angst. En britisk studie viste at barn opplevde separasjonen ved soning veldig vanskelig og «emotionally detrimental» (Sharratt, 2014, s. 765). Det er heller ikke uvanlig at forelderens soning gjør at barn opplever store følelser som sorg. Reaksjonene kan likne de av barn i andre livskriser, som de som opplever sykdom eller død i familien (Bergem, 2018). Jeg minner om Lieblings sitat om «the pains of separation and loss» (1999, s. 165) .Minson (2019, s. 522) forklarer at barna kan oppleve en svært komplisert sorgfølelse, fordi «the grief is ambiguous and uncertain; no one has died, and yet the person is no longer present, and their return is uncertain». Det er videre kompliserende at denne typen sorg ikke nødvendigvis anerkjennes eller kan sørges utad, og ofte holdes hemmelig. Det viser også et sitat fra FFPs undersøkelse: «'Du lever med en sorg som ingen forstår' (kvinne, sønn i fengsel)» (Hamsund og Sandvik, 2009, s. 1). Dersom barn deler med andre, vil nok noen mene at situasjonen er forelderens egen skyld. Det kan gjøre at barnet føler seg stigmatisert og mindre berettiget til sin sorg. Det bringer oss inn på følelser av skam og stigmatisering.

6.4.2.2 Skam og stigmatisering

Men det jeg nesten alltid opplever er at det er en grad av skam inne i bildet. Skammen over at det har blitt som det har blitt. Og det er det jeg tror det handler om for gutten jeg fortalte om også. Skammen over pappa som sitter i fengsel.

- Mona

Det kan nemlig være andre forhold ved straffen enn separasjonen fra forelderens som er utgangspunkt for psykiske utfordringer og vanskelige følelser hos barna. Ved å føle skam på vegne av forelderens handlinger og straff pålegges barn igjen en form for «vicarious pains» gjennom handlinger de ikke har noe med å gjøre. Skammen rammer dem, kun gjennom deres familiære tilknytning til forelderens. Igjen ser vi det samme i internasjonal forskning. Skam og stigmatisering er blant de tidligere nevnte «mediators», som forskning har funnet som en klar faktor for å oppleve straffen negativt (Condry og Smith, 2018). I en svensk studie var skam den dominerende følelsen blant barna (Smith, 2014, s. 70). Følelsen kan også være forbundet med opplevd stigmatisering fra andre, som kan skje ved at andre anser eller reagerer ovenfor barna som om de er «dårlige mennesker» eller ønsker å holde seg unna dem og trøbbel

(Smith, 2014). En fagperson ga et eksempel på dette om familier som hadde sett seg nødt til å flytte fra nærmiljøet fordi barna opplevde mobbing, utestenging og vanskeligheter sosialt.

Det er altså tydelig at noen opplever vond stigmatisering. Samtidig var dette ikke et overveiende funn i datamaterialet, og andre hadde en noe annen oppfatning av dette. Hege beskrev at det alltid vil være noen som «slenger med leppa», og at noen barn dessverre opplever å bli mobbet for forelderens situasjon. Likevel var deres oppfatning at medelever og andre ofte reagerer på en fin måte ovenfor barna – spesielt når de selv står frem og forteller om situasjonen. Nina ga et eksempel om en gutt som opplevde at faren ble dømt for seksuallovbrudd i en stygg sak. Han hadde selv et sterkt ønske om å formidle til sine medelever at ryktene om at faren satt i fengsel stemte. Uten å gå særlig inn på detaljer fortalte han at faren sonet fordi han hadde gjort noe galt. Det viste seg å være en «god nok» forklaring for de rundt.

Og så vet de nok mer enn det, fordi snakken går og de hører ting. Men da opplever han ikke å miste venner eller sånt, fordi han sier det at det er pappaen min som har gjort noe galt, det er han som sitter i fengsel. Og jeg er kompisen deres likevel.

- Nina

Disse funnene likner et utsagn fra Barneombudet (2010), der barna hadde varierende erfaringer med åpenhet om situasjonen. Noen hadde blitt ertet for å ha en forelder i fengsel, mens andre ikke hadde fått noen negative reaksjoner. Til tross for dette ble det i intervjuer med fagpersoner fortalt om et problem hvor skamfølelse gjør at mange barn frykter negative reaksjoner og stigmatisering fra andre, eller skammer seg så mye at de velger å ikke fortelle. Det ble til og med fortalt om tilfeller der innsatte foreldre oppfordret barna til å fortelle, men de selv nektet. For noen, der situasjonen var kjent utad, ble det i intervjuer fortalt at skamfølelsen kunne være så sterk at barna ikke ønsket å bli sett sammen med forelderen. I det nevnte eksempelet der en familie på grunn av stigmatisering valgte å flytte, valgte de også av samme grunn å ikke der fortelle om straffen, i frykt for nye reaksjoner. «Og det er jo problematisk, for jeg tenker at dette må man snakke om. At ikke ungene skal ta konsekvensene for foreldrenes handlinger, det er ikke deres ansvar. Men så ser man samtidig den reaksjonen som man ikke ønsker skal skje, det stigmaet» (Mona). Her ser man at tilknytningen til en straffet forelder kan gi barn «vicarious pains» gjennom skam og stigmatisering, som får konsekvenser for deres hverdag og sosiale liv. I tillegg ser vi et eksempel på at det kan gi mer vedvarende, «chronic pains», når familier og barns opplevelser gjør at de velger å holde igjen og slik blir

kontrollert av skammen. Funn fra tidligere forskning støtter at både innbilt og faktisk stigmatisering og skam kan ramme pårørende barn hardt og være «emotionally and physically painful» (Lanskey mfl., 2018, s. 189). Igjen kan FFPs helse og livskvalitetsundersøkelse vises til, der 47 % av de pårørende rapporterte å oppleve at andre dømmer dem for å være pårørende til en innsatt (Hamsund og Sandvik, 2009).

Selv om det innledende sitatet viste at det antakeligvis finnes en grad av skam hos majoriteten av de pårørende, vil den variere. Noen rammes hardere enn andre av denne følelsen, og av stigmatiseringen. Fagperson Nina fortalte om sterk skam i en situasjon der en far var «beryktet» for sin omfattende voldelige kriminelle aktivitet i hjembyen, som også hadde vært omtalt i lokale medier og fått mye oppmerksomhet. For denne familien var det ekstra skamfullt å oppleve at «alle vet». Noen lovbrudd får mer oppmerksomhet enn andre, og det kan tenkes at følelser av skam også forsterkes med dette (Smith, 2014). I det nevnte eksemplet beskrev fagpersonen innholdet i og omfanget av den kriminelle aktiviteten som deltakende i graden av skam. Noen lovbrudd oppleves mer skamfulle enn andre. En fagperson kommenterte det som for mange er kjent, at overgrep, særlig mot barn, er blant de lovbruddene som får sterkeste reaksjoner fra samfunnet. Det ble i intervju også fortalt at en gutt opplevde det som ekstra skamfullt at faren var dømt for vold mot moren. For noen vil altså lovbruddets karakter og alvorlighet forme opplevelsen. Dette stemmer overens med Condry og Smiths (2018) inkludering av lovbruddet til grunn for fengslingen som en «mediator» som bidrar med å produsere negative effekter av fengselsstraffen for de pårørende – i dette tilfellet skam.

6.4.2.3 *Bekymring for forelderen*

Bak noen av de vonde følelsene og reaksjonene ligger det for noen en omtanke og bekymring for forelderen. Å oppleve at mor eller far tas fra en for å settes i fengsel, kan gi mange urolige tanker og spørsmål om det forelderen gjennomgår. En fagperson fortalte at hun pleide å be barn forberede en liste med spørsmål i forkant av samtaler hun skulle ha med dem, dersom det var ting de lurte på rundt forelderens soning. Det var det mange som gjorde.

Ofte lurte barna på ganske grunnleggende ting. Det kan være litt dype, såre spørsmål, men det var for eksempel en gutt som var veldig opptatt av om pappa kunne få Pepsi Max i fengselet, for det var han så glad i. Det var det første spørsmålet på en lang liste, og det siste spørsmålet var 'Er de som sitter i fengsel slemme?'. Så der startet

han litt forsiktig, og så ligger det ganske mye i det siste spørsmålet. Så de lurte på mye forskjellig, men det handler veldig mye om mamma eller pappa der inne har det bra. Har de venner der, er alle de andre tyver, får de lov til å se på TV? Det er en del bekymringer rundt hvordan de har det der inne.

- Hege

Om barn ikke får stilt disse spørsmålene, men blir sittende å gruble og fantasere om hvordan forelderen har det, kan det gi mye vond bekymring. Bekymringene for hvordan forelderen har det i fengsel kan absolutt være reelle, fordi det for de fleste vil være en påkjenning å sone en fengselsstraff, med de «pains of imprisonment» som kan følge med det. Det kan være vondt å tenke på det forelderen gjennomgår i fengsel. Men noen av disse bekymringene er som sitatet viser basert på manglende informasjon og kunnskap, og dermed unødige. Ikke alle vet nok om hva fengselssoning innebærer, og ikke alle barns forestillinger om fengsel og kriminelle er helt i overensstemmelse med virkeligheten.

Man blir jo fortalt fra barneskole eller allerede i barnehage at alle som sitter i fengsel er slemme. Så det er jo all den uvitenheten og den livlige fantasien til barna som gjør at dette blir veldig skummelt og utrygt. [...] De er jo redde. De blir jo redd for moren eller faren sin, at det er noen som skal ta dem på en eller annen måte, eller stjele alle tingene deres.

- Stig

Under soning kan barn altså oppleve bekymring for forelderen, og manglende informasjon og forståelse for situasjonen kan styrke disse. Da kan vi igjen snakke om «vicarious pains». Denne gangen på den opprinnelige måten forskerne bak «referred pains» siktet til: når barn pålegges smerte i form av bekymring for hvordan den innsatte forelderen har det, og hva han eller hun gjennomgår der. Også der og i annen forskning er manglende informasjon og utfordringer rundt barnas forståelse av det som foregår trukket frem: «For children, anxieties were made worse by their limited understanding of prison life which was often based on common myths and exaggerated representations of prison in the media» (Lanskey mfl., 2018, s. 186). Smith (2014) peker på at barns oppfatning av fengselet kan være basert på eventyr og amerikanske filmer av innsatte i fangedrakter og lenker. Slik kan barn oppleve «unødvendige» bekymringer og «pains», som ikke stemmer med hvordan forelderen faktisk har det i fengsel.

Samtidig vil jeg minne om at en del barn har helt andre bekymringer for sine foreldre. For noen er det ikke når forelderen havner i fengsel som gir bekymring - snarere tvert imot. Flere fagpersoner trakk frem eksempler som ofte også innebar foreldres rusavhengighet og andre komplekse utfordringer i deres liv. Noen barn har nok innsyn i sine foreldres situasjon - og om fengsel - til å mene at det er tryggere at forelderen oppholder seg der. Det kan slik vi så tidlige oppleves som en pause fra bekymringene. Det forteller litt om bekymringer noen bærer for sine foreldre i hverdagen. Andre har igjen bekymringer for seg selv eller andre i familien, eksempelvis i situasjoner med vold eller overgrep, når forelderens tilstedeværelse forårsaker utrygghet. Det vi da ser er heller en hverdag bestående av «pains» som følge av forelderens problemer eller handlinger, hvor fengselsstraffen får motsatt virkning. Straffen er ikke det som påfører disse barna smerter, men snarere noe som gir dem et avbrekk fra noe av det. Teorien om fengselsstraffens «referred pains» evner som nevnt ikke å belyse disse barnas opplevelser. Forfatterne av teorien nevner selv et eksempel på når «referred pains» ikke treffer: «For some families, the physical and psychological separation was reassuring rather than anxiety-inducing or sorrowful. Where there had been violence or conflict in the family, between the partners or between the incarcerated parent and the child, the home was perceived to be a safer space without him or her (Lanskey et al., 2016). Thus the referred pains from the 'depth' of imprisonment could be experienced intensely but not always» (Lanskey mfl., 2018, s. 186). Dessverre gir de ingen videre utdypning eller forklaring av dette. Dette gis som nevnt en egen diskusjon senere.

6.4.3 Endret atferd og utagering

«Hva som foregår på innsiden er ikke så lett å vite, men det er noen ganger lettere å se hva som foregår på utsiden. At noen barn blir stille, innesluttet, lei seg, andre barn blir sinte» (Hege). Når det er fagpersoner som intervjues kan vi ikke med fullstendig sikkerhet vite at det de forteller er slik barna selv opplever det. Selv om de møter og snakker med mange barn, er det ikke alle barn som forteller hvordan de egentlig har det. Dette kan likevel bli synlig utad for andre. Man kan hos noen barn se en endring i atferd. Noen blir også utagerende: *«Han raser, men han er kanskje mest lei seg. Det er kanskje lettere å vise et sinne utad, spesielt på skolen. Det er det flere som sier, at 'de ser bare meg som en sånn sinna unge'. Så er de egentlig kjempelei seg»* (Helen). En annen fortalte hvordan barna både selv kunne sette ord på dette, og synlig oppføre seg:

Spesielt gutter som forteller at de opplever noe som de egentlig vet er en bagatell, men hvor de kjenner at de klikker. Eller hvis vi har samtaler på mitt kontor så veksler de mellom å sitte i tre forskjellige stoler, de beveger seg rundt i rommet, og det er alltid pilling på en tavle jeg har i rommet. De har masse uro i seg. Og når vi prater om ting som er vanskelig, så normaliserer jeg det at mange i deres situasjon kan bli veldig urolige eller veldig slappe, og andre ting. Og alle barn jeg gjør det med bekrefter at 'det der kjenner jeg meg igjen i'. Det er sånn de har det.

- Nina

Datamaterialet viste også tilfeller av fysisk utagering: «(Han) havner i mye trøbbel. Enten er det slåssing eller skulking, ikke sant» (Nina). Det ble også fortalt om en gutt som hadde havnet i trøbbel med politiet etter hærverk, og måtte gjøre opp for seg. Dette er heller ikke nytt. Fra FFPs rapport kan vi lese: «Mange viser også atferdsendringer som er typiske for barn i krise. Noen blir stille og innesluttet, andre blir lett oppspilte, aggressive og havner lett i konflikter» (Hamsund og Sandvik, 2009, s. 5). Det viser også internasjonal forskning (Shlafer og Poehlmann, 2010). Flere har vært opptatt av barnas problematiske atferd og særlig risiko for å selv utvikle kriminell atferd (Murray, Janson og Farrington, 2007; Murray, Farrington og Sekol, 2012; Olsen, 2013). En estimering fra Danmark fra 2005 viste eksempelvis at barn som har opplevd at en forelder har vært i fengsel har tre ganger større risiko for å selv havne i fengsel enn andre barn (Smith og Jakobsen, 2010). Men selv om noen av barna omtalt i intervjuene havnet i en grad av trøbbel, er det ikke grunnlag for å si noe om deres atferd eller utvikling over tid. Tidligere så vi at barn hadde utagert i direkte tilknytning til situasjonen med rettssak og dommen, trolig som reaksjon på «acute pains» ved det som skjer. I tillegg minner jeg om at en del av barna og familiene lever med mer sammensatte utfordringer, som handler om mer enn bare straffen. Det at en gutt begår hærverk kan ikke uten videre forklares av at hans far sitter i fengsel. Det man kan si er at smertene barna opplever, som fysiske og psykiske plager, kan utspille seg gjennom utagering og synlige endringer i atferd, som reaksjoner på det som foregår.

Dersom soningen varer en viss stund, og disse reaksjonene og utfordringene ikke avtar med tid og tilvenning etter det umiddelbare sjokket over straffen, kan vi snakke om «chronic pains». For disse barna blir det snakk om «long-term hardships» som vedvarer og som de må forholde seg til og takle over tid. «Over time, partners and children developed strategies for coping but for many the continued absence of the parent left an ongoing sadness or anger»

(Lanskey mfl., 2018, s. 190). Å leve med slike plager over tid vil antakelig tære på og få enda større konsekvenser for barnas hverdag og opplevelse av straffen – i større grad enn når straffens varighet er kort. Samtidig skal vi senere se at smertene ikke nødvendigvis forsvinner ved straffens ende, og at «chronic pains også kan vedvare etter endt soning.

Det er altså ikke tvil om at barn som gjennomgår foreldresoning kan få både fysiske og psykiske reaksjoner, og atferdsendringer. Uansett om ingen straff er rettet mot dem, blir det tydelig at foreldrestraff gir konsekvenser for mange barns helse, livskvalitet og trivsel - slik den sannsynligvis også gjør for den straffedømte selv.

6.4.4 Kontakt og besøk

I Gresham Sykes *The Society of Captives* (1958/2007) kan vi lese at en av innsattes sentrale «pains of imprisonment» er å få sin frihet berøvet. Derunder nevnes friheten til fri kontakt med sine kjente og kjære. Det er en del av straffen for å ha brutt loven, som videre har sine praktiske og sikkerhetsmessige årsaker. Men når en innsatts rett til kontakt med familie og andre innskrenkes, innebærer også det at de i den andre enden, utenfor muren, påføres samme berøvelse og restriksjoner. Fængselsstraffen får slik kontroll over kontakten pårørende kan ha med innsatte, og hvordan de kan leve som familie under soning. Vi skal også se at kontrollen strekker seg utover muren, inn i de pårørendes egne hverdagsliv. Dette er det Comfort (2008) beskrev som at frie mennesker bindes til straffesystemet, og får sine personlige og sosiale liv preget, og forhold og interaksjoner formet.

Kontakten innsatte kan ha med personer utenfor fengselet er regulert i straffegjennomføringsloven. Reguleringen og kontrollen av kontakt vil variere etter fængslenes sikkerhetsnivå. Noen regler vil også variere fra fængsel til fængsel. Når det gjelder fysiske besøk skal alle innsatte i utgangspunktet ha rett på dette, så lenge det er sikkerhetsmessig forsvarlig. Som hovedregel skal besøk i fængsler med høyt sikkerhetsnivå kontrolleres ved å overvåkes ved bruk av glassvegg eller ved at fysisk kontakt forbys. Telefonsamtaler kontrolleres også. I fængsel med lavere sikkerhetsnivå skal kommunikasjon kunne skje uten kontroll fra fængselet, men det kan også vurderes nødvendig. I fængsel med høyt sikkerhetsnivå gis innsatte adgang til totalt 20 minutters telefonsamtale per uke. Denne tidsbegrensningen gjelder ikke i fængsel med lavere sikkerhetsnivå (Kriminalomsorgen, 2022b). Når det gjelder besøksmuligheter, oppgir fængslene besøkstider på sine nettsider, og hvor mye besøk som tillates ukentlig. De fleste

høysikkerhetsfengsler oppgir en time besøk i uken som hovedregel, med visse muligheter for utvidelse for innsatte med barn. Eksempelvis gis innsatte i Oslo fengsel ett besøk i uken, og to dersom de har barn (Oslo fengsel, 2022). I Agder Fengsel, avdeling Froland gis hver innsatt to besøk i uken, der ett av dem må være over video. Varighet er en time, men kan utvides til to ved besøk av barn (Kriminalomsorgen, 2022a). Flere fengsler oppgir også at besøkende kan måtte undersøkes ved ankomst, og at det for eksempel ikke er lov å ha med annet enn lesestoff inn. Dersom innsattes pårørende barn ønsker å benytte seg av mulighetene for kontakt, er dette altså premissene for gjennomføring. Slik tvinges barna til å gå gjennom og selv forholde seg til fengselssystemet.

6.4.4.1 *Barnas ønsker om kontakt*

Fagpersonene fortalte at de fleste barn ønsker og setter pris på kontakt under soningen. De beskrev at mange barn savner forelderen sin og gjerne ønsker så mye kontakt som mulig. Forskning har også vist at kontakt i all hovedsak er positivt (Smith, 2014). Særlig de fysiske besøkene har vært vurdert som en viktig mulighet for pårørende barn til å få møte den innsatte ansikt til ansikt, til å opprettholde relasjon og som betryggelse ved å se at forelderen er trygg og har det bra (Chui, 2010; Sharratt, 2014; Smith, 2014).

Men selv om det finnes en positiv relasjon, er det ikke nødvendigvis slik at barnet ønsker så mye kontakt, og særlig besøk, som mulig. En kommentar fra intervju var at noen nok helst ville latt være å besøke dersom de hadde vært helt ærlige. En beskrev barns vegring for å uttrykke dette, fordi de «*havner i en lojalitetskonflikt*» (Mona). Det behøver ikke å bety at de ikke ønsker kontakt med forelderen sin, men kan for eksempel skyldes settingen for besøk. Andre barn opplever «*vicarious pain*» ved at de, som vi har vært inne på, bekymrer seg for forelderen og hva den gjennomgår i fengsel. For disse kan ett besøk være tilstrekkelig, men så har de ikke utover det behov for å fortsette dette:

For noen så er det fint å bare få se at pappa eller mamma har det bra. Pappa har eget rom og det er egentlig ikke så skummelt. Det var en som sa at det så ut som om pappa var på leirskole. Og det er jo ganske ufarlig.

- Cathrine

Samtidig ble det poengtert at barn kan være ekstremt lojale mot sine foreldre, og av den grunn mot eget ønske fortsette besøkene. Det handler antakelig om en form for pliktfølelse eller å ikke ville skuffe eller såre forelderen. Kanskje utsettes noen barn da heller for gjentatt ubehag (og «direct pains», som vi skal se i kapittel 6.4.4.2) gjennom besøk de gjør av omtanke for forelderen. Ifølge fagperson Mona er det iblant grunn til å spørre seg hvem besøket er for og hvem som egentlig ønsker det. Hun fortalte om en far som var veldig opptatt av å få besøk av datteren på bare noen få år, fordi de var så nære. Ifølge Mona var dette imidlertid ikke tilfelle fra barnets side. Hun vokste opp med å besøke en pappa i fengsel i ny og ne, men det fantes ikke et nært far-datter-forhold. Jenta fremsto relativt likegyldig til besøkene, og virket lite interessert i faren under dem. Flere fagpersoner var opptatt av at ønsket om kontakt avhenger av relasjonen mellom barn og forelder i forkant av straffen. Igjen støttes funnene av Sharratts (2014) forskningsartikkel om barns kontakt under soning, der det ble vist til tre typiske relasjoner som fantes mellom foreldrene og barna på forhånd: gode relasjoner, mer fragmenterte relasjoner og skadelige relasjoner. Der ble det poengtert at relasjonen hadde stor betydning for motivasjon til å opprettholde kontakt under soning. Funnene viste at barna med gode, positive relasjoner til sine innsatte foreldre normalt benyttet seg av enhver mulighet for kontakt. Samtidig var det også noen få av disse barna som selv om de savnet forelderen opplevde besøkene i fengsel som vanskelige. Videre fant Sharratt at det blant den andre gruppen barn, med mer fragmenterte forhold til forelderen, fantes mindre behov for kontakt under soning. Disse barna benyttet seg mer sporadisk av bare noen av mulighetene - tilsynelatende noe likegyldige til mengden kontakt (Sharratt, 2014). Det likner eksemplet fra mitt datamateriale.

Noen barn har også tydeligere ønsker om å ikke ha kontakt med eller besøke forelderen i fengsel, eller *skal* ikke ha kontakt, med hensyn til hva som er deres beste. En ungdom omtalt i datamaterialet hadde vært vitne til overgrepet faren ble dømt for, og ytret selv at det var riktig at han ble straffet for dette. Hun ønsket ingen kontakt. Da ser vi at forhold ved lovbruddet og barnets opplevelser utover det å være pårørende kan være av betydning - og at det ikke alltid er utelukkende negative oppfatninger av straffen. For barn som har vært utsatt for lovbrudd av egen forelder kan soningen gi en betryggelse om at forelderen blir holdt innelåst og ikke vil kunne oppsøke dem mot deres vilje. For andre kan ønsket om kontakt forandre seg underveis i straffen. Fagperson Helen fortalte om en gutt som i lang tid under farens soning ikke ønsket å treffe han. Han hadde trengt tid på å prosessere situasjonen før han omsider bestemte seg for å gi det et forsøk. Helen beskrev også et annet tilfelle der det var tydelig at kontakten ikke var bra: *«Jeg har en gutt som etter å ha kontakt med faren sin får en fysisk reaksjon. Og det er*

han ikke stor nok til å sette særlig ord på, men han utagerer. Fordi det er så vanskelig med kontakt med pappa» (Helen). For noen er realiteten altså at de ikke har godt av kontakt med sin egen forelder. Igjen støttet av Sharratt (2014), der den tredje og siste gruppen besto av barn der relasjon til forelderen var skadelig for dem. Disse hadde sjeldent kontakt under sovingen, vurdert til deres beste. Oppfordring til eller forsøk på kontakt skapte var utfordrende for barna, som for gutten fra mitt datamateriale. Også Smith (2014) skriver at om besøk er i barnets beste interesse vil avgjøres av individuelle omstendigheter. Det kan blant annet handle om forelderens tilstand og evne til å være en forelder og å håndtere besøk på en bra måte.

Jeg minner likevel om fagpersoners oppfatning om at de aller fleste barn ønsker kontakt med forelderen. Det er imidlertid ikke alltid opp til dem. En fagperson nevnte at mengde samvær noen ganger er bestemt av andre: *«Der er det jo Bufetat som har rammet inn, ikke sant, det er noen som har bestemt at sånn skal det være, og så blir det sånn»* (Mona). Da følges samværsavtaler etter barnevernloven, og selv om barna skal høres i sin mening blir det ikke kun et spørsmål om å ønske eller ikke ønske besøk. Andre ganger velger den innsatte eller den gjenværende forelderen å ikke la barnet besøke. Ifølge fagpersoner kunne det handle om å ikke ønske å bli sett av sine barn i en slik setting eller å ville skåne barn fra det de tenker ikke er barnevennlige omgivelser. Som nevnt er det også en del hemmelighold rundt straff, og barn som ikke får vite om den. Det medfører at noen barn ikke får anledning til å besøke, selv om de savner forelderen og ønsker det. Dansk psykolog Else Christensen har her uttalt at de fleste barn bør få *mulighet* til kontakt med forelderen. Hvis ikke kan de tolke det som at forelderen som er borte ikke bryr seg om dem lenger (Smith, 2014). Fagpersoner fortalte også om barn som får besøke selv om de ikke får vite om straffen, for eksempel ved å bli fortalt at de besøker forelderen på jobb. Det kunne være svært forvirrende for barn, som ofte opplever at noe ved det ikke stemmer.

6.4.4.2 Møtet med kontrollen

Selv om mange barn ønsker og har kontakt med den innsatte forelderen, er det ikke gitt at de opplever det som bare positivt. Ikke overraskende viste datamaterialet at det er variasjoner i hvordan barn opplever kontakten med forelderen, og fengselssystemet. Disse erfaringene får betydning for opplevelsen av foreldrestraffen i sin helhet (Lanskey mfl., 2018). fagpersonene fortalte at barn stort sett setter pris på tiden med forelderen, også når det foregår i et fengsel. Det ble fortalt om jevnt over positive opplevelser, og barn som fikk tilbringe etterlengtet tid

med en savnet forelder. For barna som opplever kontakten positivt, kan det bidra til å gjøre opplevelsen av foreldrestraffen og utfordringene med vonde følelser som savn etter forelderen litt lettere. Dersom man får ha jevnlige besøk og telefonkontakt, og opplever det som positivt, kan det altså bidra til å dempe de akutte «acute pains» fra tidlig i prosessen, utover soningen, og bidra til å forhindre deres utvikling til mer «chronic pains».

Samtidig fjerner ikke kontakten savnet og alt det vonde. Selv om besøket eller telefonkontakten i seg selv oppleves positivt, kan reguleringene og begrensningene oppleves vanskelige, og bli en demper på gleden. Fagperson Helen fortalte at det å fordele den begrensede ukentlige ringetiden er en utfordring for mange - særlig der den innsatte hadde flere barn. Hun fortalte om 20 minutters ringetid, som uavhengig av hvor mange barn man har, må deles dem imellom. Barna kan også ha ulike behov: «*Og har du kanskje et barn som trenger deg litt mer enn de andre, så prioriterer du litt flere minutter på det barnet. Så har du enda mindre tid til de andre, eller de må kanskje vente til neste uke fordi du har brukt opp ringetiden*» (Helen). Hun la til at innsatte med barn kan søke om utvidet ringetid, men at mange barn likevel opplever å ha svært begrenset tid til å snakke med forelderen. Opplevelsen av et tidspress kan også prege den tiden de har, om man føler at man må skynde seg eller blir opphengt i tiden. Dette støttes av funn i Sharratts (2014) undersøkelse. Der fortalte barn at de var veldig bevisst på tiden under samtalene, som dermed bar preg av å være forhastede og utilfredsstillende. Det kan se ut til at tidsbegrensningen blir et forstyrrende element som tar vekk noe av gleden, tilstedeværelsen og selve meningen med kontakten.

Besøk i fengsel gir det kanskje tydeligste møte med straffemaktens kontroll og reguleringer. Både det å se kontrollen over forelderen med egne øyene, og plutselig selv befinne seg under den, kunne ifølge fagpersoner være vanskelig for barn. Et eksempel var de strenge rammene for besøk, og det å uønsket måtte avslutte og forlate forelderen igjen. Det er noe spesielt med både å måtte dra til et fengsel for å se sin egen forelder, å måtte dra og å vente på neste anledning til å få lov til å se han eller hun. Det ble også fortalt om barn som reagerte sterkt på å se at forelderen ble låst inn etter besøket, fordi det ble en brå påminnelse om situasjonen og hva forelderen lever i. Selv om det å møte forelderen isolert sett var en gledelig ting, hadde noen mindre positive erfaringer med settingen rundt besøket og disse påminnelsene om situasjonen man befinner seg i.

Det vil alltid være tøft å skulle reise til et fengsel for å møte et familiemedlem. Det er noe med hva er det du er der for, hva er settingen. Noen sier de blir triste bare de ser

fengselet, at det gjør noe med dem. Det er flere lag. Noe av det vil alltid være fremmed, skummelt for noen og litt sånn kaldt..

- Tone

For noen kan dette gjøre i utgangspunktet positiv kontakt til en stor belastning. Som nevnt tidligere fikk noen barn gjennom besøk dempet sine bekymringer for og «vicarious pains» rundt hvordan forelderen i fengsel har det. For andre kan besøket, dersom fengselet oppleves utrygt eller skummelt, heller *forsterke* bekymringene for forelderen og «vicarious pain». Stig beskrev det slik: *«Det er jo skummelt med det at det er folk i uniform, det er høye murer, dører blir låst, det er kameraer. Det er jo ikke noe som er normalt med et fengsel»*. Møtet med fengselet kan da bli vanskelig for barn som blir bekymret for forelderen som lever i dette, men kan også oppleves skremmende for barnets egen del. Høye murer, låste dører og kameraer er kontrolltiltak som av sikkerhetshensyn er ment å kontrollere fengselet og dets innsatte. Men idet pårørende besøkende ankommer fengselet, blir også de gjenstand for kontrollen. I sitt intervju kommenterte Helen at hvordan barn opplever dette, vil avhenge av om de har blitt forberedt på og forklart det som vil møte dem av kontrolltiltak og regler, slik at det blir mindre overraskende og voldsomt. Hege kommenterte at kontrolltiltak som kameraer og metalldetektor ved besøk i dag ikke er like skremmende for barn, fordi det er en større del av det offentlige samfunnet. For eksempel har mange barn erfart å gå gjennom en metalldetektor på en flyplass. Tone mente at fengselssettingen likevel gir dette et annet alvorspreg. Selv om man er vant til kontroller, vil det være en *«litt annen følelse i kroppen når du skal gjennom metalldetektoren på flyplassen fordi du skal på sydentur, enn når det er fordi noen lurert på om du har med deg noe ulovlig når du skal besøke mamma eller pappa under strenge rammer»*. Mange barn er svært klar over alvoret og det spesielle ved situasjonen. Videre ble det fortalt at fagpersonene iblant er i besøksavdelingen i fengsler for å møte pårørende og informere og støtte dem der. Der hadde de gjort seg en observasjon:

I begynnelsen sto vi der hvor de skulle inn på besøk, men da husker jeg at det nesten ikke var mulig å få kontakt med dem. De var så fokusert på det de skulle, og opptatt av å gjøre ting riktig. De var stresset, det var metalldetektor og nøkkelen skulle der, jakka der, legitimasjon til vakta. Det var for mange en veldig stressende situasjon. Så vi fant ut at det er bedre om vi står der etter besøket. Da har de fått roet seg litt eller de er ferdig med det som var stressende, og noen har kanskje behov for å snakke da. Det kan ha vekket følelser eller vært følt å dra igjen. Så det var et bilde på at man ofte er

fokusert og er veldig bevisst på at det er noe som skal skje. Man tusler ikke bare inn i et fengsel og skal slå av en prat med pappa, det vil alltid være noe spesielt ved det.

- Tone

Fengselet og kontrolltiltakene som møter barna representerer straffemaktens kontroll og minner dem på at dette ikke er et dagligdags møte med forelderen. Vi skal under neste delkapittel se at man som besøkende i dag ikke nødvendigvis opplever en følelse av mistenkeliggjøring fra fengselet og de ansattes side, og i større grad anerkjennes som pårørende enn tidligere. Men så ser vi altså i sitatene over at det likevel kan oppleves ubehag. Det er ikke en normal hendelse i et barns liv å besøke et fengsel og utsettes for sikkerhetskontroller og overvåkning for å kunne treffe forelderen sin. Kanskje kommer stresset av en redsel for å gjøre noe feil som vil forhindre at de får se forelderen. Denne opplevelsen av besøket og møtet med fengselet støttes av FFPs undersøkelse om pårørendes helse og livskvalitet. Der var et utsagn fra en pårørende at møtet med fengselet ikke er noe man venner seg til, og at det er «like tungt hver gang. Møtet med høye murer og sluser tar på» (Hamsund og Sandvik, 2009, s. 1). Barn kan også ha vanskelig for å forstå meningen med fengselets regler. For eksempel opplevde barn i Barneombudet (2010) at det var vanskelig å få gitt gaver til forelderen, som ofte må åpnes og sjekkes av ansatte. Noen steder, som i Oslo fengsel, er gaver ikke tillatt (Oslo fengsel, 2022). Også forskningsstudier har vist at regler og tiltak i fengsel kan være forvirrende eller ubehagelige for barn (Aiello og McCorkel, 2018; Lanskey mfl., 2018). En grunn til dette er at barn ikke i like stor grad som voksne er i stand til å identifisere og forstå logikken bak tiltakene (Aiello og McCorkel, 2018). Igjen ser vi at barns evner til å forstå og se mening i ting kan bli en ulempe i situasjoner ved foreldrefengsling.

Samtidig er det ingen vei utenom. Barn som ønsker kontakt med sin innsatte forelder, blir nødt til å gå gjennom og forholde seg til fengselet og dets regler. Som vi nå har sett, setter dette dem i en posisjon der de direkte underlegges straffeapparatet og dets omfattende former for overvåking og regulering (Aiello og McCorkel, 2018). Dersom erfaringer med dette møtet er negative, kan man snakke om at «some pains and emotions were a consequence of direct experiences of penal power» (Lanskey mfl., 2018, s. 185) - såkalte «direct pains» gjennom barnas egne erfaringer med fengselet. Dette innebærer det Megan Comfort (2008) kalte «secondary prisonization», der pårørende kontrolleres og må oppføre seg på en bestemt måte, for å opprettholde kontakt med den innsatte. Dermed er det ikke bare reaksjoner og følelser

rundt fengselsstraffen som gir de pårørende barna smerter – men også rundt deres egen direkte kontakt med den.

En videre problematikk for pårørende som settes i en slik posisjon, var for Comfort at de aksepterer og tilpasser seg kontrollen og reglene. For å få møte sine foreldre, har barna ikke annet valg. De kan ikke velge bort å kontrolleres eller å gjennomgå følelsesmessige påkjenninger ved besøk. Barna «cannot opt out of secondary prisonization. Access to their incarcerated parent is contingent on their ability to conform and adapt to institutional norms» (Aiello og McCorkel, 2018, s. 355). Det Comfort da mener, er at barna aksepterer og lar seg kontrollere etter fengselets normer, selv om de ikke ønsker det, og selv om det er en skremmende eller stressende erfaring. Slik underlegges uskyldige barn som frie mennesker straffesystemets kontroll og dets «pains» - og gjennomgår «secondary prisonization» når de tilegner seg vaner, strategier og evner for å passe inn i fengselets verden og krav. Igjen likner fengselsstraffens innvirkning på barna det de innsatte selv opplever i sin straffeprosess - om enn midlertidig og i mindre skala. Men det særlig problematiske er at de som rammes er barn.

I teorikapittelet så vi hvordan «secondary prisonization» av barn er omtalt som særlig problematisk, fordi deres forståelser risikerer å formes av disse opplevelsene. Å besøke en forelder i fengsel, og reglene og oppførselen som gjelder for dette er ikke normalt. Men for disse barna kan det bli en del av hverdagen og oppveksten. Disiplinen under besøk er derfor problematisert for å kunne gi implikasjoner for hvordan barna forstår seg selv og forholdet til forelderen (Aiello og McCorkel, 2018). Slik kan fengselssystemet kritiseres for å mulig bidra til en negativ, usunn og unaturlig sosialisering av barn og deres relasjon og nærhet til egen forelder. Der som straffen varer over lengre tid, kan dette bli hva barna forbinder med samvær med forelderen sin. Fordi barn har færre intellektuelle, psykologiske og sosiale ressurser til å møte og dempe effekten av «secondary prisonization», er påstanden at den direkte kontakten med fengselssystemet på negativt vis kan bli sentral for deres utvikling og trivsel (Aiello og McCorkel, 2018).

6.4.4.3 Fengsels- og besøksforhold

Intervjuene viste også andre grunner til at barn opplevde kontakt som en belastning. En av dem var at avstanden til fengselet for noen gjorde at reisen til og fra ble større enn besøket i seg selv. Med kommentarer som at besøk tok opp hele lørdagen for et par timer med

forelderen forstår man at dette som rutine kan oppleves som en belastning. I Norge har man et nærhetsprinsipp ved gjennomføring av straff, hvor innsatte «så langt det er mulig» skal sone fengselsstraff i nærhet til eget hjemsted – nettopp for at pårørende skal kunne besøke (St.meld. nr. 12 (2014-2015), s. 33). Det viser seg imidlertid ikke alltid mulig, og for en del vil det uansett være snakk om betydelig og upraktisk reisevei til nærmeste fengsel. Også dette kan gi besøkene et negativt preg. Det kan oppleves som at kontakten med forelderen krever eller opptar for mye av barnets liv på utsiden, som vi skal se mer på under avsnitt 6.4.4.4.

Videre kom det også frem at noen opplevde settingen for besøk eller samtale over telefon som vanskelig ut ifra deres situasjon. Ikke alle barn og foreldre har en relasjon hvor de er vant til å tilbringe tid sammen på en slik måte, med samtale i fokus. Fagpersonen som kommenterte at to søsken hadde ulik relasjon med mor i fengsel, fortalte også at de på besøk hadde ulike behov: «*Gutten regrederer og blir veldig liten i møte med henne, har bare behov for kroppskontakt og nærhet, å bli klappet på og sånt. Mens hans søster må være i aktivitet og finne på noe å gjøre og har helt andre ting i fokus*» (Nina). I et annet intervju kom det frem at spesielt ungdommer kan oppleve besøkene som litt unaturlig eller kjedelige: «*Det å bare sitte og prate. For de sitter jo ikke og tegner og pusler som yngre barn*» (Hege). Det samme fant Sharratt (2014) om telefonkontakt, der noen barn i studien unngikk å ta telefonen fordi de hadde vanskeligheter for å holde en samtale med forelderen, og kunne oppleve dem som overfladiske. Flere av barna hadde der også lettere for å oppleve besøk som positivt og bygge relasjon dersom de kunne være i aktivitet. Også i Barneombudets rapport fra 2010 oppgis små besøksrom med få muligheter for aktivitet som noe av grunnen til at besøk kan oppleves noe kunstig eller kjedelig. Et av de deltagende barna kommenterte blant annet at «I Oslo fengsel avdeling A er det lite lys og luft og ingenting å gjøre» (Barneombudet, 2010, s. 11). Heldigvis finnes også eksempler på mer positive opplevelser av dette:

Jeg husker (Fengsel) fikk Playstation, det ble veldig populært. Da kunne man sitte og spille et spill sammen med pappa, ved siden av hverandre, ikke sitte med blikkontakt hele tiden. Det kan gjøre det litt lettere å prate, særlig hvis det er lenge siden man har sett hverandre.

- Hege

Noen fengsler tilbyr besøkshus og -leiligheter. Der kan man gjerne være lenger, noen får til og med være på overnatting med forelderen. I FFPs Utenfor muren roses denne besøksordningen

for å gi bedre rammer for kvalitet og normalitet over samværet. Det kan også gi flere muligheter for å gjøre ting sammen. Et sitat fra en jente med pappa i fengsel viser dette: «Det var kjøkken og alt der. Vi koste oss veldig. Vi kunne bake. Det var koselig» (Hamsund og Sandvik, 2021, s. 52). Å gjøre slike normale aktiviteter sammen er en uttalt viktig del av familieliv, fordi det er gjennom slike aktiviteter at familieband bekreftes og fornyes (Oldrup, 2019). Fra noen av fagpersonene som i mange år har fulgt pårørende og sett besøksforholdene med egne øyne, ble det fortalt om en utvikling i positiv retning.

Nå opplever pårørende i hvert fall i større grad enn før at det er meningen at de skal komme. I forhold til før hvor det var utrolig begredelige besøksrom og kanskje en lekekasse, så kommer de nå til et familiebesøksrom med leker, og det signaliseres at her er det meningen at barn og familier skal komme.

- Tone

Det ble videre fortalt om små grep fengslene kan gjøre og gjør for barna helt fra de ankommer fengselet. Det kunne være så enkelt som å sette frem en krakk ved vaktluken slik at barn kan klatre opp og se hvem som sitter der. Spesielt innføringen av og arbeidet til barneansvarlige ble rost her. Mange har også i tidligere forskning vært opptatt av fengslenes besøksforhold og hvor egnede og tilrettelagt de er for barn. Igjen er dette noe som inngår i kategorien av «mediators» om fengselsforhold (Condry og Smith, 2018). Som vi ser kan gode besøksforhold gi positive opplevelser, mens dårlige besøksforhold vil kunne produsere negative opplevelser av straffen. Det gjelder også fengselspersonalets kultur og måten de tar imot de pårørende på (Smith, 2014). Også dette var en del av Comforts kritikk av fengselet. Deres behandling av de pårørende kvinnene var en del av den sekundære prisoniseringen. De pårørende er frie, uskyldige mennesker, men ble på besøk mistenkeliggjort og behandlet som innsatte. Det ga kvinnene ifølge Comfort status som «quasi-inmates» - ikke straffedømte lovbrøyttere, men likevel utsatt for en liknende behandling (Comfort, 2008, s. 21). I forbindelse med observasjonen av en bedring av besøksforhold de siste årene, kommenterte imidlertid Tone hvordan holdningene blant fengselsansatte ovenfor pårørende i norske fengsler har endret seg til det bedre. Hun fortalte at pårørende tidligere opplevde å mistenkeliggjøres på grunn av sin relasjon til en kriminell. De var «hovedmistenkt nummer én» når det gjaldt smugling av ulovlige varer inn i fengsel, og ble derfor kontrollert mer enn andre. I dag er det ikke lenger slik. Ifølge fagpersonen kan man selvfølgelig møte på et «råttent eple» blant ansatte, men de fleste pårørende opplever ikke i dag den behandlingen Comfort beskriver.

Fengselsansattes imøtekommelse vil trolig også kunne være med å ufarliggjøre fengselet og det som kan oppleves som skremmende sikkerhets- og kontrolltiltak. Slik vil forhold ved fengselet kunne lette på noe av «direct pains» ved å måtte besøke en forelder i fengsel. Men fagpersoner presiserte også at det enda er en vei å gå. Selv om de har observert positiv forandring over tid, betyr ikke det at den enkelte besøkende opplever dagens forhold som utelukkende positive. Han eller hun vil ikke sammenlikne med det som har vært tidligere, men se sin egen situasjon her og nå. Forholdene er enda ikke helt optimale for besøkende barn i alle landets fengsler.

6.4.4.4 *Straffens kontroll utenfor muren*

Som i den familien, der pappa skulle inn og sone i flere år. Da starter han i høysikkerhet. Og barn som er vant til å se pappaen sin hver dag, til å få en time i uken med ringetid, og de kan ikke ringe når de vil engang, det er bestemt av fengselet. Det er den største straffen av alle straffer for dem.

- Nina

Reguleringen av når, hvor og hvordan innsatte er tilgjengelig for sine pårørende blir en inngripen i barnas familieliv og hverdag. De får kun se eller snakke med forelderen gjennom besøk og telefonsamtaler når fengselet tillater dem det. Selv om de får ha noe kontakt med forelderen, vil mange merke fraværet og utilgjengeligheten den tiden de *ikke* får ha kontakt. Reguleringen av kontakten vil trolig kunne oppleves som restriksjoner pålagt barna selv. Det å ikke få ringe forelderen sin når man ønsker, gir ikke nødvendigvis mening for mindre barn. Jeg minner om barns evner til å forstå komplekse temaer som straff. Alder og modenhet får også her betydning for hvordan barna opplever forelderens soning. Det kan til og med handle om noe så tilsynelatende enkelt som forståelse for konsepter om tid.

Hun spør: 'Når er det pappa skal ringe?' 'Det er på søndag'. 'Skal han ringe på vanlig telefon eller på Ipad-en?' 'Da er det Ipad, så da kan vi se han på skjermen.' 'Men når er det det skjer?' Ikke sant, hun er for ung til å egentlig skjønne dette med dager også, så da må moren si at jo, nå er det torsdag, så kommer fredag, så er det lørdag, så er det søndag og vi kan snakke med pappa. Så det er en sånn tankejobbing hele tiden hos de ungene.

Generelt viste datamaterialet at mange barn tenkte mye på foreldrene og når de skulle få se eller høre fra dem. Selv om hverdagen på utsiden går sin gang, er det ikke slik at alle klarer å «legge bort» forelderen imellom kontakten de har. En mor beskrev for fagperson Nina en overgang der far gikk fra å sone på høy til lavere sikkerhet, hvor det innebar større frihet til å ringe hjem. Denne endringen ble svært godt mottatt av datteren, og kontakt med pappa ble noe hun hele tiden etterspurte. «*Det er det første hun spør om når hun våkner. 'Skal pappa ringe i dag, skal han ringe nå? Er det helt sant?' [...] Og når hun prater med faren, så spør hun 'Pappa, skal du ringe i morgen og?'*» (Nina). Straffen, fraværet av forelderen og tidspunktene for kontakt kan bli altoppslukende i barnets liv på utsiden, der alt dreier seg om pappa i fengsel og når han skal ringe. Det kan prege dem så mye at alle tanker er på innsiden med forelderen i fengsel. Selv om denne jenta ser frem til at faren skal ringe og ser på den hyppige kontakten som positivt, kan det å hele tiden forholde seg til kontaktreguleringene og far i fengsel argumenteres som en slitsom byrde i lengden. Den opptar en stor del av hennes liv – som tross alt også skal leves på utsiden.

I en dansk rapport (Oldrup mfl., 2016) kommenteres at når pårørende inkorporerer og tilpasser seg forelderen i sin hverdag, er det et uttrykk for at barn og foreldre forsøker å skape samhørighet og familietid under fengselets betingelser. Men å styres og få sitt familieliv regulert på denne måten kan også være en form for «direct pain», og det Comfort inkluderte i «secondary prisonization» (2008; Minson, 2019). Det har også andre studier vist. Fordi mulighetene for kontakt foregår på fengselets premisser og er utenfor de pårørendes kontroll, blir fengselets rutiner styrende for hverdagen til de som ønsker å benytte seg av mulighetene (Aiello og McCorkel, 2018; Condry, 2018). Det betyr at fengselet kontrollerer barna også i sine egne liv på utsiden av fengselet, når de blir nødt til å forholde seg til og rette seg etter straffen, og derfor lærer seg å tilpasse hverdagslivet etter fengselets regime (Comfort, 2008, s. 15). Igjen utsettes barna for «secondary prisonization» når de aksepterer «the rigidity and unpredictability of the prison's demands on their time» (Lanskey mfl., 2018, s. 183) og «changes in their schedules and routines» (Aiello og McCorkel, 2018, s. 366) for å kunne ha kontakt med forelderen. Slik strekker fengselets kontroll seg også inn i deres liv utenfor muren.

Noen har også et mer bevisst forhold til den regulerte kontakten som belastende. Fagpersoner fortalte at det å skulle sjonglere eget liv på utsiden og det som dreier seg om forelderen i fengsel ikke bare er enkelt for alle. Noen ganger vil barn kunne oppleve at besøk eller ringetider

kolliderer med andre ting. Det ble fortalt om mye dårlig samvittighet hos barn som iblant ble tvunget til å velge mellom forelderen eller andre på utsiden. Barn som var glade i forelderen sin, som visste at han eller hun så frem til besøk eller telefonsamtale, og ofte selv ønsket dette, kunne samtidig ha ønsker om å gjøre andre ting, og derfor velge bort besøk. Eller de prioriterte bort alternativet, av hensyn til forelderen. Dette kan oppleves vanskelig, med samvittighetskvaler ovenfor forelderen eller frustrasjon over situasjonen man er satt i. Fagpersoner var her spesielt opptatt av ungdommer:

Det handler om den friheten du får som tenåring. På samme måte som at du ikke vil på søndagsbesøk hos bestemor, du vil gjøre dine ting. Og så skal du være bundet til å måtte besøke pappa i fengsel hver torsdag. Det kan passe ganske dårlig inn i skjemaet til en tenåring. Kanskje du bare tenker 'Bare la meg være i fred'. Du har liksom ikke plass til det akkurat da, for det er andre ting livet handler om når du er ungdom.

- Siv

Ut ifra dette kan man tenke seg at noen barn har en opplevelse av en begrenset frihet til å kontrollere eget liv - eller i alle fall frustrasjon over å tidvis måtte «velge mellom to liv», det ene på bekostning av det andre. Da kan det oppleves som at fengselsstraffen, og erfaringer av å forsøke å balansere den og forelderen inn i eget liv, blir en byrde som spiser av gleden med kontakten. Dette er «direct pains» som kommer av å måtte forholde seg til straffen. Også andre fortalte om det som særlig for eldre barn, som i større grad velger hva de bruker tiden sin på, kan oppleves som et konstant, vedvarende spenn mellom å savne forelderen og det å skulle balansere sitt eget liv. Enda vanskeligere kan det bli dersom man ikke er åpen om situasjonen med de rundt. En fagperson som regelmessig fulgte en ungdom til samvær med faren i fengsel, fortalte:

Han har aldri fortalt til venner eller noen at faren hans sitter i fengsel. Og denne faren har vært ut og inn av fengsel siden han var liten gutt, og nå har han en forvaringsdom på noen år. Og da tenker jeg litt på dette, for selv om han uttrykker at det går greit og det er ikke et problem, så tenker jo jeg med mitt at, hva sier du nå når jeg kommer og henter deg, om hvem jeg er og hvor du skal. Og han har samvær minst annenhver uke. Så det må jo være strevsomt å sjonglere dette her. [...] Dette er strevsomt for mange, det tror jeg. Og jeg ser det også.

- Mona

Hva andre vet om situasjonen kan altså spille inn for opplevelsen av å klare å sjonglere dette. En annen tenkelig faktor er soningens lengde. Dersom den strekker seg over lengre tid, kanskje flere år som for gutten i sitatet, vil det kunne oppleves utmattende å stadig måtte håndtere dette. Da vil man også kunne snakke om «chronic pains», en vedvarende belastning over lenger tid. Uansett sitter de pårørende relativt maktesløse, uten mulighet til å styre etter når kontakt passer dem best. De blir igjen nødt til å akseptere fengselets regler, og blir på den måten påvirket og kontrollert ikke bare under fysiske besøk i fengslet, men også i sitt eget liv på utsiden av muren, og i balanseringen av disse to. Som Comfort skriver det: «to be secondarily prisonized, is to be 'both ways', at once captive and free» (2008, s. 16). Direkte erfaring med det rigide straffesystemet kan slik gi barn «direct pain» og opplevelser av å få frihet til kontakt med sin egen forelder begrenset under straffens kontroll - nesten som det deres innsatte foreldre selv opplever.

6.4.4.5 *Det rigide og uforutsigbare fengselet*

En årsak til disse utfordringene var ifølge fagpersoner manglende fleksibilitet fra fengslenes side. Det «rigide og uforutsigbare» fengselet (Lanskey mfl., 2018, s. 183) regulerer som vist muligheter for kontakt og slik de pårørendes hverdag og familieliv. En fagperson uttalte at selv om man forstår at fengslene må ha besøks- og telefontider, vanskeliggjør det de pårørende barnas situasjon.

Sånn samfunnet har blitt nå, så funker det liksom ikke lenger sånn at man sitter på en torsdag og venter på en telefonsamtale klokken åtte på kvelden. Så vi prøver å utfordre kriminalomsorgen litt på det, hvordan man kan få til litt mer fleksibilitet, hvordan kan dette være litt mer på de pårørendes prinsipper. Ikke minst på vegne av barna. En ting er det at du styrer livet ditt etter dette. En annen ting er det at hvis et barn på en torsdag kommer på noe det vil si til pappa, men så er det ikke besøk før neste onsdag, så blir det liksom ikke det samme å ta det da.

- Tone

Her problematiseres igjen at barna må vente på tidspunkt for kontakt satt av fengselet, og at de rigide restriksjonene ikke gir barn mulighet til å plukke opp telefonen og ringe forelderen. Det gjør at barn som ønsker å snakke med forelderen sin spontant, kanskje for å dele gode nyheter eller i behov for trøst eller omsorg, ikke får det. Et tidligere vist sitat fra intervju viser

hvordan denne utilgjengeligheten kan tære på: «*Hun blir veldig sliten av sånt som 'Jeg har lyst til å vise pappa- nei, han er ikke her'. Og 'Pappa!' Nei, han er ikke der*» (Nina). Denne problematikken er også utpekt i tidligere forskning (Sharratt, 2014). Den manglende fleksibiliteten kan da gi et argument om at foreldrefengslingen kan innebære svekket omsorg og støtte til barnet (Smith og Gampell, 2011) – en alvorlig «pain». Barnet kan oppleve å sårt trenge forelderen, men at kontakt der og da ikke er mulig. Telefonkontakt har i utgangspunktet fordeler ved at man kan få delt hverdagslige ting og holdt seg oppdatert på hverandres liv imellom eller uten besøk (Lanskey mfl., 2016). Problemet er at noe av potensialet forsvinner når det kun er forelderen som kan ringe fra fengselet, ikke motsatt, og når telefonbruk som oftest er strengt regulert (Sharratt, 2014). Barna blir pent nødt til å vente på neste avtalte tid, eller til forelderen får ringt dem. En dansk studie viste hvordan det tæret på ei jente å vite at faren alltid ringte i 19-tiden – men ikke hvilken dag. Det medførte at hun hver kveld når klokken nærmet seg 19 ble opphengt i om han kom til å ringe (Oldrup mfl., 2016, s. 38). Videre vil når forelderen ringer ikke alltid være et tidspunkt som passer barnet, eller hvor det er i humør til å prate. Et eksempel fra en britisk studie beskriver dette godt: «(she) no longer ran to the phone but instead sighed when she had to interrupt her activity to talk with her mum» (Minson, 2019, s. 528). Det samme viste den danske studien, med frustrasjon over å eksempelvis bli ringt midt i måltider (Oldrup mfl., 2016).

En konsekvens av dette kan være at naturligheten i familier og relasjoner, og hvordan de kan leve som familie blir oppbrutt og forstyrret. Mange foreldre og barn kommuniserer ikke vanligvis primært på denne måten, på organisert og begrenset tid. Flere fortalte i intervjuer at de få mulighetene for kontakt gjør at mange tenker at besøket må være noe hyggelig, og ikke prioriterer å snakke om vanskelige ting. «*Er det for eksempel er et problem på skolen, så tar de gjerne ikke opp det under besøk. De venter, eller mammaen forholder seg bare til det selv, alene, fordi de vil ikke bruke opp besøks- eller telefontiden på det*» (Helen). Flere mente at dette gjør noe med kvaliteten på kontakten mellom barn og innsatt forelder.

Det er jo forskjellig, men hvis du sitter på høysikkerhet kan du vel få besøk i to timer, en gang i uka på et lite rom. Hvis du er skikkelig heldig så kan du få bruke besøkshus som noen av de har. [...] Og om du får permisjon, så får du to og et halvt døgn pluss reisetid hvis du har barn. Du får jo ikke fulgt opp aktiviteter, skole. Hver gang du møter dem blir det på en måte en fest de timene dere har sammen, men det er jo ikke det som er hverdagen. Det blir ikke den kvaliteten når det er så lite.

Slik tvinger fengselsstraffen familiers kommunikasjon og samvær inn i korte tidsperioder, der frekvens og varighet er bestemt av institusjonen – enda et ledd i «direct pains» og «secondary prisonization», når deres familieliv kontrolleres og interaksjon og relasjoner formes deretter (Comfort, 2008; Minson, 2019). Kotova (2019) peker på at innsatte og deres familier, særlig under lengre straffesoninger, frarøves familietid som innebærer både de små hverdagslige tingene, og større aktiviteter og hendelser i livet. Selv om fengselet gjør en innsats ved å for eksempel arrangere familiedag, noe en fagperson i intervjuer til oppgaven trakk frem som svært positivt, eller om barn får snakke med forelderen oftere, vil ikke det nødvendigvis kunne bøte for deres families tapte tid og innhold. Som vi nettopp så treffer ikke disse mulighetene alle familier - det er ikke sikkert at de vil oppleve den samme *kvaliteten* på kontakten de kan ha under soning. Kotova (2019) understreker at det kan ha å gjøre med fengselsforholdene, og for eksempel mangel på privatliv. Slik kan hvordan familier fungerer sammen endres av straffens kontroll. I FFPs undersøkelse (Hamsund og Sandvik, 2009) svarte hele 84% av de deltagende voksne pårørende at de savnet større anledning til å diskutere hverdagsproblemer med den innsatte. Dette kan typisk handle om deres barn. Dersom foreldre som soner under slike forhold over lengre tid ikke får tid til å følge opp barna og utøve rollen som forelder med alt det innebærer av å være der for barnet, gi omsorg og også sette grenser i hverdagen, kan det få ytterligere konsekvenser for deres relasjon og for barnets oppvekst. Forelderen blir en man møter i korte stunder og har det hyggelig med. At de har det hyggelig er vel og bra, men det er ikke alt barn trenger en forelder til. Straffens strenge restriksjoner for kontakt kan slik frarøve barn en viktig del av det å ha en tilgjengelig forelder og omsorgsperson. Det er i så fall alvorlige konsekvenser, som potensielt vil kunne bli «chronic pains» med varige konsekvenser. Det går nærmere inn på i neste kapittel 6.4.5. Samtidig viste et funn fra en familie der far sonet på lavere sikkerhet med mer frihet til kontakt, at kontakten *kan* tilpasses deres familieliv og -tid, og inneholde mer velkjent form og innhold:

For de gjør det sånn at han ringer henne mens mor har kveldsstell med lillesøster. Sånn som de naturlig gjør det i sin familie, ikke sant, en tar den lille og en tar den store. Så har de funnet en god løsning på det. Og jeg ser hvor mye det betyr at det skjer ofte.

Her er forholdet lavere sikkerhetsnivå med mindre regulering av kontakten avgjørende faktor i det som gir større frihet over kontakten og åpner for mer hverdagslig kvalitet og flyt for familier. For dette ble også videosamtaler i intervjuer trukket frem som et positivt bidrag. Da besøk under pandemien i perioder utgikk helt for å holde smitte unna fengslene, ble det åpnet for andre former for kontakt (Hellebust mfl., 2021). Videobesøk ble en alternativ måte for pårørende å få se den innsatte. Det noen fagpersoner hadde observert, var at det hadde gitt mange familier en etterlengtet form for kontakt. Over video, når innsatt og barn kunne se hverandre, men fremdeles befant seg på hver sine arenaer, opplevde noen at man kom hverandre litt nærmere. Barn hadde plutselig anledning til å vise forelderen hva de hadde laget i barnehagen, eller forelderen kunne delta på familiemiddag over skjermen. Også den innsatte kunne vise barna cellen sin eller fellesarealer som barn sjeldent får komme inn og se. Det vil også kunne dempe barns «vicarious pains» som tidligere diskutert, ved å vise og ufarliggjøre forelderens hverdag i fengsel. Det ble påpekt at videobesøkene aldri vil kunne erstatte hva et fysisk møte med forelderen kan gi - men dersom de kan være et *tillegg* til fysiske besøk, som en valgmulighet, vil det kunne være et tilsvarende til kommentarer om fengslenes manglende fleksibilitet. Det vil også mulig kunne forhindre en del dårlig samvittighet hos barn som ikke alltid ønsker å prioritere besøk. Fagpersoner diskuterte hvor positivt slik valgfrihet ville være: «Den lørdagen er det fotballcup, kan vi ikke da snakkes på Ipaden. [...] Kanskje det betyr å droppe et fysisk besøk av og til, men at det allikevel blir en bedre balanse for familien» (Tone). Ordningen med videobesøk er bestemt videreført som alternativ kontakt.

Videobesøkene ble videre omtalt som et godt alternativ å veksle med for familier som opplevde besøkene som en økonomisk belastning og eller bodde langt unna. Avstand når foreldre blir plassert langt bort gjør at besøkene til fengselet for noen innebærer betydelige utgifter. Samtidig kan den lange avstanden by på praktiske utfordringer. Barn under 15 år må ha følge av voksne for å besøke noen i fengsel (Kriminalomsorgen, 2022b). Lange avstander til avsidesliggende fengsler kan i kombinasjon med besøkstider vanskeliggjøre voksnes muligheter til å følge barna. Slik blir plasseringen av den innsatte og fengslenes beliggenhet også faktorer i det rigide straffesystemets kontroll over muligheter for besøk og kontakt, og for straffens innvirkning på de pårørendes liv.

Videre ga intervjuer eksempler på fengselets uforutsigbart i utøvelsen av sin makt. Et eksempel var at innsatte kan havne på isolasjonscelle. Det innebærer at retten til besøk under den tiden bortfaller. Da formidles i utgangspunktet ikke hva som har skjedd til familiene: «De får

ikke beskjed om at pappa er i isolasjon. Hvis han for eksempel har utøvd vold i fengselet og blir satt i isolasjon i tre dager, og det skal være besøk om to dager, da blir beskjedene bare at 'beklager, besøket utgår'» (Helen). Selv om isolasjonsbruk kan være nødvendig, og at forelderen kan antas å ha skyld i situasjonen, ser man fengselets kontroll over de pårørende. På Oslo fengsels nettside (2022) oppgis et forbehold om at «Besøket kan avlyses dersom spesielle forhold oppstår (uroligheter i anstalten, innsatte er ikke i stand til å motta besøk, e.l.)». Fengselet har den fulle kontrollen over pårørendes forhold til forelderen – og informasjonen de får. Den manglende informeringen om slike avgjørelser er blant det Comfort (2008) nevner i sin studie av «secondary prisonization». Hun skriver at fengselets tilbakehold av informasjon om plutselige avgjørelser er en form for maktutøvelse som fratrar de pårørende autonomi ved at de ikke gis anledning til å forstå, forutsi eller påvirke forhold som angår dem. Det kan oppleves som å ikke være verdig en forklaring på det som for dem er en viktig beslutning. Slik er fengselets makt og tidvise uforutsigbarhet en del av «direct pains» barna må forholde seg til.

Datamaterialet har altså vist at mange barn (men ikke alle) ønsker kontakt med sine foreldre i fengsel. Denne kontakten medfører imidlertid at de utsettes for «direct pains» gjennom fengselsstraffens kontroll og regulering. Hva slags kontakt, hvor mye og når styres av fengselet, som dermed styrer de pårørendes familieliv. Det fører til en form for kontroll også av deres eget liv på utsiden av muren. På samme måte som innsatte under soningen må forholde seg til straffemaktens regler og rutiner for kontakt med verden på utsiden av fengselet, blir det gjeldende for deres barns kontakt med innsiden. Besøkene og telefonsamtalene kan ikke erstatte et ansikt ved frokostbordet og alle hverdagsdetaljene for barn og familier som er vant med å være sammen ubegrenset (Murray mfl., 2014). Men alternativet til kontakten, og kontrollen, er å ikke se forelderen i det hele tatt. Derfor aksepterer pårørende situasjonen, selv om den innebærer «pains». Samtidig minner jeg om at noen barn ikke ønsker eller skal ha kontakt med forelderen, og at fengselets kontaktbegrensninger heller er til lettelse for disse barna.

6.4.5 Forelder-barn-relasjonen

Restriksjonene for kontakt og hvordan de former familielivet under soning kan gjøre at straffen får innvirkning på forholdet mellom foreldre og barn. På spørsmål i intervjuer om det for barn og foreldre med en god relasjon er mulig å bevare denne under soning med begrenset kontakt, kom litt ulike svar. Fagperson Stig var tydelig på at «*Nei, det er det ikke. Det er altfor lite. Det sier seg selv*». Hans begrunnelse var at begrensningene forhindrer kvalitet på

kontakten. Det kan, som diskutert, føre til at barn ikke opplever forelderen som en forelder i en tradisjonell rolle, men mer som en de treffer og har det hyggelig med iblant – og «*det er jo ikke det som er hverdagen*» (Stig). For barn som opplever å få sitt forhold til forelderen svekket, kan dette ses som en «direct pain» av straffesystemets kontroll. Særlig over tid ved soning av lengre dommer er det grunn til å tro at barna og relasjonen kan preges mer permanent. Da kan man snakke om «chronic pains». I teorikapittelet så vi at Minson (2019) påsto at fengslets regulering av barns relasjon til sin forelder er en del av deres «secondary prisonization». Separasjonen og kontaktbegrensningene endrer deres forhold radikalt, og straffen får slik kraftig innvirkning også på barnas liv.

Samtidig hadde en fagperson en litt annen refleksjon rundt spørsmålet om relasjoner kan bevares under begrenset kontakt, da hun fortalte om en gutt med en far som sonet en lang dom.

Kommer an på hvem du spør. Hvis du spør far, så sier han nei. Han mener det er altfor sjeldent. Spør du mor, så synes hun det er litt for ofte. Spør du gutten så sier han at alt er greit. Jeg tenker jo at hva slags relasjon er det du skal ha? Hvor tett relasjon trenger du å ha til pappaen din, eller hvor mye ønsker du. De kjenner hverandre jo godt, og det er mye kontakt utenom samværene i fengsel og, med video- og telefonsamtaler. Det er ganske hyppig kontakt mellom dem, hvis jeg tar de som eksempel. Men jeg har jo også to barn som treffer mammaen sin to ganger i måneden. Hun har en veldig lang dom. Og der og tenker jeg hva slags relasjon skal dere ha, ikke sant. Jeg tror at mammaen har et synspunkt, pappaen et annet og de ungene dras og trekkes litt i hva som er greit.

- Mona

Her ses kontakt, familie og forelder-barn-relasjon fra en litt annen vinkling. Mona er ikke uenig i at det kan være vanskelig å ha en nær relasjon, men stiller heller spørsmål til hvorvidt det skal være målet. Hvilken type relasjon skal man etterstrebe å ha, når foreldre havner i fengsel med lengre dommer, og ikke vil kunne være normalt til stede i barns liv på mange år? Og ikke minst, hvilken relasjon ønsker og trenger barna. Der omsorgen under lengre soning blir overtatt og sørget for av noen andre, er det for noen realitet at forelderen får en annen rolle og at familien blir noe litt annerledes – og at det kan være greit. For de fleste foreldre i fengsel kommer en tid der de er ferdig sonet og skal tilbake til samfunnet og sine barn. Men i mellomtiden skal også barnet leve sitt liv. Jeg minner om at noen opplever det som slitsomt å sjonglere sine «to liv», og at det ikke for alle barn er til deres beste å ha så mye som mulig

kontakt med forelderen i fengsel. Kanskje er løsningen for noen å akseptere at det er flere måter å være forelder (fra fengsel) på, og at andre alternativer kan være bedre for barnet når situasjonen har blitt som den har blitt. Straffen vil fremdeles for barna kunne oppleves som årsaken til deres «pains», uten at det må bety at de skal ha så mye kontakt som mulig.

Hva slags relasjon foreldre og barn har i forkant av straffen vil være en faktor. I det tidligere nevnte sitatet om fengselsstraffen som «all about pain», nevnes deriblant «the wrench of restricted contact in the context of often fragile relationships, of human failings and struggles» (Liebling, 1999, s. 165). For noen av familiene og barna som gjennomgår foreldrefengsling er dette treffende. Noen strever mer enn andre med å ha et godt og stabilt forhold. Inspirert av Lieblings sitat vil en fengselssoning med begrenset kontakt gi de allerede sårbare relasjonene en ytterligere påkjenning. Det blir kanskje for noen mer enn de har forutsetninger for å tåle. Videre skal vi ikke glemme at noen barn har innsatte foreldre med store sammensatte utfordringer. Noen har heller ikke når de er ute av fengselet en tradisjonell og sentral omsorgsrolle i barnets liv. Det er «human failings and struggles» som kan ha mye å si for familier og hva det betyr at en forelder havner i fengsel. Det er svært ulike utgangspunkt – ingen familier og barn er like.

Samtidig var fagpersoners oppfatning som nevnt at de fleste barn under soning ønsker å se forelderen og bevare en form for positiv relasjon. Noen lykkes også med dette. Et eksempel om ei tidligere omtalt jente som hadde fått sin far overført til en enhet med lavere sikkerhetsnivå, viste hva lettere restriksjoner kan gjøre. Han hadde nå fått tilgang på egen mobiltelefon, og kunne nå ringe flere ganger om dagen og i større grad selv styre kontakten. Jenta fortalte begeistret hvordan «*Pappa ringer meg hver dag altså, og vi bare skravler, og det skjer hver kveld!*» (Nina). Fagpersonen var tydelig på hvor mye det betydde at de fikk snakke jevnlig. Det fremsto som en viktig måte for jenta å få ha faren til stede i sitt liv, noe hun hadde savnet under den tidligere høysikkerhetssoningen med større begrensninger. På spørsmål om dette viste at det kan være vanskelig å bevare en positiv forelder-barn-relasjon når restriksjonene er mange, men at det kan være mulig dersom man får ha tilstrekkelig med kontakt, svarte Nina at «*Ja, det kan absolutt være mulig*». Dermed ser vi at hyppig kontakt under soningen kan være en positiv faktor i det å bevare ønsket relasjon. Det kan ses som enda en «mediator» under fengselsforhold, som gjør at «pains» påført av straffen og forelderens fravær ikke oppleves like store som de kunne gjort for barnet.

Alle disse funnene om forelder-barn-relasjon under soning og betydningen av kontakt støttes av eksisterende litteratur. Nyere forskningsbidrag har pekt på at foreldrefengsling kan forstyrre og ha negative og permanente konsekvenser for relasjonen mellom barn og forelder (Oldrup, 2019; Minson, 2019). Det er godt dokumentert at separasjon ved soning kan bryte ned forelder-barn-relasjoner, og frata barn mulighet for støtte og omsorg fra forelderen. Ved lite eller ingen kontakt kan barn begynne å se forelderen annerledes, som en fremmed. Det kan gi permanent brutte relasjoner (Smith og Gampell, 2011; Smith, 2014). I tillegg til betydningen av familiers individuelle relasjoner forut for soningen (Lanskey mfl., 2016), har forskere funnet at fengselets regulering og begrenning av kontakt, sammen med økonomiske aspekter, fungerer som hindre for muligheter for å bevare forelder-barn-relasjonen. Det gjelder også forholdene under og settingen for besøket (Sharratt, 2014; Oldrup, 2019). Slik funn fra datamaterialet tidligere viste, kan det vanskeliggjøre normalt samvær. Samtidig har flere funnet at hyppig kontakt er anbefalt for barn og foreldre som ønsker å opprettholde en relasjon under soning. Nok kontakt gjennom besøk og telefonsamtaler kan bidra til å motvirke disse virkningene av fengselets restriksjoner på relasjoner, og slik fungere beskyttende mot separasjonen og dens «pains» (Lösel mfl., 2012; Lanskey mfl., 2016). Det stemmer med eksempelet om jenta i sitatet over som fikk snakke med pappa hver dag. Konklusjonen i en britisk studie var at «contact supported the father-child relationship through the facilitation of familiar interactions (physical comfort, emotional support, discipline, guidance) even if in a limited and altered form» (Lanskey mfl., 2016, s. 43). Selv om det uansett vil være noe særegent med kontakten med en forelder i fengsel, og selv om den må gjennomføres på bestemte måter hvor barn må forholde seg til fengselet, handler det om å utnytte mulighetene man har for å opprettholde kontakt og unngå et brudd.

Vi ser altså at en virkning av restriksjoner for kontakt og besøk under soning er at barn opplever samme begrensninger som den innsatte forelderen, og kan få relasjonen dem imellom svekket. Men familieforhold og fengselsstraff er komplekst, og igjen avhenger dette av deres situasjon og relasjon. For noen vil mye jevn kontakt kunne dempe smertene soningen produserer, mens for andre er det ikke sikkert at så mye kontakt som mulig er løsningen. Uansett vil begrenset og annerledes kontakt og endrede relasjoner under soning kunne gi en problemstilling når straffen er over og tiden *etter* soning begynner.

6.5 Etter soning

6.5.1 En ny usikker tid

Og jeg sier at nå når han skal komme hjem med fotlenke, så kan det være at det maset kommer til å øke. For nå er han hjemme. Og kanskje det at hun får vondt i magen, bæsjer på seg eller våkner på nettene kan forverre seg. Fordi hun ikke stoler helt på at pappa skal være hjemme.

- Nina

For innsatte og deres pårørende familie kommer før eller siden en tid for løslatelse. Prosessen mot løslatelse kan gå trinnvis med overføringer til lavere sikkerhetsnivåer og stadig mer tilgang på permisjoner, men for mange markerer løslatelsen en endelig avslutning på en vanskelig periode. Dette høres positivt ut – endelig er soningen og dens utfordringer over. Det er nok også hvordan mange forventningsfulle familier og barn tenker om å få forelderen hjem igjen. Men det er ikke gitt at overgangen til etter soning blir enkel. Tidligere så vi at tiden før soning kan være preget av usikkerhet rundt det som skal skje. For mange begynner en ny slik periode etter soning. Funnene i datamaterialet viste at etter løslatelse kan utfordringene knyttet til straffen vedvare, eller nye kan oppstå. Forelderens retur kan oppleves positivt, men samtidig innebære urolighet for hvordan det skal gå og hvorvidt det vil vare. Sitatet over viser at barn til og med kan reagere med fysiske plager på omvendingen og usikkerheten, slik de også gjorde ved overgang til soning.

6.5.2 Forventninger og bekymringer

I intervjuene kom det frem at en del familier beskriver for ansatte å ha forventninger til løslatelsen av forelderen. Det var ikke uvanlig at den idealiseres og anses som et skille for når ting skal gå tilbake til normalen og ordne seg etter en tung tid. At barn som har opplevd foreldrens fravær som vanskelig gleder seg til han eller hun skal komme hjem er ikke vanskelig å forstå. Også andre i familien og forelderen selv kan ha lett for å tenke at problemene vil opphøre ved slutt på soningen.

Jeg opplever at veldig mange idealiserer dette og sier at 'Bare jeg kommer hjem. Bare jeg kommer hjem, så skal alt bli bra.' Og de hjemme sier 'Ja, bare du kommer hjem. Det skal bli bra', ikke sant. Men hvordan blir dette egentlig, uten nettverk og fast jobb

og kanskje med noen soningsskader også. Og hvordan er det for barna å få hjem en pappa som har vært fraværende i så lang tid.

- Mona

Kanskje husker man også tiden før soningen som mer uproblematisk enn den var (Smith og Gampell, 2011), som bidrar til at forventningene ikke blir helt realistiske. Et annet utsagn i intervju var at det ofte er noe ulike forventninger til løslatelse hos pårørende og den innsatte selv. De pårørende har kanskje savnet den ansvarlige omsorgspersonen som endelig skal hjem og være tilgjengelig etter soning, mens den innsatte ser frem til frihet og det å endelig kunne gjøre som han eller hun vil igjen. Da vil nok ikke alle parter få sine ønsker innfridd. Faglitteratur har beskrevet dette skillet mellom forventninger og realitet: «many prisoners and their families have great expectations about the release – expectations that are generally far from met. [...] it is often found that both children and parents become very disappointed when the imprisoned parent is released» (Smith og Gampell, 2011, s. 113).

For andre er forventningene til løslatelse mindre positive. I intervjuene kom det frem at barn også kan være nervøse, urolige og til og med grue seg til forelderen igjen skal bli en del av hverdagen. Det kan imidlertid oppleves som noe man ikke skal snakke om.

Mange gleder seg til løslatelse, men noen gruer seg også litt, eller er litt spent og bekymret. Men man snakker stort sett om det at man gleder seg, det skal bli så fint at pappa kommer hjem. Men så er man kanskje litt usikker på hvordan dette skal bli. Kanskje er det ikke første gangen pappa har vært i fengsel, man har uro for at det skal skje igjen. Så det er nok ganske mange tanker som er i den enden av dette forløpet og. [...] Og så skal man på en måte bare være glad, for nå er det over.

- Hege

Urolighet for det som skal skje fremover i en ny og annerledes fase kan minne om følelsene barn opplevde før soning. Det finnes en bekymring for hvordan det skal gå med forelderen, eller kanskje seg selv. Også dette blir en form for «vicarious pain» som intensiveres mot løslatelse. Fremdeles skal man ikke glemme at forelderens soning ikke bare er negativ for alle barn. For de som kunne oppleve straffen som en lettelse og en pause fra bekymringene for forelderen i dens turbulente liv, kan løslatelse bety at bekymringene og «vicarious pains» gjenoppstår. For dem kan straffens ende bety slutten på den midlertidige tryggheten i at forelderen i alle fall hadde tak over hodet eller levde rusfri. At forelderens løslatelse kan innebære

at bekymringer gjenoppstår trekkes også frem i en tidligere studie (Lanskey mfl., 2016). Der gis et eksempel om en gutt som unngikk fysisk kontakt med far etter løslatelse, fordi han ikke ønsket å se han full. Uten fengselets kontroll kan noen foreldre falle tilbake til usunne vaner eller avhengigheter. Slik kan løslatelse gi noen barn bekymringer som handler om andre utfordringer hos forelderen.

Funn fra en undersøkelse (Souza mfl., 2015) av innsatte og deres partners forventninger før løslatelse, og faktiske erfaringer etter løslatelse, bekrefter bekymringer blant pårørende. Der var pårørende generelt mer skeptiske enn innsatte – og hadde noe høyere sammenheng mellom forventninger og faktiske erfaringer. Det kan vitne om en annen bekymring for det som venter etter soning hos de pårørende, enn hos innsatte selv. Forventningene hadde også tydelig sammenheng med situasjonen før soning. Der det på forhånd hadde vært utfordringer som med arbeidsledighet, tidligere soning eller rus og alkohol var forventningene til løslatelse lavere hos begge parter. I studiens originalrapport (Lösel mfl., 2012) ble også parenes barn intervjuet. Der kom det frem at majoriteten av barna så frem til forelderens løslatelse, og brukte store ord om hvor bra det ville bli: «Everyone will be happy in my family», «(It will be) back to normal» (Lösel mfl., 2012, s. 98). Samtidig viste noen eldre barn større grad av skepsis til og bevissthet rundt at det ville kunne innebære utfordringer.

Løslatelsen kan også trigge bekymringer og urolighet hos barna av andre grunner enn urolighet for hvordan det skal gå med forelderen. For de som ikke ønsket kontakt med forelderen under soningen av ulike grunner, også der barna har opplevd å selv være utsatt for lovbrudd fra forelderen, kan løslatelsen gi stor urolighet for egen del. Fagpersoner kommenterte at hvilke minner barna har og hva de har vært vitne til og opplevd naturligvis vil forme hva de føler om at forelderen kommer hjem. Eksempelvis kan de oppleve utrygghet rundt om forelderen vil komme til å oppsøke dem. Redsel for forelderens løslatelse og å eventuelt måtte se forelderen igjen ble funnet hos flere barn i en amerikansk studie (Shlafer og Poehlmann, 2010, s. 403). Ut ifra intervjuer og totalen av gjennomgått forskning virker dette imidlertid heldigvis ikke å være den vanligste erfaringen blant barn. Men det er like viktig at noen har det slik.

6.5.3 Endringer i relasjoner og familiedynamikk

Så hvordan blir det når forelderen kommer hjem? Som vi har sett er familier og deres relasjoner ulike, og kontakt opprettholdes i ulik grad under soning. Sammenhengen mellom dette og

situasjonen etter soning ble av flere kommentert i intervju. Cathrine fortalte at hvordan foreldre og barn fungerer etter soning avhenger av kontakten under soning og hvilke forutsetninger de har hatt for familieliv underveis. På samme måte som relasjon og kontakt før soning får betydning for relasjon og kontakt under soning, får det som skjer under soning betydning for situasjonen etter soning. Mange har forsøkt å opprettholde kontakt etter beste evne, men det vil fremdeles være sannsynlig at soningen, som vi har sett, har skapt en forandring i deres forhold (Lanskey mfl., 2016). Dersom forandringene, eller skadene, har blitt for store og ikke lar seg reparere etter soning, kan foreldrestraffen ha gitt barna «chronic» vedvarende smerte gjennom permanent skade på familieliv- og relasjoner. Både mine funn og forskning viser at familier til tross for (begrenset) kontakt underveis, kan slite med å finne ut av rollene sine og det å skulle være en familie igjen etter soning. Fengselsoppholdet kan ha forandret forelderen, men også barna og deres hverdag kan ha endret seg. Eksempelvis fant en britisk studie at det kunne oppstå konflikt når foreldre kom hjem og forholdt seg til barna etter den alderen de var da soningen begynte, men som ikke lenger var passende (Smith, 2014).

Overgangen fra å utøve familieliv innenfor fengselets murer til å være en familie som (eventuelt) bor sammen igjen kan by på utfordringer (Condry og Smith, 2018). Noen foreldre har kanskje aldri vært veldig til stede, kan ha sonet i flere år av barnets oppvekst, eller opplever overgangen som krevende. Tidligere innsatte Stig fortalte hvordan han etter løslatelse måtte lære å være en forelder på utsiden. Han beskrev et helt annet tempo i hverdagen, enn hva som hadde vært fra innsiden. Dette, og utsagnet om at besøkene i fengsel blir som «en fest» og ikke tillater mer hverdagslig form for forelder-barn-interaksjon, kan gjøre det vanskelig for barn og foreldre etter soning. I sitt intervju fortalte Siv om en erfaring fra tidligere arbeid med familier etter soning, der barn og tidligere innsatte hadde vært på tur over flere dager. En av disse hadde sonet en lang dom gjennom nesten hele sin tenåringsdatters liv. De hadde hatt svært begrensede muligheter for kontakt, men fremdeles hatt kontakt hele veien. I løpet av denne turen fikk han oppleve en typisk tenåringsdatters oppførsel og motvilje til å høre på en forelders beskjeder, og uttalte selv å for aller første gang ha «blitt litt lei» av datteren.

Og det var egentlig utrolig fint sagt. Her har du altså en ungdom, og så er det første gangen du kjenner på den følelsen alle foreldre kan kjenne på, at nå ble det litt nok, kan du ikke bare høre etter, ikke sant. Men han har ikke hatt disse episodene med henne, fordi hun har bare vært inne på besøk i fengselet hvor det bare er kos og fint å

se hverandre igjen, god stemning med begrenset tid, sånn at han aldri hadde rukket å bli lei av henne.

- Siv

Sitatet viser likevel det som kan ses som en fremgang i relasjonen, ved at far og datter faktisk får tilbragt nok tid sammen til å gjøre seg slike erfaringer etter soning. Det kan tyde på at noen skadede relasjoner kan gjenoppbygges. Samtidig var flere fagpersoner opptatt av hvordan forelderens tilnærming til sin rolle etter soning kan oppleves for barna. Ifølge Cathrine kunne det både være slik at forelderen etter å ha kommet hjem «lusket» rundt i gangene og ikke visste helt hvor den skulle gjøre av seg, eller at den kom hjem med en formening om at nå er jeg tilbake og da skal alt være som det var - «*men det går jo ikke, fordi livet har blitt levd mens man har vært inne til soning*». For barn kan det oppleves krevende at forelderen kommer hjem og skal ta denne rollen. Særlig det å sette grenser for barnet var tema som utfordrende hos flere:

Særlig hvis du har sonet i flere år, så har rollen din som forelder blitt litt fylt mens du har vært borte, noen har tatt over dine ansvarsoppgaver. Og hvis du har barn som nå har blitt ungdommer, så har de i større grad sine egne meninger nå, og så skal du bare komme her og bestemme ting. Du har vært fraværende i årevis - du er til og med kriminell. Og du skal komme her og fortelle hva man ikke får lov til. Den må du lenger ut på landet med.

- Hege

For noen barn og foreldre er det altså ikke enkelt å tilpasse seg den nye situasjonen og familiedynamikken etter soning, etter endringene og smertene straffen og forelderens fravær har ført til. Innholdet i sitatet er overens med funn fra et tidligere forskningsbidrag: «When the father, who has been a ‘nice uncle’ for five years who played Monopoly and ate cake with them in the prison, now comes and demands that you put away your dolls and you must go to bed, can be difficult for children to relate to» (Smith, 2014, s. 197).

Både i egne sitater og her pekes tiden ut som en faktor i straffens innvirkning. Som vi har vært inne på kan soningens lengde gi svært ulike opplevelser. Jo lenger forelderen har vært borte, jo flere forandringer kan ha skjedd i barnas liv, og jo større avstand kan ha vært skapt i deres relasjon. For noen blir forholdet så skadet at barna ikke ønsker å bo sammen med forelderen etter løslatelse. Det vil altså kunne følge særlige utfordringer med langtidssoning (Minson,

2019). Kotova (2019) kaller tid for en mulig ekstra «pain of imprisonment» for pårørende partnere. Det samme kan tenkes om stadig gjentakende soning av kortere straffer. Da vil risikoen for «chronic pains» av straffen kunne være høyere.

Samtidig ble det i intervjuer fortalt om andre som i større grad lykkes i å finne ut av det å være en familie igjen etter soning. Ifølge Cathrine krever det god kontakt og en åpenhet hele veien under prosessen med straffen, som også videreføres etter soning: «*Nå er soningen ferdig, vi skal tilbake, vi må bare finne ut hvem vi er nå'. Men alle er liksom innstilt på det. Og da opplever jeg vel ofte at de finner ut av det, fordi de er forberedt på at sånn skal vi ha det. Dette er dem vi er*». Som allerede nevnt flere ganger vil kontakt underveis spille en stor rolle her. Forskning har beskrevet viktigheten av kontakt under soningen for å forberede barn på forelderens returnering (Lanskey mfl., 2016). Slik kan det være mulig å bevare, og etter soning gå tilbake til det man kjente fra før. Mer om det under avsnitt 6.5.5.

6.5.4 Skjør tillit og sår som må gro

For noen barn blir overgangen vanskelig på grunn av usikkerhet. Som sagt vil noen ha bekymringer for hvordan det skal gå med forelderen. Det kan ifølge fagpersoner handle om vanskelighet for tillit, og å tørre å tro på at soning og straff tilhører fortiden. En del barn har vanskelig for å stole på at løslatelsen og den nye fasen kommer til å vare. For yngre barn kunne dette henge sammen med evner til å forstå alle forandringene, og det kreves tilvenning for å i det hele tatt kunne forstå at det vil vare – slik det innledende sitatet for denne delen viste. Det vises også i et annet sitat:

Hennes hverdag har blitt snudd opp ned på hodet. Pappa forsvant, og for henne var det litt sånn over natten, og han ble borte lenge. Så hun har ikke forutsetninger til å forstå at det kommer til å vare. Hun har den usikkerheten med seg om han kommer til å forsvinne igjen.

- Nina

I et annet tilfelle fra intervju var det eldre søsken som hadde de største vanskelighetene med en mors hjemkomst etter lang tid: «*Den eldste sønnen reagerte. For han er eldre og husker episoder hvor hun har vært ruset rundt han. Så han trengte mer tid på å kunne stole på henne igjen*» (Helen). Hun fortsatte: «*Jeg tror at jo eldre du er, jo dypere sitter de episodene i*

sinnnet. Og så kommer det an på hvor voldsomt det har vært». Hva barna har levd med i forbindelse med lovbrudd og tiden før straffen, og deres alder og minner av dette, kan slik forme opplevelsen av å få forelderen hjem og tillit i tiden etter soning. Noen opplever også å fremdeles være såret av situasjonen forelderen satt dem i. «Ja, det er en del sår. Skuffelsen. Og noen er også litt sånn 'Ja, vi vet jo ikke hvor lenge du er her denne gangen'» (Cathrine).

Manglende tillit og vonde følelser rundt handlingene og straffen kan slik gi barn «vicarious pains», også etter endt soning. All smerte forsvinner ikke automatisk fordi forelderen kommer hjem – for noen er det snakk om sår som må gro, og tillit som må gjenoppbygges. For noen har det som har skjedd endret deres syn på forelderen, til å preges av negative følelser (Lanskey mfl., 2016). Kanskje går det seg til med tiden, men datamaterialet viste at følelsene, dersom de ikke adresseres, også kan vedvare.

Det som skjedde mellom far og sønn etter det siste fengselsoppholdet, da den gutten skulle se pappaen sin igjen, var at pappaen møtte gutten helt vanlig. Han latet egentlig som om ingen ting hadde skjedd, han blåste situasjonen litt vekk. Og for den gutten har det skapt noe i deres relasjon. Han er så sint på pappaen sin, fordi i hans verden er det sånn at når man har gjort noe galt, kan man komme i fengsel. Og når man har gjort noe galt, skal man si unnskyld. Men det har ikke pappa gjort, så da er han sint på pappa. Og så er han nervøs for at det kan skje igjen.

- Nina

Noen barn kan ha behov for «et oppgjør» etter det vonde som har vært, og trenger å bli sett i den smerten de har blitt påført som følge av forelderens handlinger. Også i en tidligere studie finnes et sitat om dette fra et barn: «She hasn't asked me how it's affected me. I think she's just happy to be out and to see me. I think she just wants to get past that and like try to mend bridges and stuff instead of trying to ask me how I felt and go over the emotions again» (Minson, 2019, s. 529). Foreldre som er ferdige med å sone en fengselsstraff har kanskje mest lyst til å gå videre og se fremover. Flere fagpersoner kommenterte at de ikke alltid forstår at barnet kan trenge mer tid på å gå videre. Dersom barn ikke gis anledning til dette, kan resultatet være at de bærer med seg smerten av brutt tillit og sår som ikke får gro. Det blir i så tilfelle en vedvarende «chronic» smerte som kan bli sittende i og forme barnet og deres relasjon. Dette kan også gjelde de barna som ikke får vite sannheten om straffen. Hvordan blir det da når mamma eller pappa kommer tilbake? Som vist tidligere vil mange ha plukket opp mer enn foreldrene

tror. Disse barna kan tenkes å oppleve enda mer usikkerhet og særlig svekket tillit til at det ikke skal skje igjen. De er klar over at de holdes utenfor, men vet kanskje ikke fra hva. Da kan også fantasien løpe løpsk på smertefullt vis, som vist tidligere. Det kan skape redsel for å gå glipp av om noe skulle foregå igjen.

Barn som kjenner til straffen har også «grunn» til svekket tillit og til å tvile på forelderen etter soning. Flere har opplevd tilbakefall før. Da kan det omtrent oppleves som et spørsmål om tid før forelderen forsvinner igjen. Stig fortalte om «*det at (tilliten) hele tiden blir brutt, at forelderen blir borte. [...] Det tar tid å bygge opp en tillit, som i mitt tilfelle ble brutt fire ganger på like mange år, ikke sant*». Han beskrev videre hvordan det kan gi reaksjoner eller spesiell atferd hos barna: «*De vil jo teste deg, for å se om du blir. Det har begge de to gjort, de har testet meg mye for å se om jeg blir, eller om jeg blir borte igjen*» (Stig). Da blir det tydelig at barn kan være fullt klar over at dette ikke nødvendigvis vil gå på skinner, og at barna opplever «vicarious pain».

Andre har vanskelig for å stole på forelderen fordi de er klar over at han eller hun har et problem. Cathrine fortalte at det ofte er mye usikkerhet og skjør tillit hos barna og familien ved tilfeller av rusavhengighet: «*Nesten som man står med urinprøveglasset når du kommer inn døra. Og det er jo heller ikke bra*». Det er altså noen barn som har en forståelse av at forelderen har utfordringer, og nærmest forventer tilbakefall og ny straff. Da er det tydelig at den manglende tilliten til forelderen tærer på familien, og at tiden etter soning kan bli svært usikker og tung. Her kan man igjen trekke en sammenlikning til tiden før soning, som ble omtalt som en usikker venteperiode. På liknende vis går pårørende som opplever dette og «venter» på når forelderen skal gå på en ny smell.

6.5.5 Svar til forventninger og bekymringer

Hvordan det faktisk går med foreldrene og barna etter soning vil ha betydning for hvor varig («chronic») innvirkning straffen får. Det vil som alt annet variere. For noen familier blir det mulig å gå tilbake til å være en fungerende familie etter soning, og optimistiske forventninger innfris. I et intervju ble det gjort en refleksjon av hva som virker å kjennetegne familier som oftest får til dette:

Jeg opplever jo ofte at de familiene som går tilbake til «kjernefamilien», og der hvor ting er fremme i lyset og avklart, der er det ofte faktisk veldig ryddig. [...] Og det er

ikke flest av dem, men for de som er i den kategorien, så er det ofte avklart. Selv om det blir utfordringer underveis, men de er kanskje bedre på å snakke om det.

- Cathrine

Løslatelsen kan altså, om enn med litt tid til tilvenning, bli en fin opplevelse og faktisk markere slutten på en vond periode for familier og for barna. Cathrine trekker frem stabil familiesituasjon og åpenhet som positive faktorer. Samtidig vil dette ha en åpenbar sammenheng med hvordan det går med forelderen etter soning – spesielt spørsmålet om ny kriminalitet eller ikke. Fagpersoner beskrev flere familier der bakgrunn for straffen var lovbrudd som økonomisk underslag eller en ulykke, men hvor det ikke fantes tilhørighet til et negativt miljø eller nevneverdige utfordringer på andre områder. Slike tilfeller ble omtalt som ofte mer optimistiske for at kriminalitet ikke vil gjentas, og dermed med grunnlag for å kunne gå videre etter soning. Det understreker igjen de individuelle forholdene ved foreldrefengslingen. Denne utfordringen er Cara Jardine (2018) klar over. Hun påpeker viktigheten av å også se mer marginaliserte familier med større sammensetninger av utfordringer. Også synspunktene til familier som ikke passer inn i et «white, middle-class framework» må bli hørt i diskusjonen om innsatte og deres familiers behov (Jardine, 2018, s. 1).

Dessverre opplever også en del barn at bekymringene de hadde til løslatelse blir realitet – eller at de optimistiske forventningene resulterer i skuffelse. Fagpersoner fortalte som nevnt at flere barn allerede hadde vært gjennom flere runder med soning. For noen av barna som opplever sin første foreldrestraff, er det heller ikke deres siste. Utfra ren statistikk for tilbakefall og det man vet om utfordringer mange møter etter endt soning, vil alle tidligere innsatte kunne plasseres i kategori som risikogruppe for gjentatt straff (Smith og Gampell, 2011). Det er også kjent at fengselsstraffen for mange fører med seg også andre utfordringer som kan gjøre det vanskelig å komme tilbake til samfunnet. Reduserte muligheter i jobbmarkedet er blant det som kan bidra til at tidligere innsatte faller tilbake til kriminalitet (Smith, 2014). Det kan også gjelde de tilfellene fagpersonen over nevnte som mer optimistiske. Likevel gjelder selvfølgelig ikke tilbakefall alle, og en del av barna vil heldigvis kun oppleve den ene soningen. Det behøver imidlertid ikke bety at de er fri for frykten for at det skal skje igjen.

Men det er ikke bare hvorvidt forelderen holder seg borte fra ny kriminalitet som avgjør om tiden etter soning står til barnas forventninger. Som nevnt tidligere fortalte fagpersoner at innsatte og pårørende kan ha ulike forventninger til løslatelse, og at det kan gjøre at realiteten blir

skuffende for noen. I studien der vi så at mange barn gledet seg til soningens slutt (Lösel mfl., 2012), vises dette. Gleden handlet om å kunne gå tilbake til hverdagen med forelderen til stede - det å ha pappa med på fotballkamp eller gjøre morsomme ting sammen. Dette ble innfridd for noen. Samtidig var det andre som opplevde å føle seg glemt og oversett av forelderen etter løslatelse, da den omtrent ikke var hjemme eller tilgjengelig. Selv om det er fint at forelderen ikke lenger er i fengsel, er det ikke sikkert at det blir helt som barnet hadde ønsket etter soning. Smith (2014) problematiserer også at noen få innsatte kun klarer å være foreldre under soningens stabile forhold. Ved løslatelse og returnering til et kaotisk liv, med andre muligheter og fristelser, kan de glemme eller ignorere sine barn. Da vil naturligvis tiden etter kontakt under soning bli en skuffelse for barna.

6.5.6 Å ønske kontakt til tross for skuffelser

Til tross for det vi har sett om svekket relasjon under soning, at mange barn har opplevd skuffelser, og også er redde for at det skal skje igjen, mente fagpersoner at barn er lojale og har lett for å tilgi foreldrene eller likevel ønske å ha dem i sin hverdag etter soning. En ga noen refleksjoner rundt at kontakt for de rundt kan virke som noe som bare vil føre til nye skuffelser og uro - men kan være veldig viktig for barn. Hun fortalte om en familie der barna bodde hos mor, mens far var ustabil når det gjaldt å ruse seg og med lang historikk inn og ut av fengsel. «Og da skjønner jeg jo at hun som mor synes det er vanskelig å slippe han inn igjen. (Men) barna vil gjerne ha kontakt med han» (Siv). Videre utdypet hun mer generelt om dette:

For du har foreldre som prøver så godt de kan å holde hverdagen sammen for seg og sine. Og så er det et uromoment at far er plassert i fengsel. Og en dag sier kanskje barnet at 'Jeg vil på besøk til pappa'. Og så tenker du som mor at det blir jo bare rør, og det har du kanskje rett i og. Men så er det et så sterkt ønske hos barnet ditt. [...]
For du er jo en del av begge foreldrene dine. Og da å ikke skulle tåle den ene, det er jo ganske tøft. Så jeg tror det er mange barn som strever litt med det. De vet at de kommer fra to. Og halve meg er pappa, men jeg liker ikke pappa, eller jeg synes han bare gjør dumme ting. Så følelsesmessig er det ganske komplisert for et barn som vokser opp. Derfor skjønner jeg godt at de har lyst til å prøve, selv om de kanskje blir skuffet. Og så plutselig er kanskje situasjonen annerledes, som gjør at man kan møte pappa på en mye bedre måte enn før også. Så det er ingen ting som er absolutt, verken i ene eller andre retningen.

Dette tas også opp i en forskningsartikkel (Shlafer og Poehlmann, 2010), der barns omsorgspersoner opplevde det som vanskelig å stå på sidelinjen og observere at barn gang på gang ble skuffet, uten å gripe inn og beskytte dem mot dette. Noen valgte derfor å forhindre kontakt. Dette kan være et vanskelig dilemma. Sitatet viser hvor viktig det kan oppleves for barn å ha begge foreldrene i livet sitt. Igjen dukker de ambivalente, motstridende følelsene opp – man synes at pappa gjør dumme ting, men man ønsker likevel å ha han der. Og i det risikerer barna gjennom sin tilknytning og ønske om å beholde denne, å bli skuffet igjen. Det er kjernen i de «vicarious pains» som barn av innsatte lever med. Fordi de har en forelder som av og til gjør dumme ting og må sone straff for det, trekkes de selv inn i forelderens uoversiktlige liv og medfølgende smerter. Noen er klar over dette, men er likevel lojale og gir nye sjanser. Dessverre opplever noen av disse å få sin tillit brutt og å gå gjentatte ganger gjennom den smertefulle prosessen foreldrestraff. På den måten kan det oppleves som en evigvarende sirkel av «chronic pains». Samtidig ligger det i det siste sitatets avsluttende setninger at endring også er mulig, og noen familier og barn kommer seg sammen gjennom og videre fra straffen.

Uansett ser vi nok en gang at barn også etter soning fortsetter å følge forelderens straffeprosess, og oppleve dens innvirkninger og smerter. Forventninger og bekymringer gjør at løslatelse for mange innebærer en ny usikker tid, og overgangen til en hverdag og familieliv sammen kan være vanskelig. Særlig er det for noen vanskelig å stole på at foreldereren kommer til å bli. I likhet med for den straffede kan altså det å skulle gå tilbake til en hverdag og et familieliv etter en fengselsstraff være en utfordring for barn – for noen større enn andre.

Til slutt vil jeg nevne et sitat fra fagperson Tone: «Så er det litt viktig å tenke på at det er noen familier som faktisk opplever at foreldereren blir utvist etter soning. Og da begynner for mange den verste fasen ved løslatelse». Dette er et viktig poeng. For disse barna kan tiden etter soning innebære noe enda vanskeligere. Dessverre er det ikke tilstrekkelig datamateriale eller plass til å diskutere dette i dybden, men det er en viktig bemerkning om noen barns realitet.

7 Oppsummering og avsluttende diskusjoner

Her vil oppgavens funn oppsummeres, før det forsøkes å gi et svar på oppgavens problemstilling og hva man utfra funnene kan konkludere med. I tillegg gis det noen videre avsluttende diskusjoner der oppsummeringen og konklusjonen ses i lys av en større betydning om hva det betyr å utsette uskyldige barn for den for dem potensielt smertefulle foreldrestraffen. Da diskuteres også om man burde tenke noe annerledes, med refleksjoner om å inkludere barns rettsfølelse, fokus på støtte til barna, og fotlenkesoning som alternativ foreldrestraff. Så gis den introduserte diskusjonen om en teoretisk begrensning for når straffen ikke bare er negativ.

7.1 Den smertefulle prosessen oppsummert

Oppgavens analysekapittel har med erfaringene fagpersoner har delt forsøkt å svare på hvordan barn opplever foreldrefengsling, og hvilken innvirkning den har på deres liv. Ved å vise dette gjennom en inndeling i straffeprosessens faser, svares det også på underproblemstillingene om hvordan barna opplever tiden før, under og etter soning – som en smertefull prosess. Her gis en oppsummering av alle funnene som er gjennomgått og sammen svarer på dette.

Pågrepelse og varetektsfengsling er ikke en del av foreldrestraffen, men kan oppleves som en akutt og sjokkerende livsforandring for barn. Strenge regler eller forbud mot kontakt og manglende informasjon i begynnelsen kan gjøre dette enda vanskeligere. Å vente på avgjørelse i en forelders rettssak kan gi barn angst og usikkerhet. Også beskjeden om utfallet kan gi sterke reaksjoner og bekymringer for fremtiden og forelderen. Det kan fortsette å utspille seg i tiden frem mot soning, hvor man kan bli gående å vente i usikkerhet om når forelderen faktisk blir innkalt til soning. I disse fasene følger barna den samme usikkerheten forelderen selv opplever. Samtidig kan barn oppleve egne utfordringer med å forstå. Mange opplever motstridende følelser; de er såret, sinte og forvirret, men fremdeles glad i forelderen. Noen har enkle forestillinger om kriminalitet og straff som gjør det vanskelig å se mening eller rettferdighet i det som skjer.

Under en forelders straffesoning opplever mange barn fysiske og psykiske reaksjoner og plager. Fysisk kan være hode- og magesmerter og søvn- og spisevansker. Psykisk er alt fra vonde og såre følelser som tristhet, sinne, sorg, skam og bekymring for forelderen, til opplevd eller innbilt stigmatisering. Disse plagene kan gi barn synlig endring i og utfordringer med atferd,

som urolighet eller utmattelse, og utagering. Også dette likner det innsatte kan oppleve med straffen. Særlig dersom barn opplever dette over tid vil foreldrestraffen ha alvorlig innvirkning på pårørende barn.

For mange (men ikke alle) barn er kontakten de kan ha med den innsatte forelderen viktig. Denne er regulert og kontrollert av fengselet, og gir barn et møte med straffesystemet. Selv om barn er glad for å treffe forelderen, kan begrensningene og settingen oppleves vanskelig. Noen opplever det som direkte ubehagelig eller skummelt: fengslenes kontrolltiltak kan være skremmende, og besøksforholdene er ikke alltid tilrettelagt godt nok for barn. Det kan påvirke opplevelsen av besøket, og barn og innsattes familieliv. En annen utfordring er at kontakten må foregå på fengselets premisser. Å forholde seg til disse gjør at straffen får innvirkning på barn også i deres eget liv. Fengselets rutiner og lite fleksible besøks- og telefontider blir styrende for pårørendes hverdag. Det kan bli altoppslukende, eller det kan oppleves som vanskelig å sjonglere livene på innsiden og utsiden av muren – og kan føre til at man velger bort kontakt. Andre opplever kontakt gjennom fastsatte avtaler som unaturlig, eller savner foreldrens tilgjengelighet utover disse. Den begrensede kontakten gjør at mange familier da prioriterer å ha det hyggelig. Slik kan hverdagspreget og kvaliteten på kontakten forsvinne, og hvordan familier fungerer kan forandres. En konsekvens av det kan være svekket forelder-barnrelasjon. Hyppigere kontakt mellom barn og innsatt forelder ved soning med færre restriksjoner er vurdert å kunne beskytte familiene og barna mot slike skader på familieforhold. Samtidig kan det reflekteres rundt hvorvidt det alltid er barnets beste å etterstrebe så mye kontakt som mulig med en innsatt forelder som ikke vil kunne være fullt ut til stede for dem. Uansett opplever barn som ønsker kontakt med egen forelder å få denne friheten innskrenket og sitt familieliv kontrollert, og kan risikere at relasjoner og familie endres under soningen. Igjen har straffen liknende virkning for barn som for den faktisk straffedømte forelderen.

Etter at forelderen løslatelses kommer det som for mange barn er en ny usikker tid. Mange har håpefulle forventninger til tiden etter soning, mens andre er mer bekymret. Overgangen kan også bli vanskelig der soningen har medført endringer i relasjoner og familiedynamikk. Noen har ikke vært så mye sammen på lenge, og kan reagere på forelderens tilbakekomst. Det kan handle om sår som må gro, eller skjør tillit til at forelderen ikke skal utsette dem for det samme igjen. Noen vil dessverre nettopp måtte oppleve foreldrestraff igjen senere. Disse barna kan oppleve store og gjentatte skuffelser. Likevel er mange barn lojale og gir forelderen

flere sjanser, fordi viktigheten av en relasjon er så stor. For andre blir heldigvis straffen et engangstilfelle, hvor foreldre og barn også klarer å finne ut av det å gå videre etter soning.

En viktig del av funnene, som presentert tidlig i analysen, er hvor individuell opplevelsen av straffen og dens innvirkning på barna kan være, og at det vil avhenge av mange faktorer. Disse er utpekt som barnets alder og modenhet, forhold ved straffen, lovbruddet som er begått og fengselet det sones i. Det vil for eksempel medføre ulike soningslengder og restriksjoner. Også viktigheten av barn og foreldres relasjon før soning og familiens sammensetning og situasjon har betydning. Særlig om det hos foreldre finnes andre utfordringer enn straff, som rusavhengighet. I denne individualiteten ligger en annen viktig presisering: at foreldrestraff ikke alltid oppleves bare negativt. For eksempel i tilfeller med rusavhengighet og ustabilitet kan fengsel oppleves som et sted forelderen er trygg. For andre barn er forholdet til forelderen eller dens nærvær skadelig, og fjerningen av forelderen av den grunn ikke bare negativt. Videre er hva barnet faktisk får vite eller ikke vite om situasjonen helt avgjørende for opplevelsen. Alle disse forholdene som er med på å forme barnas opplevelser og foreldrestraffens innvirkninger er gjennom analysen adressert og påpekt, for å vise hvordan de kan få betydning. Å si noe oppsummerende og generelt om dette er ikke enkelt. Det enkleste svaret er at hvordan barn opplever foreldrefengsling og hvordan den påvirker dem må ses ut ifra alle gjeldende forhold i deres liv og situasjon.

Totalen av alle disse funnene er det jeg kaller en smertefull prosess.

7.2 Konklusjon: Opplevelsen av foreldrefengsling og dens innvirkning

Hva har alle disse funnene lært oss? Noen konkluderende ord kan sies om det jeg på tvers av foreldrefengslingens faser og inndelinger, ser som de overordnede funnene av *opplevelsen* av foreldrefengsling og dens *innvirkning* på barns liv.

7.2.1 Opplevelsen av fengslingen

Gjennom en forelders fengselsstraff opplever barn overordnet en rekke smertefulle reaksjoner og følelser, «vicarious pains», rundt det som skjer med forelderen og hva det betyr. Det handler om psykiske og fysiske belastninger, og for noen utagering eller endring i atferd. Enkelt sagt handler det om å ha det vondt og vanskelig. Alle disse smertene er «vicarious». De

kommer av barnas tilknytning til forelderen som straffes, mer indirekte som reaksjoner på hva det innebærer for forelderen og eller dem selv. Barnas opplevelse av straffen og i hvilken grad de opplever disse reaksjonene vil avhenge av faktorer som lovbruddets alvorlighet og straffens lengde, individuelle forhold hos barnet, forelderen og deres relasjon. Det gjør at straffen ikke for alle bare er en vond belastning. Men også disse barnas situasjon vil kunne være fylt av smerter – det er bare ikke fengselsstraffen i seg selv eller alene som er kilden.

En del av de vanskelige følelsene barna opplever kan handle om deres evner til å forstå det som foregår. Det kan gi ytterligere «vicarious pains» som ambivalente følelser hvor man sliter med det forelderen har gjort, men fremdeles er glad i den, eller følelser av urettferdighet for egen situasjon. Viktige faktorer i barns evner til å forstå, og dermed opplevelse av straffen, er alder og modenhet, men også hva de blir fortalt om situasjonen. Hemmelighold kan gi ytterligere vanskeligheter, særlig fordi barn ofte uansett får med seg mer enn mange foreldre tror.

7.2.2 Fengslingens innvirkning

Så opplever barn andre «direct pains», som direkte knyttes til møtet med fengselet og innvirkningen det får på deres liv. Under det fysiske besøket på innsiden av fengselet utsettes de pårørende barna for kontroll for å kunne se forelderen. Det kan oppleves vanskelig. Men også selve reguleringen av kontakten gjør at barn i sitt eget liv på utsiden av fengselet blir styrt av dets rutiner. Slik får straffen innvirkning på og kontroll over barns liv. Graden av dette kan blant annet påvirkes av forhold ved forelderens straff, som soningens lengde og sikkerhetsnivå, som vil henge sammen med restriksjoner for kontakt og forhold for besøk.

Straffens kontroll får også innvirkning på barnas familieliv og -relasjoner. Gjennom fengslets regulering av innsattes muligheter og premisser for kontakt under soning, kontrollerer de også kontakten barn kan ha med sine foreldre, og hele deres familieliv. Familiers kontakt tvinges inn i former, innhold og tidsperioder utenfor barnas kontroll. Det er en annen form for «direct pains», som kan påvirke kontaktens kvalitet og tilfredsstillelse, og slik relasjonene mellom foreldre og barn. Også dette vil påvirkes av forhold ved fengselet og straffen, som sikkerhetsnivå og regulering av kontakt deretter. Her vil også familiesituasjon og relasjon i forkant av straffen ha betydning. Noen barn skal eller ønsker ikke kontakt med sin fengslede forelder, og straffens kontroll over forelderen vil heller ikke ha slik negativ innvirkning på deres liv.

Det teoretiske perspektivet «referred pains» har bidratt til å vise hvordan barnas opplevelser av smerter kan være umiddelbare og intense «acute pains», og deretter avta ved tilpasning eller ferdig sonet dom. Men de kan også bli vedvarende og «chronic pains», og prege hvordan de har det over lang tid. Det samme gjelder straffens innvirkning på deres liv og familieliv: situasjonen kan gå seg til, men man kan også risikere vedvarende skader ved lang tids soning eller dersom innvirkningen på familien blir permanent. Gjennom distinksjonen av «vicarious» og «direct pains», har det vist hvordan det indirekte er barnas emosjonelle tilknytning til forelderen, og direkte kontakt med og hvordan de selv kontrolleres av straffen som gjør foreldrefengslingen smertefull.

Dette er konklusjonen på problemstillingen og dens to elementer om opplevelse og innvirkning. De henger også tett sammen og er ikke tydelig atskilte. Sammen utgjør de foreldrefengsling. Slik er fengselsstraffen «all about pain» for både foreldre og barn – som på mange måter gjennomgår en liknende prosess. Selvfølgelig er det store forskjeller, men det er også stor forskjell på det å være en straffedømt innsatt og et uskyldig barn.

7.3 En større betydning

At fengselsstraff rammer mange pårørende barn på negativt vis, er nå tydelig. Men hva bidrar en oppgave og analyse av dette med? Formålet med denne oppgaven har vært å løfte frem et poeng og en oversett gruppe i Norge, og vise hvordan de faktisk kan oppleve sin situasjon. Dette er viktig kunnskap, særlig for å kunne møte og hjelpe de barna det gjelder. Samtidig kan man diskutere en «større» betydning av dette. Hva betyr det at straff som påføres voksne mennesker som har brutt loven, også beviselig går hardt og smertefullt ut over uskyldige barn?

Funn om pårørende barns opplevelser og deres utilsiktede konsekvenser av foreldrefengsling er vanskelige å forene med tanker og konsepter om rettferdighet og straff. Dette har også forskere stilt spørsmålsteget ved. Blant annet har Roger Shaw uttalt at rettssystemet, som baseres på prinsippet om å frifinne de uskyldige og straffe de skyldige, ikke kan akseptere at man ved å fengsle en mor eller far muligens straffer det uskyldige barnet mer enn den kriminelle forelderen (Chui, 2010). Han mener at hele grunnlaget for rettferdighet og straff kollapser når man gjentatte ganger identifiserer pårørende barn av innsatte som lider mer enn det faktiske offeret for lovbruddet (Condry og Smith, 2018). Når foreldre dømmes til fengselsstraff tas det ikke høyde for menneskelig avhengighet og relasjoner (Lanskey mfl., 2018). Rachel Condry mener

alene (2018) og sammen med Anna Kotova og Shona Minson (2016) at de pårørende ikke opplever «social justice». De skriver at «we cannot deliver criminal justice without attending to problems of social justice» (Condry, Kotova og Minson, 2016, s. 622). Med «social justice», eller «injustice» som pårørende utsettes for, mener de sosial urettferdighet. Det begås en urett mot de pårørende, ikke nødvendigvis etter loven, men i samfunnsmessig henseende. Barna påføres institusjonell dominans og undertrykkelse som en konsekvens av sine foreldres handlinger og straff. Deres konsekvenser må ses som mer enn bare et biprodukt av straffeprosessen, og deres opplevelser må tas på alvor og adresseres som et spørsmål om deres selvstendige rettigheter.

Disse påstandene gjør at man fra et straffeperspektiv kan reise spørsmål om fengselsstraffens alvorlighetsgrad er undervurdert (Lanskey mfl., 2018). Det utfordrer også prinsipper om proporsjonalitet: dersom du gjør noe ulovlig, kan du straffes. Men hva så når barn helt uskyldig rammes av straff? Det fremstår hverken proporsjonalt eller rettferdig. Noen mener at straffepolitikken kan ses som *for* smertefull når straffen skader de som ikke er ment å rammes (Haney, 2006). Andre påstår at noen av disse smertene er uunngåelige, men at man burde etterstrebe å forhindre de mer vedvarende skadene (Murray mfl., 2014). Danske Rikke Fuglsang Olsen (2013, s. 15-16) anvender Nils Christies konsept om at et samfunns straffenivå og smertene straffen påfører er normativt, og ikke større enn samfunnet selv, eller de som styrer, har bestemt at er passende. Christie mener hver og en bør stille seg spørsmålet om dette er akseptabelt. Olsen trekker dette til foreldrefengsling, hvor de pårørende barnas situasjon også er et resultat av de samme bestemmelsene og verdiene. Hun mener at det derfor er viktig å undersøke og opplyse om de større konsekvensene av fengselsstraff også for innsattes barn, slik at hver og en, og samfunnet som en helhet, kan vurdere om helheten av smertene straffen påfører er akseptable.

Spørsmål om rettferdighet kan også oppstå hos pårørende barn selv. I analysen ble det nevnt ei jente som opplevde et sinne mot politiet som fratok henne faren, og urettferdighet rundt at hans straff også rammet henne: «*De er slemme med meg når de putter pappaen min i fengsel*». Hun er ikke alene om å føle det slik. Smith (2014; 2018) er opptatt av pårørendes opplevelse av strafferetten og autoriteter som noe som i stedet for å være der for deres beskyttelse, blir den som påfører smerten, og deres «fiende». Slik risikerer de å oppleve en opp-ned strafferett, «snudd på hodet», og en ekskludering og fremmedgjøring fra resten av samfunnet som heier på straff og å slå ned på lovbrøyttere – straffen og smertene de aksepterer som et passende

nivå. Det vil blant en hel samfunnsgruppe av pårørende kunne skape både frykt for og mistillit til staten og straffemakten.

Oppgaven har med sine funn tydelig vist at mange barn gjennomgår en smertefull prosess med foreldres straff. Noen mener altså at dette gjør fengselsstraffen ikke strafferettslig ansvarlig eller sosialt rettferdig, eller ikke proporsjonal og *for* smertefull. Andre peker på at det har konsekvenser for barns opplevelse av strafferettsstaten og ekskludering fra storsamfunnet. Åpenbart har mange barn vondt av foreldrefengsling. Samtidig kan man ikke unnlate å straffe personer for sine handlinger, kun fordi de er foreldre. Bruk av fengselsstraff vil ikke plutselig ta slutt. Kan det bety at man er nødt til å tenke annerledes, eller snu fokuset? Hva, om noe, kan gjøres for å bedre barnas situasjon?

7.3.1 Å tenke annerledes

Med «å tenke annerledes» mener jeg å rette fokuset til hvordan det kan tas større hensyn til innsattes pårørende barn, og hva som faktisk kan gjøres for dem. For det første: er det mulig å inkludere barnas perspektiv og rettsfølelse i straffesystemet? Smith (2018) diskuterer dette. Han peker på at barns internasjonale menneskerettigheter ikke virker å alltid overholdes for innsattes barn. Disse bør likevel være et utgangspunkt for å analysere strafferettssystemet og hvordan alle dets nivåer av aktører, deriblant politi, domstoler og fengsler, forholder seg til innsattes barn, og hva det innebærer. Det vil på et vis kunne avsløre svake ledd i systemet, og vise hvor de innsattes familier overses og sviktes. Smith viser til en analyse (2018, s. 131) som fant at å overholde innsattes barns rettigheter vil ha konsekvenser for retningslinjer, praksis og standarder for pågrepelse, straffutmåling og soning. Han mener at alle disse områdene må inkorporere et barne- og familieperspektiv. I kapittel 2.5 så vi hvordan hensynet og rettighetene til de pårørende barna i Norge er lovfestet, men det handler altså om å faktisk overholde disse i praksis. Smith nevner også en rekke konkrete områder som trenger endring: innføring av retningslinjer for pågrepelse av foreldre, å fremme alternativer til fengselsstraff, å bedre besøksforhold, fengselsforhold og muligheter for kontakt. Noen av disse forholdene har også vært tema i oppgaven, også uttalt som tiltak som vil kunne bedre barnas situasjon og lette på eller forhindre noen av smertene de opplever.

Også Condry, Kotova og Minson (2016) diskuterer hvordan strafferettssystemet bedre kan ta hensyn til barna. De foreslår at det gjøres ved straffutmåling. Fordi en fengselsstraff bryter

med barns rettigheter rundt familieliv, må domstolen finne sterke begrunnelser for nødvendigheten av straffen. Det bør derfor vurderes straff som ikke sones i fengsel. Forskerne skriver at domstolene i England og Wales har visse muligheter for dette, og viser til andre land som utfører slik praksis. I Sør-Afrika veier domstolene sin oppgave om å straffe lovbrudd opp mot hva det vil innebære for pårørende barn. I en rettssak ble formålet med det uttalt som å «protect the innocent children as much as is reasonably possible in the circumstances from avoidable harm» (Condry, Kotova og Minson, 2016, s. 637). Konsekvensene barna ville lide ble listet opp og vurdert som for store til å gjennomføre en fire år lang fengselsstraff, som ble suspendert. I ettertid har hensynet til barna blitt etablert i sørafrikansk lov og domstol, som har tatt i bruk innovative straffeformer for løsninger som ivaretar hensynet til pårørende barn. Et eksempel er «helgefengsling», der en dømt drapsmann sonet fengselsstraff i helgene, men mandag til fredag gikk fri for å forsørge barna. Forfatterne oppgir at også i Italia har loven tilrettelagt for at kvinner med barn under en bestemt alder soner straff i eget hjem, av samme årsak. I intervju til denne oppgaven uttrykte også en fagperson et ønske om at barnas hensyn inkluderes i strafferetten: «Jeg skulle ønske at man i rettssystemet, allerede fra tingretten kunne si 'OK, du har barn - hvem ivaretar barna?'. Det er drømmescenarioet, å sikre ivaretagelse av barna og pårørendefokuset» (Nina). I tilfeller der fengselsstraff er uunngåelig, peker Condry, Kotova og Minson (2016) blant annet på behov for bedre besøksordninger i fengsel, inkludert familiedager og vurdering av restriksjoner og hyppigere permisjoner for hjemmebesøk.

Hva som er «løsningen» for å bedre utvise hensyn til pårørende innsattes barn i Norge har jeg ingen fasit på. Men jeg vil kort legge frem et par konkrete diskusjoner av fagpersoners meninger som kom frem under intervjuene. Disse temaene er ikke inkludert som faktiske funn om barna i analysen, fordi de i større grad er basert på fagpersoners personlige meninger. Jeg ønsker likevel å inkludere dem her, som en del av diskusjonen om å se et større bilde, og fordi jeg mener det er viktig at også disse erfaringsbaserte meningene når ut.

For det første er det viktig at barn mottar nok støtte når de settes i en posisjon med foreldrestraff. Dette er ikke kritikk til hjelpen som allerede finnes for barna i dag. Det er heller kritikk av et straffesystem uten automatikk for å ivareta barna som er igjen når det fengsler deres foreldre. Innføringen av barneansvarlige i alle fengsler er et bra initiativ, men fagpersoner snakket om et udekket behov, der det mangler system for å fange opp de som trenger hjelp. Det ble fortalt om et overraskende stort behov hos barna for å snakke om sin situasjon, og verdien av å møte noen som har dette som sin ekspertise: «*De sier om meg at, 'hun kan sånn fengsel.*

Og hun møter andre barn også'» (Nina). Det ble også fortalt at barn gjerne sitter og venter på at voksne skal ta initiativ. Særlig poengterte fagpersoner at man i større grad burde møte barn i tiden *før* soning, som ble beskrevet som svært dempende for noen av de negative opplevelsene. Det handler om å forberede, og å ta noe av barns byrder fra skuldrene deres i en vanskelig tid. Det samme gjaldt for løslatelsen, å kunne gå inn i familier og forberede mot og veilede gjennom familieegjenforeningen og tiden etter soning. Så var det et poeng at hjelp til foreldre er hjelp til barn. Å støtte foreldre, men også veilede både innsatt og eventuell gjenværende forelder i hvordan håndtere situasjonen med og for barnet, ble uttalt som den kanskje viktigste hjelpen.

Vi så nettopp at Smith (2018) og Condey, Kotova og Minson (2016) nevnte å fremme alternativer til fengselsstraff av hensyn til de pårørende. I begynnelsen av dette prosjektet var et formål å sammenlikne barns opplevelser av fengselsstraff med barns opplevelser av *annen straff*, særlig med soning i eget hjem med elektronisk kontroll (fotlenke) i tankene. Fotlenkestraffen er også så vidt nevnt i oppgavens analyse. Det er en stadig mer brukt soningsform som kan erstatte hele eller siste del av inntil seks måneders soning i fengsel (Kriminalomsorgen, 2022c). Hvorvidt det kan oppleves som bedre og få mindre negative innvirkninger på barna ble helt kort diskutert i intervjuer, men ga ikke omfattende nok innsyn i erfaringer med barn som opplever dette til å gis mer plass i oppgaven. Det ble i analysekapittelet så vidt nevnt som et ønske om å ha forelderen hjemme under soning, for å slippe separasjonen. En fagperson fortalte også om en samtale med en gutt som hadde spurt: «*Kan du gjøre sånn at pappa får hjemmefengsel?*» «*Tenker du på fotlenke?*» «*Ja, hjemmefengsel! For da kan jeg kose på pappa hver dag*» (Nina). Da ser det ut til å for noen kunne dempe smerter som følger med fengselsstraffen. Samtidig har fotlenkestraffen også strenge restriksjoner, og det ble av fagpersoner nevnt at andre utfordringer kan oppstå ved å gjøre hjemmet til et område for straffegjennomføring, og ved å tvinge familier til å tilbringe all sin tid hjemme sammen. Generelt ble det ansett som noe som kunne være bra for mange – men lite gunstig for mange andre. Helt til slutt ble det også poengtert at forelderen ved dom om fotlenkesoning fremdeles har begått et lovbrudd. «*Det at forelderen din har gjort en straffbar handling, at forelderen din er annerledes enn andre foreldre, at det er noe greier i familien, det kan oppleves belastende for barna uansett straff*» (Tone). Dermed er ikke fotlenkesoning garantert bedre for barn. Det burde undersøkes nærmere i forskning.

Det er ikke oppgavens formål å påstå at foreldre ikke må straffes med fengsel på grunn av innvirkningen det har på deres barn. Snarere har det vært å vise hvordan barn kan oppleve foreldrefengsling, og måtene og områdene de rammes på. Usynlighet er en del av problemet. Om man så ikke kan forhindre barn fra å oppleve foreldrefengsling, kan man ved kunnskap og oppmerksomhet forsøke å bidra til å gjøre noe for de som opplever det.

7.4 Ikke alltid bare negativt – en teoretisk begrensning

Nå vil jeg vende tilbake til argumentet som ble gjort i begynnelsen av oppgavens analysekapittel, om at den individuelle og situasjonsbestemte opplevelsen av foreldrefengsling ikke alltid er bare negativ. Som sagt er dette noe som ofte nevnes som en bemerkning, uten at det går særlig i dybden. Ofte nevnes tilfeller med vold eller andre usunne forhold i hjemmet, også om barn selv har vært utsatt, som situasjoner der fengsling ikke utelukkende er negativt (Smith, 2014). I denne oppgaven har det heller ikke vært *mye* datamateriale om de «positive» opplevelsene med straffen, men særlig har det vært tema at straffen for noen gir en pause fra bekymringer rundt en forelder som sliter, ofte også med rusavhengighet og andre utfordringer i livet. Likevel er det ikke mulig å analysere disse funnene med oppgavens teoretiske perspektiv.

«Referred pains» er et av flere teoretiske perspektiver som er ment å belyse opplevelser av foreldrestraffen og dens innvirkning på pårørende. Det har den også i denne oppgaven lyktes i å gjøre. Men perspektivet kan ikke forklare alle aspekter ved foreldrefengsling. Det tydelig negativt ladde begrepet «pains» i sentrum signaliserer at det er de negative forholdene ved foreldrestraffen som skal forklares. Dermed ekskluderes opplevelsene som ikke stemmer helt overens med dette. For noen er ikke «pain» et beskrivende begrep for straffen i seg selv. For noen av unntakene vist i oppgavens analyse, der straffen demper noen av bekymringene for forelderen, vil kanskje ordet «relief» være mer passende – straffen gir ikke nødvendigvis fryd og glede, men den kan gi en lettelse. Disse kan ikke forklares av eller forsøkes forstås ved hjelp av det teoretiske perspektivet. For andre er det heller ikke så svart-hvitt og enten eller. Det kan være et gråskille eller en kombinasjon av både «pain» og «relief».

Det kan og stilles spørsmål om hvorvidt det i forskningen er et overdrevent fokus på fengselsstraffens negative konsekvenser for pårørende. Det har vært nevnt i oppgaven at mange av barna ifølge fagpersoner lever i familier med ulike sammensetninger av utfordringer. Blant

disse var rus særlig fremtredende. Det gjør at det kan være vanskelig å påstå at det er selve fengselsstraffen som står bak alle lidelser, selv om det har kommet tydelig frem i denne oppgaven at elementer av straffen og soningen er vanskelig for veldig mange. Men det er også nevnt at det for en del går bra etter endt soning. Straffen er ikke totalt ødeleggende for alle familier. I en tidligere henvist forskningsrapport av de samme forfatterne som står bak «referred pains», vises stor variasjon i familiers tid etter straffen. Tilpasning var for mange vanskelig, men ikke umulig. Om det kommenterte de: «Against these findings, previous research may have taken an overly negative and deficit-oriented perspective on the consequences of fathers' imprisonment on children and families. According to our findings, many families found ways of coping with this very difficult life event. We also found key variables that predicted a more or less positive adaptation», og at en «overall message is also that one should not generalise the potential of negative outcomes too much; a nuanced approach is important» (Lösel, 2012, s. 109-110).

Også Comfort (2008) kommer inn på at forskningen ofte fremstiller straffen som utelukkende negativ. Hun kritiserer nyere forsknings klare positiv-negativ-narrativ, og å konkludere med at straffen alene er katalysatoren for problemer og ødeleggelse av familier. Man er nødt til å se hele bildet. Selv viser Comfort til at fengselet både har gode og dårlige funksjoner. Hun peker på kvinnene i sin studies tidvise tvetydighet og ambivalens. De både fordømmer og berømmer fengselssystemet. Dette mener jeg å samsvare med budskapet fra intervjuer med fagpersonene. Noen familier kommer seg, til tross for vanskeligheter, gjennom straffen og klarer å gå videre uten alt for store permanente skader. Mange barn lider også som pårørende til foreldrefengsling, men *også* som pårørende til en større sammensetning av utfordringer. Familiens utgangspunkt er svært ulike, og ikke alt kan skyldes på fengselsstraffen alene. Til tross for at barn opplever foreldrestraff og å besøke forelderen i fengsel som vanskelig, har noen også gode opplevelser og forbinder besøket, møtet med fengselet og det å få se forelderen med noe positivt. Situasjonen kan også tross omstendighetene løses på en god måte, og være en fin opplevelse. Dermed kan foreldrestraffen være mer enn bare svart-svitt negativt eller positivt. Opplevelsene vil være individuelle og situasjonsbestemte, men ikke alltid bare negative.

Med dette menes på ingen måte å forkaste oppgavens funn av foreldrestraffen som en smertefull prosess. De har tydelig vist at de fleste barn opplever foreldrefengsling som noe veldig vanskelig og vondt. Men det er ikke hele historien, for alle. I forskning må nettopp hele historien inkluderes, og teoriene man bruker må tilpasses eller suppleres etter det man faktisk

finner. Ved bruken av teorier som kun tar for seg de negative konsekvensene av straffen, setter man til side en gruppe som opplever noe annet enn majoriteten. Disse barna inngår ikke i det teorien forsøker å belyse og hjelpe oss å forstå. De blir et unntak. Argumentet er derfor at opplevelsene av straffen som ikke alltid bare negativ burde gis større plass, og inkluderes i teoretiske perspektiver, så også de bedre kan forstås.

8 Avslutning

Denne oppgaven har sett på hvordan pårørende barn opplever foreldrefengsling, og hvilken innvirkning den har på deres liv. Gjennom erfaringer fra fagpersoner ansatt i organisasjoner som direkte arbeider med og møter barna, har den vist at straffen potensielt kan være en smertefull prosess som kan begynne allerede før soning, i påvente av den, og likeledes vare utover soningstiden. Gjennom denne prosessen rammes barna ulikt avhengig av familiers situasjoner, relasjoner og andre forhold. Oppgaven har likevel konkludert med noen overordnede funn om hva som kjennetegner mange barns opplevelser og straffens innvirkning.

Barns opplevelser av foreldrefengslingen er i stor grad preget av negative følelser. Tilknytningen til forelderen gjør at barna reagerer på straffen og hva den innebærer. Barna kan reagere med ulike fysiske og psykiske reaksjoner – ofte en blanding av flere, sammensatte ambivalente følelser. Noen reagerer også med utagering eller endret atferd. Disse påkjeningene vil blant annet kunne være tilknyttet oppdagelsen av lovbruddet og straffen og vanskeligheter med å forstå dette, urolighet frem mot soning, bekymring og savn under soning, eller også utfordringer knyttet til tiden etter soning. Når det gjelder foreldrefengslingens innvirkning på barnas liv, viste oppgaven av det å ha kontakt med forelderen under soning, og slik måtte forholde seg til straffesystemet, kan få stor innvirkning på barns hverdag og familieliv. Gjennom å utsettes for fengselets kontroll under besøk, men også utenom ved å akseptere tider og premisser for kontakt, blir de pårørende barna selv gjenstand for straffens kontroll. Kontrollen kan være ubehagelig eller frustrerende, og føre til at barn både under besøk på innsiden av muren, og i eget liv på utsiden blir styrt. I tillegg har fengselet under soning den fulle kontroll over mange familiers tid og liv sammen, og kan slik prege foreldre og barns relasjoner – ofte til det negative.

Samtidig har oppgaven vist at alt dette er svært individuelt og situasjonsbestemt, og at disse overordnede funnene ikke er tilfelle for alle. Det er heller ikke alltid så entydig eller svart-hvitt: for noen barn er ikke foreldrestraffen alene deres eneste utfordring, og den er heller ikke alltid bare negativ. Noen barn lever med andre vanskeligheter og bekymringer som gjør at en foreldrefengsling ikke vil oppleves som eller få den samme innvirkningen som vist over. I den forbindelse er det også gjort en diskusjon av en begrensning blant teoretiske perspektiver som kun tar sikte på å forklare negative konsekvenser av foreldrestraffen, og forskningens overveiende fokus på disse.

I oppgavens avsluttende diskusjoner ble også funnene og konklusjonen forsøkt sett i en større sammenheng. Når barn påføres det mange opplever som en smertefull prosess, som i oppgaven er argumentert for å likne det den straffedømte forelderen selv gjennomgår med sin straff, gir det grunn til å stille spørsmål rundt straff og rettferdighet i samfunnet. Og videre, om vi blir nødt til å tenke annerledes om situasjonen med foreldrestraffen og de pårørende barna. For en diskusjon av dette ble noen refleksjoner fra fagpersoner vist. Det gjaldt anbefalinger for hvordan de pårørende barna bør støttes, og hvorvidt man bør se til alternative straffereaksjoner som soning i eget hjem med elektronisk kontroll. Oppfatningene av dette var, som ellers for det komplekse fenomenet foreldrestraff, varierte og avhengige av den enkelte situasjon.

8.1 Videre forskning

Som vist i denne oppgavens litteraturgjennomgang, finnes det lite vitenskapelig forskning om innsattes pårørende barn i Norge. Det er derfor en sterk anbefaling at flere forskningsstudier gjennomføres. Disse bør inkludere barns perspektiver fortalt av dem selv, slik jeg i denne oppgaven ikke lyktes med. Det kan virke som at det for barn kan oppleves vanskelig å delta i forskning om et slikt sårbart tema. Rekrutteringen og gjennomføringen av intervju med én gutt viser likevel at det er mulig, med større rammer for tid og ressurser enn hva jeg selv hadde. Videre har oppgaven utpekt en teoretisk begrensning og mangel når det kommer til forskning om tilfeller der straffen ikke er utelukkende negativ. Det bør arbeides mot teoretiske perspektiver som kan treffe og inkludere alle former for opplevelser blant barna. Særlig for større innsyn i og mulighet til å forstå mer positive opplevelser av straffen vil det være en fordel å gjennomføre studier med pårørende barn selv. Det samme gjelder for å oppnå mer kunnskap om hvorvidt andre straffereaksjoner for foreldre oppleves annerledes og mulig bedre for barn. Særlig anses soning i eget hjem med elektronisk kontroll som relevant her, ettersom det er en stadig mer brukt soningsform. Avslutningsvis vil jeg trekke frem barn som opplever foreldres utvisning etter endt soning. Dette er ikke en formell straff, men noe som antakelig rammer en del barn like hardt, om ikke hardere, enn fengselsstraffen. Jeg mener det også vil være hensiktsmessig å forske på barns opplevelse og innvirkning av en slik bestemmelse.

Antall ord: 41 854.

Litteraturliste

- Aiello, B.L. og McCorkel, J.A. (2018) “‘It will crush you like a bug’: Maternal incarceration, secondary prisonization, and children’s visitation”, *Punishment and Society*, 20(3), s. 351–374. DOI: 10.1177/1462474517697295.
- Barneombudet (2010) *Fengslet familie. Erfaringer fra å ha en forelder i fengsel*. Oslo: Barneombudet. Hentet fra: <https://www.barneombudet.no/uploads/documents/Publikasjoner/Fagrappporter/Fengslet-familie.pdf> (Lest: 10.03.2022).
- Bendiksen, L.R.L. og Haugli, T. (2018) *Sentrale emner i barneretten*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bergem, A.K. (2018) *Når barn er pårørende*. Oslo: Gyldendal.
- Chui, W. H. (2010) ‘Pains of imprisonment’: narratives of the women partners and children of the incarcerated, *Child & Family Social Work*, 15, s. 196-205. doi:10.1111/j.1365-2206.2009.00659.x.
- Clemmer, D. (1958) *The Prison community*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Comfort, M. (2003) In the Tube at San Quentin. The “Secondary Prisonization” of Women Visiting Inmates, *Journal of Contemporary Ethnography*, 32(1), s. 77-107. DOI: 10.1177/0891241602238939.
- Comfort, M. (2008) *Doing Time Together: Love and Family in the Shadow of Prison*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Condry, R. (2018) Prisoners’ Families and the Problem of Social Justice, i Condry, R. og Smith, P.S. (red.) *Prisons, punishment, and the family: towards a new sociology of punishment?* Oxford: Oxford University Press, s. 27-41.
- Condry, R., Kotova, A. og Minson, S. (2016) Social injustice and collateral damage: The families and children of prisoners, i Jewkes, Y., Bennett, J. og Crewe, B. (red.), *Handbook on Prisons*, 2. utg. Routledge, s. 622-640. DOI: 10.4324_9781315797779-41.

- Condry, R. og Smith, P.S. (2018) The Sociology of Punishment and the Effects of Imprisonment on Families, i Condry, R. og Smith, P.S. (red.) *Prisons, punishment, and the family: towards a new sociology of punishment?* Oxford: Oxford University Press, s. 1-24.
- Condry, R. og Smith, P.S. (2019) A Holistic Approach to Prisoner's Families – From Arrest to Release, i Hutton, M. og Moran, D. (red.) *The Palgrave Handbook of prison and the Family*, Palgrave Macmillan, s. 99-118. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-12744-2>.
- Egge, M. (2004) *De skjulte straffede*. Oslo: Redd Barna.
- Ekern, L. (2007) *De skjulte straffede*. Tilgjengelig fra: <https://forskning.no/barn-og-ungdom-partner-forskningsetikk/de-skjulte-straffede/993920> (Hentet: 24.01.2022)
- For Fangers Pårørende Trøndelag, Kriminalomsorgen region nord og Trondheim kommune (2021) *Det er ingen som sier noe til meg*. Konferanse om barn som pårørende til innsatte og straffedømte. [Konferanse] Tilgjengelig fra: <https://www.youtube.com/watch?v=8sJq6cF4EHo> (Hentet 17.03.2021).
- For Fangers Pårørende (u.å) Ofte stilte spørsmål. Tilgjengelig fra: <https://ffp.no/ofte-stilte-sporsmal/> (Hentet: 16.05.2022).
- Forskrift om straffegjennomføring. *Forskrift 22. februar 2002 nr. 183 til lov om straffegjennomføring*.
- Granja, R. (2016) Beyond prison walls: The experiences of prisoners' relatives and meanings associated with imprisonment, *Probation Journal* 2016, 63(3), s. 273–292. DOI: 10.1177/0264550516648394.
- Granja, R., da Cunha, M.I.P. og Machado, H. (2015) Mothering From Prison and Ideologies of Intensive Parenting: Enacting Vulnerable Resistance, *Journal of Family Issues*, 36(9), s. 1212–1232. DOI: 10.1177/0192513X14533541.
- Hamsund, H. og Sandvik, A.B. (2009) *Sammendrag av rapport: Helse og livskvalitet blant fangers pårørende. En undersøkelse av Foreningen for Fangers Pårørende (FFP)*. Tilgjengelig fra: <https://ffp.no/wp-content/uploads/2021/01/FFP-Sammendrag-Helse-og-livskvalitet-blant-fangers-parorende.pdf> (Hentet: 25.01.2022).

- Hamsund, H. og Sandvik, A.B. (2021) *Utenfor muren - en håndbok for deg som er pårørende*. 2. utg. Oslo: For Fangers Pårørende.
- Haney, (2006) *Reforming Punishment: Psychological Limits to the Pains of Imprisonment*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11382-000>.
- Hansen, G.V. (2006) *Pappa i fengsel: en evalueringsrapport*. Halden: Høgskolen i Østfold. Tilgjengelig fra: <https://hiof.brage.unit.no/hiof-xmlui/bitstream/handle/11250/148528/hefte1-06.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Hentet: 3.11.2021).
- Hansen, G.V. (2016) Pappaopplæring i fengsel – økt kompetanse for farsrollen? *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 13(3), s. 232-241. DOI: 10.18261/issn.1504-3010-2016-03-06.
- Hansen, G.V., Arvesen, P.A. og Tonholm, T. (2013) Pappa i Fengsel – hvordan ivaretas familien?, *Norges barnevern*, 90(4), s. 184-195. <https://doi.org/10.18261/ISSN1891-1838-2013-04-02>.
- Haugen, H. Ø. og Skilbrei, M. (2021) *Håndbok i forskningsetikk og databehandling*. Fagbokforlaget.
- Haugland, B.S.M., Ytterhus, B. og Dyregrov, K. (2012) *Barn som pårørende*. Oslo: Abstrakt.
- Hellebust, M., mfl. (2021) *Lengst inne i fengselet - Kvinnelige innsatte med behov for helsehjelp*. Rapport. Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo. Tilgjengelig fra: https://www.ldo.no/globalassets/ldo_2019/bilder-til-nye-nettsider/rapporter/lengst-inne-i-fengselet.pdf (Hentet: 23.03.2022).
- Hennink, M., Hutter, I. og Bailey, A. (2020) *Qualitative Research Methods* (2. utg.). SAGE Publications.
- Jardine, C. (2018) Constructing and maintaining family in the context of imprisonment, *The British Journal of Criminology*, 58(1), s. 114–31. doi:10.1093/bjc/azx005.
- Kotova, A. (2019) ‘Time ... lost time’: Exploring how partners of long-term prisoners experience the temporal pains of imprisonment, *Time & Society*, 28(2), s. 478–498. DOI: 10.1177/0961463X18763688.

- Kriminalomsorgen (2018) *Kriminalomsorgens årsrapport*. Tilgjengelig fra: <https://www.kriminalomsorgen.no/statistikk-og-noekkeltall.237902.no.html> (Hentet 12.09.2022).
- Kriminalomsorgen (2022a) *Agder fengsel, Froland avdeling*. Tilgjengelig fra: <https://www.kriminalomsorgen.no/agder-fengsel-froland-avdeling.6331562-237612.html> (Hentet: 14.06.2022).
- Kriminalomsorgen (2022b) *Besøk, telefon og post*. Tilgjengelig fra: <https://www.kriminalomsorgen.no/besok-telefoni-og-post.518709.no.html> (14.04.2022).
- Kriminalomsorgen (2022c) *Fotlenkje – elektronisk kontroll*. Tilgjengelig fra: <https://www.kriminalomsorgen.no/fotlenke-elektronisk-kontroll.535886.no.html> (Hentet: 15.08.2022).
- Kriminalomsorgen (2022d) *Nøkkeltall fra kriminalomsorgen*. Tilgjengelig fra: <https://www.kriminalomsorgen.no/noekkeltall-fra-kriminalomsorgen.6399908-516313.html> (Hentet: 15.05.2022).
- Kriminalomsorgsdirektoratet (2015) *Retningslinjer for funksjon som barneansvarlig i kriminalomsorgen*. Rundskriv 4. Kriminalomsorgsdirektoratet.
- Kvale, S. og Brinkmann, S. (2015) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lanskey, C., Lösel, F., Markson, L. og Souza, K. (2016) Children's contact with their imprisoned fathers and the father-child relationship following release, *Families, Relationships and Societies*, 5(1), s. 43–58.
<http://dx.doi.org/10.1332/204674314X14037881746154>.
- Lanskey, C., Lösel, F., Markson, L. og Souza, K. (2018) Prisoners' Families, Penal Power, and the Referred Pains of Imprisonment, i Smith, P.S. og Condry, R. (red.) *Prisons, Punishment, and the Family: Towards a New Sociology of Punishment?* Oxford: Oxford University Press, s. 181-195.
- Laursen, J., Mjåland, K. og Crewe, B. (2020) It's like a sentence before the sentence'— exploring the pains and possibilities of waiting for imprisonment, *British Journal of Criminology*, 60(2), s. 363–381. doi:10.1093/bjc/azz042.
- Liebling, A. (1999). Doing Research in Prison. *Theoretical criminology*, 3(2), pp.147–173.

- Lösel, F., Pugh, G., Markson, L., Souza, K.A. og Lanskey, C. (2012) *Risk and protective factors in the resettlement of imprisoned fathers with their families*. Norwich: Ormiston Children and Families Trust.
- Minson, S. (2019) Direct harms and social consequences: An analysis of the impact of maternal imprisonment on dependent children in England and Wales, *Criminology & Criminal Justice*, 19(5), s. 519–536. <https://doi.org/10.1177/1748895818794790>.
- Morris, P. (1965) *Prisoners and their Families*. New York: Hart.
- Murray, J., Janson, C. og Farrington, D.P. (2007): Crime in adult offspring of prisoners: A Cross-National Comparison of Two Longitudinal Samples, *Criminal justice and behavior*, 34(1), s. 133-149. DOI: 10.1177/0093854806289549.
- Murray, J., Farrington, D.P. og Sekol, I. (2012) Children's Antisocial Behavior, Mental Health, Drug Use, and Educational Performance After Parental Incarceration: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 138(2), s. 175–210. DOI: 10.1037/a0026407.
- Murray, J., Bijleveld, C.C.J.H., Farrington, D.P. og Loeber, R. (2014) *Effects of Parental Incarceration on Children: Cross-National Comparative Studies*. The American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14377-000>.
- Oldrup, H. (2019) 'So we try to do normal things, like a family': sociologies of children in the prison visiting room, *Families, Relationships and Societies*, 8(2), s. 303-319. DOI: 10.1332/204674318X15233475905362.
- Oldrup, H., Frederiksen, S., Henze-Pedersen, S. og Olsen, R.F. (2016) *Indsat Far, Udsat Barn? Hverdagsliv Og Trivsel Blandt Børn Af Fængslede*. København: Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. Tilgængelig fra: https://viden.sl.dk/media/8145/1617_indsat_far_udsat_barn.pdf (Hentet: 29.03.2022).
- Olsen, R.F. (2013) *Invisible Consequences of Punishment: Parental Imprisonment and Child Outcomes*. Doktoravhandling. Aarhus Universitet. Tilgængelig fra: https://politica.dk/fileadmin/politica/Dokumenter/Afhandlinger/rikke_fuglsang_olsen.pdf (Hentet: 20.04.2022).

- Oslo fengsel (2022) *Besøk*. Tilgjengelig fra: <https://www.oslofengsel.no/besok-3/> (Hentet: 14.06.2022).
- Rua, M. og Smith, P.S. (2019) *Isolasjon: et fengsel i fengselet*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Sharratt, K. (2014) Children's experiences of contact with imprisoned parents: A comparison between four European countries. *European Journal of Criminology*, 11(6), s. 760–775. DOI: 10.1177/1477370814525936.
- Shlafer, R.J. og Poehlmann, J. (2010) Attachment and caregiving relationships in families affected by parental incarceration. *Attachment and Human Development*, 12(4), s. 395–415. DOI: 10.1080/14616730903417052.
- Smith, P.S. (2014) *When the innocent are punished: the children of imprisoned parents*. Basingstoke: Palgrave.
- Smith, P.S. (2018) Prisoners' Families, Public Opinion, and the State. Punishment and Society from a Family and Human Rights Perspective, i Condry, R. og Smith, P.S. (red.) *Prisons, punishment, and the family: towards a new sociology of punishment?* Oxford: Oxford University Press, s. 121-135.
- Smith, P.S. og Gampell, L. (2011) *Children of imprisoned parents*. The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster and Bambinisenzasbarre. Hentet fra: <https://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2014/01/Full-report-Children-of-Imprisoned-parents.pdf> (Lest: 23.03.2022).
- Smith, P.S. og Jakobsen, J. (2010) *Når straffen rammer uskyldige: børn af fængslede i Danmark*. København: Gyldendal.
- Souza, K.A., Lösel, F., Markson, L. and Lanskey, C. (2015) Pre-release expectations and post-release experiences of prisoners and their (ex-)partners. *Legal and Criminological Psychology*, 20(2), s. 306-323. DOI:10.1111/lcrp.12033.

Statistisk sentralbyrå (2017) *Tabell*. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/382040/straffereaksjoner-etter-type-hovedlovbrudd-type-reaksjon-utvalgte-og-straffeutmaling.gjennomsnittlig-antall-dager-fengsel-og-kroner-botestStraff> (Hentet: 12.09.2022).

Statistisk Sentralbyrå (2022) *Fengslinger*. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/kriminalitet-og-rettsvesen/statistikk/fengslinger> (Hentet: 15.06.2022).

Straffegjennomføringsloven. *Lov 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv.*

St.meld. nr. 12 (2014-2015). *Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen.*

Sykes, G.M. (1958/2007) *The society of captives: a study of a maximum security prison*. Princeton, N.J: Princeton University Press.

Thagaard, T. (2018) *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitative metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.

Tjora, A. (2021) *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal.

Vedlegg 1: Godkjennelse fra NSD

Meldeskjema / Masterprosjekt i kriminologi 2021-2022 / Vurdering

Vurdering

Referansenummer	Type	Dato
376226	Standard	13.01.2022

Prosjekttittel

Masterprosjekt i kriminologi 2021-2022

Behandlingsansvarlig institusjon

Universitetet i Oslo / Det juridiske fakultet / Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Prosjektansvarlig

Peter Scharff Smith

Student

Mina Aasgaard Jensen

Prosjektperiode

15.07.2021 - 30.06.2022

Kategorier personopplysninger

Alminnelige
Særlige
Strafferettslige

[Meldeskjema](#)

Kommentar

Personverntjenester har vurdert endringen registrert 12.01.2022.

I endringsmeldingen er det meldt om et nytt utvalg som består fagpersoner som jobber med og har omfattende erfaring med pårørende barn av straffedømte. Data vil samles inn gjennom personlig intervju. Utvalget vil få informasjon oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 13.01.2022. Behandlingen kan fortsette.

TAUSHETSPLIKT

For å sørge for at det legges til rette for at taushetsplikten til de ansatte ivaretas, anbefaler vi at alle intervju begynner med at du minner informanten på taushetsplikten og at barn/familier ikke må identifiseres, heller ikke indirekte eller via beskrivelser av hendelser. Vår erfaring er at mange føler seg mer komfortable med å delta i forskning der de er sikre på at forskerne er bevisst deres taushetsplikt.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

Persoverntjenester vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Kontaktperson: Silje Fjelberg Opsvik

Lykke til videre med prosjektet!

Vurdering

Referansenummer

376226

Type

Standard

Dato

07.07.2022

Prosjekttittel

Masterprosjekt i kriminologi 2021-2022

Behandlingsansvarlig institusjon

Universitetet i Oslo / Det juridiske fakultet / Institutt for kriminologi og retts sosiologi

Prosjektansvarlig

Peter Scharff Smith

Student

Mina Aasgaard Jenssen

Prosjektperiode

15.07.2021 - 01.10.2022

Kategorier personopplysninger

Alminnelige

Særlige

Strafferettslige

[Meldeskjema](#)

Kommentar

Personverntjenester har vurdert endringen i prosjektsluttdato.

Vi har nå registrert 01.10.2022 som ny sluttdato for behandling av personopplysninger.

Hvis det blir nødvendig å behandle personopplysninger enda lengre, så kan det være nødvendig å informere prosjektdeltakerne.

Vi vil følge opp ved ny planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Kontaktperson: Silje F. Opsvik

Lykke til videre med prosjektet!

Vedlegg 2: Informasjonsskriv

Informasjon om forskningsprosjektet

“Barns opplevelser av foreldres straff og konsekvenser av den”

Dette er et informasjonsskriv for personer som vil stille til intervju som fagperson med erfaring og kunnskap om barn som opplever at foreldre straffes.

Formål

Prosjektet er en masteroppgave i kriminologi. Formålet er å løfte frem og forstå mer om barn som er pårørende til foreldre som soner straff i Norge, og deres situasjon. Derfor ønsker jeg å intervju fagpersoner som gjennom sitt arbeid og direkte kontakt med denne gruppen har erfaring med hva deres situasjon kan innebære. Et ytterligere formål med prosjektet er å undersøke dette for ulike former for straff, og kunne si noe om eventuelle forskjeller når foreldrestraff sones i fengsel og i eget hjem.

Prosjektet er støttet av Norges Røde Kors, som vil publisere oppgaven når den er ferdig.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Institutt for kriminologi og rettsosjologi ved Universitetet i Oslo er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får dere spørsmål om å delta?

Spørsmålet om deltakelse er basert på deres arbeid med og for straffedømtes pårørende familier, spesielt barn. Som forening/organisasjon for denne gruppen antas det at dere sitter på sentral kunnskap om tematikken og de pårørende barnas erfaringer og opplevelser, og derfor som fagpersoner kan uttale dere om dette.

Hva innebærer prosjektet for dere?

Deltakelse innebærer ett intervju per ansatt som ønsker å stille. Det vil handle om dere som fagpersoners erfaringer med situasjoner der barns foreldre har sonet straff, og hvordan det preger barn og deres familier. Det kan være endringer i familiesituasjon, familierelasjoner, følelsesmessige påkjenninger, møter med straffesystemet og andre følger av straffen – både negative og positive.

Det er ønskelig at dere deler hva dere gjennom arbeid har erfart, men naturligvis ikke utlevering av enkelte barn og familiers situasjoner. Intervjuet tas opp ved lydopptak, men slettes så umiddelbart etter at det er transkribert.

Frivillighet

Det er frivillig å samtykke til deltakelse i prosjektet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser dersom dere ikke ønsker å delta, eller velger å trekke dere.

Personvern og taushetsplikt

Informasjon som deles i intervju vil kun brukes til det som er fortalt i dette skrivet. Opplysningene behandles konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Det oppfordres til å utelate personidentifiserende informasjon, i tråd med taushetsplikt. Det innebærer også varsomhet ved eventuelle gjenfortellinger av barns situasjoner eller spesielle hendelser. Dersom slik informasjon likevel skulle deles under intervju, vil undertegnede overholde regler for personvern og taushetsplikt. Informasjon som vurderes som mulig personidentifiserende vil anonymiseres eller fjernes allerede ved transkribering av intervjuet. Når lydopptaket da slettes vil denne informasjonen ikke finnes lagret noe sted.

All data oppbevares på sikkert nettverksområde som kun student og veileder har tilgang til.

Hva skjer med opplysningene når forskningsprosjektet avsluttes?

Alle opplysninger i prosjektet anonymiseres fortløpende. De slettes så permanent når prosjektet avsluttes, etter planen i juni 2022.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysningene?

Opplysninger behandles basert på deres samtykke. På oppdrag fra Institutt for kriminologi og rettssosiologi har Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Rettigheter

Så lenge man kan identifiseres i datamaterialet, har man rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om seg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet eller slettet personopplysninger om seg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av egne personopplysninger.

Hvor kan dere finne ut mer?

Har dere spørsmål til studien, eller ønsker å benytte dere av rettigheter, ta kontakt med:

- Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Mina Aasgaard Jenssen (student),
[Redacted]
- Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Peter Scharff Smith (veileder),
[Redacted]
- Vårt personvernombud: Roger Markgraf-Bye, [Redacted]
personvernombud@uio.no.

Har dere spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 53 21 15 00.

Med vennlig hilsen,

Peter Scharff Smith
(Forsker/veileder)

Mina Aasgaard Jenssen
(Student)

Vedlegg 3: Intervjuguide

Intervjuguide

- **Inform**er om prosjektet og formål med intervjuet
- Informer om lydopptak, anonymitet og taushetsplikt
 - o Gi gjerne eksempler, men uten personidentifiserende opplysninger

Deres arbeid

- Fortell litt om deres arbeid og hvordan du jobber – direkte med barn?
- Hvordan kommer familiene/barna typisk i kontakt med dere?
- Hva trenger og ønsker de: samtaler, aktiviteter?

Reaksjoner

- Hvordan reagerer barn typisk på å få vite at en forelder må sone straff?
 - o Forstår de hva som skjer og hva det betyr?
 - o Hvordan har de det i den perioden?
- Hvilke følelser har barn *mot forelderen*?
 - o Er det viktig for barn å få vite hva forelderen har gjort, å forstå hvorfor?
- Hva er det vanskeligste med straffen og soningen for barna?
- Hvordan håndterer barna straffen utad – åpenhet?
 - o Hvilke reaksjoner får de fra omverdenen?

Informasjon og ivaretagelse

- Hvordan er det med informasjon til og ivaretagelse av barn i tidlig fase?
 - o Tar noen kontakt med dere før soning?

Kontakt i fengsel

- Ønsker de fleste å ha kontakt under soningen?
- Hvordan opplever de kontakt/besøk?
 - o Hva er utfordringene – og hva er bra?
- Synes du at fengslene møter barna på en god måte?
- Om å forholde seg til fengselets regler, tider og begrensninger:
 - o Kan det oppleves belastende/kontrollerende?
 - o Balansere livet på utsiden og innsiden?
- Hva skjer med familier under soning?
- Er kontakten barn og forelder kan ha i fengsel tilstrekkelig til å bevare en relasjon?

Overgangen

- Hvordan tar barna overgangen etter soningen?
- Er det mye som må repareres? Tillit?
- Man vet at innsatte kan ha utfordringer etter soning – hvordan preger det barna?
- Sliter foreldre og barn med at relasjonen har tatt skade av straffen?

Positivt

- Ser dere at noen barn har godt av situasjonen / at fengslingen er en «bra» ting?

Fengsel vs. annen straff (EK.)

Hvis dere også har erfaring med pårørende til annen straff,

- Er det noen tydelige skiller på utfordringer? Samme/annet?
 - o Hva tenker du om hvorvidt annen straff er bedre for barn og familieliv?

Er det noe annet du ser i ditt arbeid som du tenker at er viktig at man vet?